

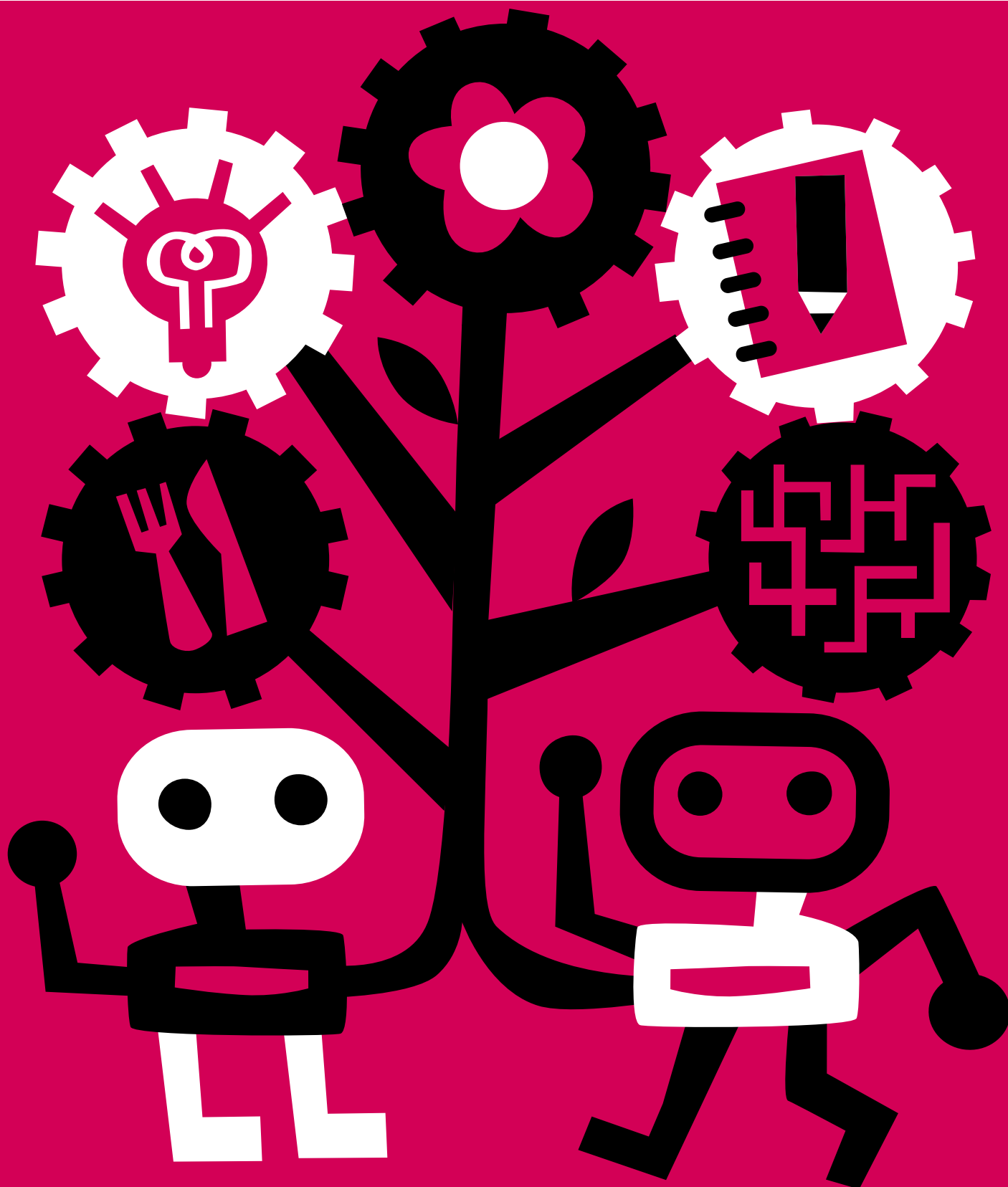
Tillgänglighet

Lärmiljöer

Likabehandling

DATE LÄRMATERIAL

4-9
& FRITIDS



Ett helt paket för ökad tillgänglighet

DATE lärmaterial är en del av ett helt paket med verktyg från Funktionsrätt Sverige och Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM).

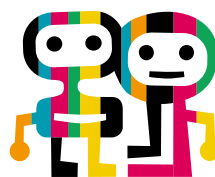
Paketet består av tre delar:

- Föra in tillgänglighet i det systematiska kvalitetsarbetet och i undervisningen (DATE lärmaterial)
- Värdera tillgängligheten i förskola, skola och fritidshem (SPSM:s värderingsverktyg)
- Leda och planera tillgänglighetsarbetet (SPSM:s distansutbildning)

Läs mer om tillgänglighetspaketet på www.spsm.se/tillganglighet

DATE lärmaterial är framtaget för förskolan, år F–3, år 4–9 och gymnasiet. Lärmaterialen kan beställas och laddas hem via www.date-larmaterial.se

Om tillgänglighetsanpassning och alternativa format – se info på webbplatsen.



Författare: Karin Kjellberg och Peter Westerdahl

Projektgrupp: Albin Hagberg, Karin Kjellberg och Åsa Sjöwall

Redaktör: Erika Nydahl, Erika Wermeling

Grafisk form: Linn Sandgren

Illustration: Rebekka Mornio (inlaga), Lasse Skarbøvik (framsida och temasidor)

Utgiven av: Funktionsrätt Sverige (tidigare Handikappförbunden)

Tryck: Lenanders Grafiska AB, Kalmar, 2017.

Tredje upplagan.

ISBN: 978-91-983819-6-2 (tryckt)
978-91-983819-7-9 (pdf)

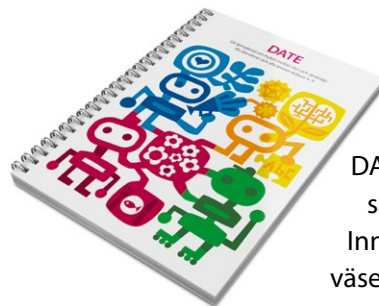
Best.nr SPSM: 00526

DATE



Ett lärmaterial om mötet mellan elev och lärmiljö
för alla elever och alla ämnen årskurs 4–9

Karin Kjellberg och Peter Westerdahl



DATE lärmaterial för 4–9
såg tidigare ut så här.
Innehållet i nya DATE är i
väsentliga delar detsamma.

Vad betyder DATE?

Delaktighet

Alla elever ska kunna vara fullt delaktiga i skolan utifrån sina egna förutsättningar.

Attityder

Är en del av tillgängligheten eftersom vi alla bidrar till att forma vår gemensamma miljö.

Tillgänglighet

Tillgång till den pedagogiska, sociala och fysiska lärmiljön är en grundförutsättning för lärande och utveckling och för delaktighet i gemensamma aktiviteter.

Elever

Eleverna utforskar sin egen lärmiljö och agerar för ökad tillgänglighet.

Förord

Vi människor har olika sätt att fungera beroende på situation och sammanhang. I skolan är lärmiljöernas utformning av yttersta vikt för att alla barn ska kunna vara delaktiga i verksamhetens aktiviteter, lära sig och utvecklas.

DATE lärmaterial är ett verktyg som elever och pedagoger arbetar med för att göra verksamheten mer tillgänglig och utveckla lärmiljöerna i skolan och på fritids.

DATE lärmaterial för grundskolan 4–9 togs fram i projektet DATE 2012–2014. Under hösten 2016 gjordes en revidering av den inledande delen Teori och bakgrund. Materialet utgår från elevers och lärares egna erfarenheter, etablerad forskning och rekommendationer från Specialpedagogiska skolmyndigheten, Skolverket, Diskrimineringsombudsmannen och Myndigheten för delaktighet.

Ett stort tack till barn och pedagoger i verksamheterna Alviksskolan, Barsebäcks Montessori, Sollebrunns skola, Lilla Alby Skola, Sundbyskolans Fritidsklubb och Barkarbyskolan Ni har gett värdefulla synpunkter och tips i framtagandet av materialet. Tack också till projektets referensgrupp för konstruktiva samtal som bidragit till fler nyanser i materialet.

Karin Kjellberg och Peter Westerdahl
Sundbyberg, våren 2017

Innehåll

Inledning – DATE lärmaterial för 4–9

Introduktion	9
Temaområden i DATE lärmaterial – en presentation	10
DATE lärmaterial – för alla elever och alla ämnen	11

Teori och bakgrund

Tillgänglighet i skolan

Vad är tillgänglighet?	12
Tillgänglighetsmodellen och tillgängliga lärmiljöer	12
Ett miljörelaterat perspektiv	13
Bristande tillgänglighet	14
Utforma istället för att anpassa	14

Ord och begrepp i DATE lärmaterial	16
--	----

Likabehandling – mer än relationer

Likabehandling när elever är så olika?	17
Otillgänglighet kan leda till trakasserier	18
Missgynnad och kränkt i sin värdighet	18
Likabehandlingsarbete i samverkan med eleverna	19

Normer och attityder

Vad är en vanlig elev?	20
Normkritik och normmedvetenhet	20
Funktionsnorm i läromedel	21
Vem vill jag vara – och vem får jag vara?	21
I skolan pratas det om kroppen – eller?	22

Rätten till lärande och delaktighet

Tillgänglighet är en förutsättning för delaktighet	24
Hur har rätten till lärande sett ut historiskt?	25
Elevers rätt – skolans skyldighet	25
De mänskliga rättigheterna i undervisningen	26

Att arbeta med DATE lärmaterial

DATE i ämnesundervisningen	27
Lektioner och övningar	27
Temaområden	27
Årskursanknytning	28
Undersöka lärmiljön – hur då?	28
Agera och hitta lösningar	28
Tänk på det här	28
DATE dejta – barn och unga berättar	29

Temaområden

Välkommen in!

Om att kunna vara i skolan och på fritids

Introduktion till temat

Lektioner:

Blomman och soptunnan

Doftar och luktar, smakar och känns

Festen – en måltid för alla

Kim, Robin och Mika tar sig fram

Den öppna hinderbanan

Högt och lågt, brett och snett

Idrottsaktiviteter för alla

Koncentration och lärande

Om att kunna tänka och förstå

Introduktion till temat

Lektioner:

Plantera ljud

Ljudjakten

Det här är mitt klassrum

Instruera mera

Namnpatiensen

Se och hör, prata och gör

Om att kunna kommunicera på olika sätt

Introduktion till temat

Lektioner:

Färglapparna – en samtalsövning	87
Munnen säger ett – kroppen något annat	90
När hela kroppen talar	92
Ser du vad jag säger? Talavläsning	94
När jag inte hör – då blir det här bra	96
Med andras ögon	98

Tänk tillgänglighet – se olikheterna 103

Om attityder och hur vi möter varandra

Introduktion till temat	105
-------------------------------	-----

Lektioner:

Ansvar	107
Elevblad: Vems ansvar	110
Rättvist eller orättvist	112
Tycka synd om	119
Identitet och annorlundaskap	121
Tillgänglighet – ett begrepp	130

DATE och läroplanen

Introduktion	132
Översikt lektionsspår och ämneskopplingar	133
Ämnesförteckningar	134

DATE-dejta – barn och unga berättar

Detta är DATE-dejta	151
Handledning till den skrivna berättelsen DATE-dejta Camilla	152
Handledning till filmen DATE-dejta Dennis	153
Handledning till bilden DATE-dejta Freja	154
Handledning till filmen DATE-dejta Gabriel	155
Handledning till filmen DATE-dejta Isaac	156
Handledning till radiointervjun DATE-dejta Lovisa	157
Handledning till filmen DATE-dejta Lukas	158
Handledning till filmen DATE-dejta Tove	159

Noter	161
--------------------	-----

Referenser	162
-------------------------	-----

INLEDNING

DATE lärmaterial för 4–9

DATE lärmaterial ökar kunskapen hos elever och pedagoger om hur skola och fritidshem kan bli mer tillgängliga. Lärmaterialet handlar om mötet mellan eleverna och lärmiljön – den sociala, pedagogiska och fysiska miljön i skolan och på fritids.

När vi tar på oss tillgänglighetsglasögon fördjupas och nyanseras bilden av skolans lärmiljö och elevernas lärsituation. Hur fungerar miljön egentligen? Kan och får alla elever vara med i skolans aktiviteter? Går det att andas fritt inne och ute? Är det möjligt att ta sig runt i skolans byggnader och att hitta i lokalerna? Eller att ta till sig och förstå lektionernas innehåll och skoldagens upplägg? Kan barn och vuxna äta maten som serveras? Och känner alla elever att skolan är för dem?

Ja, det finns många frågor – men också många svar. Genom kreativa och lustfyllda övningar i DATE lärmaterial är eleverna med i ett konkret arbete för ökad tillgänglighet på skolan. De undersöker sin egen lärmiljö, tar ställning – och agerar efter vad de upptäcker.

Med DATE får eleverna

- undersöka lärmiljön och upptäcka eventuella hinder
- komma på lösningar som gör skolan mer tillgänglig
- ökad medvetenhet om att människor fungerar på olika sätt
- förståelse för att miljön måste utformas för att fungera för alla

Pedagoger och skolan får

- färdiga lektionsplaneringar och andra övningar
- kompetensutveckling
- stöd i likabehandlingsarbetet

Fler DATE lärmaterial

För de yngsta och äldsta åldersgrupperna i årskurs 4–9 rekommenderas också DATE lärmaterial för F–3 samt gymnasiet. En del kompletterande material kan hittas där. Se www.date-larmaterial.se för mer information.

Temaområden i DATE lärmaterial – en presentation

Lektionerna och övningarna i DATE lärmaterial är uppdelade i fyra temaområden. Sammantaget konkretiserar temaområdena hur skolans lärmiljö kan bli tillgänglig.



Välkommen in!

Temaområdet handlar om allas ansvar för framkomligheten i skolans lokaler och att lärmiljön är fri från allergiframkallande produkter. Innehållet fokuserar på den fysiska och sociala miljön kopplat till förflyttning och orientering samt luft, material och måltidsgemenskap.



Koncentration och lärande

Temaområdet handlar om hur olika upplevelsen av koncentration och arbetsro kan vara. Övningarna ger ökad medvetenhet om allas vårt ansvar för en tillgänglig lärmiljö. Innehållet fokuserar på den fysiska miljön kopplat till ljud och rumslighet samt den pedagogiska och den sociala miljön kopplat till information, instruktioner och social interaktion.



Se och hör, prata och gör

Temaområdet handlar om vad en god kommunikativ lärmiljö är, både när det gäller verbal och icke-verbal kommunikation. Innehållet fokuserar på den pedagogiska och sociala miljön och synliggör olikheter och möjligheter i elevernas sätt att kommunicera.



Tänk tillgänglighet – se olikheterna

Temaområdet handlar om olika begrepp som har med tillgängligheten i den sociala, fysiska och pedagogiska lärmiljön att göra. Innehållet fokuserar på attityder, bemötande och förhållningssätt och handlar om olika sätt att fungera.

För en överskådlig bild av temaområdena, med tillhörande lektioner och övningar, se matrisen på sidan 133. Där finns också DATE-lektionernas kopplingar till olika ämnen.

Temaområdena återfinns på sidan 31 och framåt.

DATE lärmaterial – för alla elever och alla ämnen

DATE är ett lärmaterial för alla elever oavsett funktionssätt. Det är utformat för att användas inom ramen för ämnesundervisningen. Innehållet kompletterar och fördjupar faktabaserad kunskap inom valda delar av skolämnena.

Fokus i DATE lärmaterial för grundskolan 4–9 är att granska de fysiska, pedagogiska och sociala lärmiljöerna i skolan och på fritids, såväl som samhällets normer och föreställningar om våra olika sätt att fungera. Via upplevelser, reflektioner och samtal lär sig eleverna hur miljön påverkar deras och andras sätt att fungera. För en del elever blir detta inte som någon överraskning. De har egna erfarenheter av att brottas med olika former av sociala, pedagogiska eller fysiska hinder. Men alla elever kan lära sig mer om sin lärmiljö, både om det som hindrar dem själva och om hinder som klasskamraterna möter.

DATE innehåller inte information om olika funktionsnedsättningar eller diagnoser. Däremot problematiserar DATE föreställningar om personer vars funktionalitet bryter mot normen – och vad de föreställningarna leder till i skolans vardag.

Vi är varandras miljö

Tillgänglighet handlar om mötet mellan människa och miljö – och om möten mellan människor. Vi påverkar alla vår gemensamma miljö. Vi är varandras miljö. På engelska betyder date "möte" och det är just vad DATE lärmaterial handlar om. Ordet date bildas också med begynnelsebokstäverna i materialets ledord:

- Delaktighet
 - Attityder
 - Tillgänglighet
 - Elever
-

TEORI OCH BAKGRUND

Tillgänglighet i skolan

I en tillgänglig miljö påverkar elevers olika sätt att fungera inte deras möjligheter att lära sig och att vara delaktiga i skolan eller på fritids.

Vad är tillgänglighet?

Generellt innebär tillgänglighet hur väl en organisation, verksamhet, lokal eller plats fungerar för personer oavsett funktionalitet. Framkomlighet, kommunikation, begriplighet och tydlighet är bärande delar i tillgänglighet.

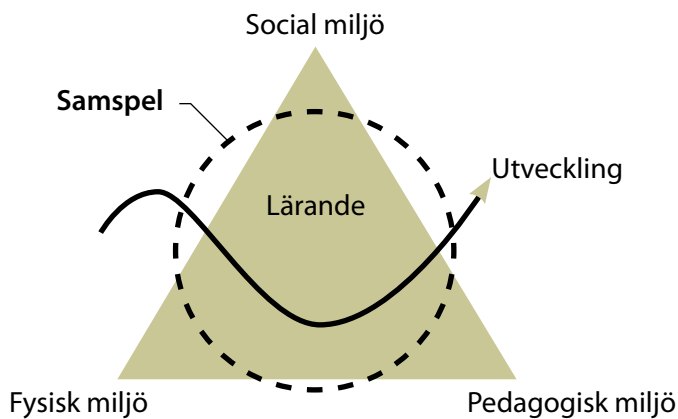
Många människor rör sig i en tillgänglig fysisk miljö utan att själva tänka närmare på det. Den som kan gå i trappor behöver inte reflektera över att flervåningshuset saknar hiss. Den som har lätt att tänka övergripande hindras inte av röriga instruktioner. Den som enkelt förstår socialt samspel begränsas inte av utsagda koder.

Barriärer som hindrar människor att fungera fullt ut kan te sig på många olika sätt. Traditionellt har tillgänglighet förknippats med hur lokaler kan utformas för att vara lätta att ta sig fram i, ge god belysning och ha bra akustik. Tillgängliga lärmiljöer i skolan har dock en bredare innebörd.

Tillgänglighetsmodellen och tillgängliga lärmiljöer

Tillgänglighet är en grundläggande förutsättning för att eleverna ska kunna tillgodogöra sig undervisningen, umgås med varandra och delta i olika aktiviteter i klassrummet eller på rasterna, fritids och friluftsdagar och vara med på studiebesök och utflykter. Skolor som arbetar aktivt med tillgänglighet tar reda på barriärer i lärmiljön som hindrar elevers lärande och personliga utveckling – och förändrar lärmiljön utifrån den kunskapen.

Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM, har tagit fram en modell för tillgänglighet i skola och utbildning, Tillgänglighetsmodellen. Modellen beskriver hur skolans pedagogiska, sociala och fysiska miljöer behöver samspela för att eleven ska ges tillgång till och möjlighet att ta del av lärande och gemenskap i hela lärmiljön.



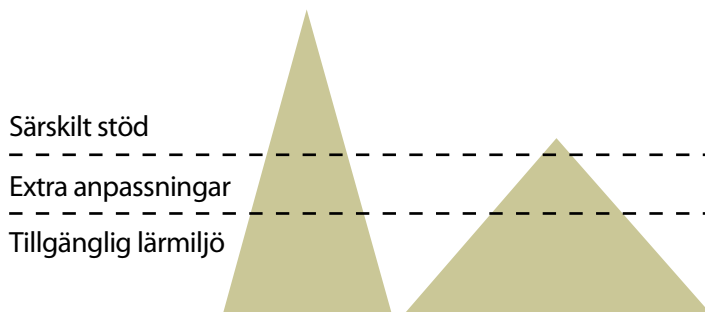
I SPSM:s handledning Värderingsverktyg för tillgänglig utbildning beskrivs modellen i sin helhet.¹

Ett miljörelaterat perspektiv

Skolan behöver granska lärmiljöernas utformning kritiskt i syfte att ta reda på hinder för elevernas lärande och kunskapsutveckling. Det är ett helt annat perspektiv än att betrakta eleverna och deras egenskaper som problem. Att identifiera behov i lärmiljön är en del i uppgiften att identifiera och uppmärksamma behov hos eleverna, påpekar Skolinspektionen i sin kvalitetsgranskning om extra anpassningar.² Det är att ha ett miljörelaterat perspektiv på lärmiljöerna. Saknar skolan detta perspektiv så riskerar lärmiljöernas utformning och lärarnas agerande i sig att skapa behov hos eleverna.

Skolinspektionen ger en rad exempel på behov som har med lärmiljön att göra men som sällan uppmärksammas som ett behov hos enskilda elever. Studiero i klassrummet, uppmärksamhet och talutrymme i gruppen, liksom att bli sedd, bekräftad och uppmuntrad för att behålla sin koncentration är några av dem. Hit hör också förberedelse på vad som ska hända under lektionen – och i andra skolaktiviteter – samt alternativa instruktioner utöver muntliga eller skriftliga. Likaså skolans medvetenhet om att elever kan uppleva osäkerhet i en större grupp, med nya kamrater och lärare eller känna sig otrygga i lärmiljön.

Ett miljörelaterat perspektiv leder till ett arbete med att tillgängliggöra lärmiljöerna. Tillgängliga lärmiljöer bidrar i sin tur till minskat behov av extra anpassningar och särskilt stöd till enskilda elever – och skapar goda förutsättningar till lärande och utveckling för alla elever oavsett funktionsätt.



Illustrationen är hämtad från Värderingsverktyg för tillgänglig utbildning¹ och synliggör vinsten med att arbeta för en tillgänglig lärmiljö genom generella lösningar.

Bristande tillgänglighet

Kraven på tillgänglighet har ökat i samhället. Sedan 2015 är bristande tillgänglighet inskrivet som en form av diskriminering i diskrimineringslagen. Tillgänglighet har länge varit en viktig rättighetsfråga för funktionsrättsrörelsen. Rörelsens långa kamp och aktiva opinionsarbete har lett till att lagen vidgats. För skola och fritidshem gäller bestämmelserna om bristande tillgänglighet undervisning, aktiviteter och lokaler.

Diskrimineringslagen utgår från en persons möjligheter i jämförelse med en annans. Diskrimineringsformen bristande tillgänglighet gäller enbart diskrimineringsgrunden funktionsnedsättning. I skola och utbildning betyder det att barn och elever med funktionsnedsättning ska komma i en jämförbar situation med kamraterna utan funktionsnedsättning.³ Skola och fritids ska vidta skäliga åtgärder för att öka tillgängligheten så att elever med funktionsnedsättning inte missgynnas i jämförelse med andra barn.

Även om bristande tillgänglighet bara gäller diskrimineringsgrunden funktionsnedsättning, kan lösningar och utformning som förbättrar tillgängligheten för elever med funktionsnedsättning gynna även andra elevers sätt att fungera.

Utforma istället för att anpassa

Alla elever har enligt skollagen rätt till den ledning och stimulans de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att utifrån sina förutsättningar kunna utvecklas så långt som möjligt.⁴ Som ett led i det ska skolan och undervisningen motverka konsekvenserna av elevers funktionsnedsättningar i strävan att uppväga skillnader i deras förutsättningar. Lärmiljöerna och hela undervisningsprocessen behöver vara utformad på ett sådant sätt att alla elever oavsett funktionssätt har likvärdig tillgång till utbildningen.

Det är stor skillnad på utformning och anpassning. Utformning tar avstamp i alla elevers förutsättningar – anpassningar pekar ut elever. Elever som inte når, eller riskerar att inte nå, kunskapskraven har rätt till stödinsatser i form av extra anpassningar eller särskilt stöd.⁵ Men om det som räknas höra till extra anpassningar – till exempel alternativa scheman, tydliga instruktioner och förberedelser – vore en naturlig del av lärmiljön skulle den inte behöva anpassas efterhand och till enskilda elever.

Variationerna i undervisningen är både en del av skolans tillgänglighetsarbete och arbetet för likabehandling. Elever ska inte behöva sticka ut eller få svårigheter för att skolan inte erbjuder en tillgänglig och likvärdig miljö. Då har skolan skapat svårigheter, istället för att ge ledning och stimulans.

Parallellt med utformningen av en tillgänglig lärmiljö behöver skolan ha kunskap om enskilda elevers sätt att fungera. Skolans och pedagogers kunskap om olika funktionssätt är en viktig del i arbetet för att skapa ökad tillgänglighet. Kunskap är medicin mot oförståelse eller ”vänta-och-se”-attityder.⁶ Här berättar en flicka med dyslexi om sin skoltid:

” Jag skulle vilja ha haft fler lärare som hade kunskapen. Så det varit självklart att jag skulle få mina hjälpmedel, att jag kunde göra mina prov muntligt och inte behöva gå till varje lärare och be om hjälp och kräva hjälp. Viktigt att insatsen sätts in tidigt. Den här vi-väntar-och-ser-metoden hoppas jag verkligen skrotas för gott ute på skolorna. Nej, det är inget vänta-och-se – det är bara att sätta in resurserna.⁷

Vill du veta mer om olika funktionsnedsättningar?

Du kan få information om specifika funktionsnedsättningar och diagnoser av funktionsrättsrörelsens intresseorganisationer. En del filmer, faktatexter och handledningar är riktade direkt till elever och skolpersonal.

- Funktionsrätt Sverige, www.funktionsratt.se
 - Lika Unika, www.likaunika.org
 - Du kan även använda tjänsten ”Fråga en rådgivare” på Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM, www.spsm.se
-

Ord och begrepp i DATE lärmaterial

DATE lärmaterial använder företrädesvis begreppen funktionalitet och funktionssätt. Orden funktionsnedsättning och funktionshinder förekommer också i texterna.

Funktionalitet beskriver våra kroppar, psyken och intellekt. Vissa av oss har till exempel två ben, andra av oss har inga ben. Några av oss har haft samma funktionalitet sedan födseln. För andra av oss har funktionaliteten förändrats under livet.

Funktionssätt – eller sätt att fungera – beskriver oss när vi gör olika saker. Vi har till exempel olika sätt att fungera när vi tar oss fram, läser eller koncentrerar oss.

Vår funktionalitet säger väldigt lite om hur vi fungerar i olika situationer – eftersom vårt sätt att fungera till stor del beror på sammanhanget och hur miljön är utformad. Ju mer tillgänglig miljön är, desto mindre behöver våra olika funktionssätt innebära hinder.

Funktionsnedsättning och **funktionshinder** är begrepp som används i lagar, styrdokument och inom till exempel funktionsrättsrörelsen. Orden förekommer i DATE lärmaterial i just dessa sammanhang.

Invändningar mot begreppet funktionsnedsättning

Funktionsnedsättning är en av sju diskrimineringsgrunder i diskrimineringslagen. Begreppet funktionsnedsättning kan problematiseras. Det riskerar att bidra till att vissa människors funktionalitet kategoriseras som bristfällig och nedsatt. Om man istället använder begreppet funktionalitet omfattas alla människors sätt att fungera och anslaget blir detsamma som i exempelvis diskrimineringsgrunderna sexualitet, ålder och etnicitet.

Det finns även andra invändningar mot begreppet funktionsnedsättning. En del kritiker använder hellre ord som funktionsvariation och funktionsuppsättning. Det är ord som kan sägas vara neutrala eftersom de utgår från alla människors funktionalitet – och att den kan variera – snarare än att utgå från det som begränsar.

Andra föredrar beskrivningen normbrytande funktionalitet som sätter strålkastarljuset på samhällets normer kring funktionalitet och som fokuserar på strukturer istället för på individuella förutsättningar.

Vad säger Socialstyrelsen?

En funktionsnedsättning kan vara fysisk, psykisk eller intellektuell och kommer av en medfödd eller förvärvad skada, eller till följd av sjukdom.

Funktionshinder är kopplat till miljön och handlar om de barriärer som miljön kan utgöra för personer med funktionsnedsättning.

Likabehandling – mer än relationer

” Vad har det här med likabehandling att göra? utbrast eleven i årskurs fem i samband med att DATE lärmaterial testades i hans skola.

Pojken och hans kamrater undersökte om det fanns ljud som kunde störa koncentrationen och arbetsron i klassrummet. Vilket samband hade det med likabehandling? De flesta av oss, både barn och vuxna, tänker att likabehandling enbart handlar om risken för mobbning, diskriminering och trakasserier – alltså hur människor är mot varandra.

Men ljud som stör eleverna är exempel på bristande tillgänglighet och därför något som kan diskriminera eleverna. Att förebygga det innebär att förhindra diskriminering. En god ljudmiljö, som ger studiero i klassrummet eller matro i matsalen, är i allra högsta grad en del av skolans likabehandlingsarbete.

Likabehandling när elever är så olika?

Skolornas arbete för likabehandling innebär att verka för lika rättigheter och möjligheter för alla elever. Aktiva åtgärder skapar en trygg och funktionell skolvardag som ger förutsättningar för eleverna att lära och utvecklas – och motverkar diskriminering, trakasserier och kränkande behandling. Det är precis vad tillgänglighet i skolans lärmiljöer också leder till. Tillgängliga lärmiljöer och likabehandling är två sidor av samma mynt.

Likabehandling innebär ytterst att inte göra skillnad mellan elever kopplat till någon av diskrimineringsgrunderna. Men att inte göra skillnad kan ibland vara det som orsakar diskriminering. Likabehandling är inte samma sak som likformighet. Därför kan likabehandling konkret innebära olika-behandling. Här följer två exempel som tydliggör utmaningarna i likabehandlingsarbetet.

På en skola säger pedagogerna: ”Vi tänker inte på om eleven har en allergi, en muskelnedsättning, sitter i rullstol eller har svårigheter med perceptionen.” På den här skolan har de pedagogiska, sociala och fysiska lärmiljöerna utformats så att de fungerar för alla elever. Det kan innebära att det ser olika ut för olika elever – men alla elever oavsett funktionalitet har likvärdig tillgång till lärande och kamratskap. Alla elever får den utbildning de har rätt till.

På en annan skola säger pedagogerna samma sak. De tänker inte heller på elevernas funktionssätt. De menar att det inte behövs eftersom skolan behandlar alla elever lika. Här blir likabehandling synonymt med att alla elever förväntas göra på samma sätt och att lärmiljön utformats lika för alla. Då riskerar likabehandlingsarbetet att leda till diskriminering och utanförskap. Vilket ansvar för rätten till god utbildning och delaktighet tar skolan då? Blir det upp till eleven själv att se till att skaffa sig nödvändiga förutsättningar för en god utbildning?

En grundläggande mänsklig rättighet

Rätten till likabehandling hör till de grundläggande mänskliga rättigheterna. Skolans arbete med aktiva åtgärder ska omfatta alla diskrimineringsgrunder: etnisk tillhörighet, funktionsnedsättning, kön, könsidentitet eller könsuttryck, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och ålder.

Otillgänglighet kan leda till trakasserier

En lärmiljö som är otillgänglig kan leda till att elever kränks och trakasseras. Det här är berättelsen om Dennis och den nya skolgården.

Sommarlovet är slut och Dennis har just börjat i årskurs fem. Skolan han går i är jättefin. Både föräldrar och barn är glada över de nybyggda och fräscha lokalerna. Inför byggnationen hade skolledningen och Dennis föräldrar tillsammans sett över hur miljön borde utformas för att Dennis skulle kunna ta sig fram med sin rullstol. Och visst, det har blivit riktigt bra. Fast inte riktigt överallt. Ytorna där de andra barnen gungar och spelar fotboll har ramats in med kanter av trä som Dennis inte kan ta sig över. Särskilt svårt har han att ta sig till favoritgungan, där han och klasskamraterna brukar gunga tillsammans.

” Du vill gunga, va? säger den något äldre pojken med ett lätt retsamt tonfall.

Nej, det vill jag inte! säger Dennis och drar iväg.

Dennis vill inte stanna kvar. Troligtvis känner han sig mest i vägen. När det egentligen är kanterna som är i vägen – och som dessutom får den äldre pojken att raljera över hans funktionalitet.

Missgynnad och kränkt i sin värdighet

Dennis har blivit missgynnad, enligt diskrimineringslagens bestämmelse om bristande tillgänglighet. Kanten till gungorna har gjort det omöjligt för honom att vara delaktig i rastaktiviteterna med klasskamraterna. Kommunen är ansvarig för den nya skolgården och har genom konstruktionen av området kring gungorna orsakat Dennis upplevelse av utanförskap. Det har i sin tur föranlett kommentaren från den äldre pojken.

Har Dennis också blivit trakasserad? Dennis gav sig aldrig in i frågan om varför han inte ville gunga utan valde att ta sig därifrån. Det indikerar att han varit med om något liknande tidigare. Samlat kan händelser som den här skapa en känsla av att inte vara medräknad, att inte få vara med. Det är att bli kränkt i sin värdighet, vilket är definitionen av trakasserier.

Vad räknas som diskriminering i skolan?

Diskriminering i skolan innebär att en elev missgynnas av skäl som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna, exempelvis funktionsnedsättning. Huvudmannen för skolan eller personalen kan göra sig skyldig till diskriminering, inte eleverna. Formerna för diskriminering kan bland annat vara direkta, indirekta eller innebära bristande tillgänglighet.

Och vad är trakasserier?

Trakasserier är uppträdande och bemötande som kränker en elevs värdighet och som har samband med diskrimineringsgrunderna, exempelvis funktionsnedsättning. Både personal och elever kan göra sig skyldiga till trakasserier.

Vad är kränkande behandling?

Kränkande behandling är uppträdande och bemötande som kränker en elevs värdighet utan att vara diskriminering eller trakasserier utifrån diskrimineringslagens sju grunder. Både personal och elever kan göra sig skyldiga till kränkande behandling.

Likabehandlingsarbete i samverkan med eleverna

Ansvar för skolans tillgänglighetsarbete ligger ytterst på personal och huvudmän. Detsamma gäller likabehandlingsarbetet och valet av de åtgärder som behöver vidtas. 2017 infördes begreppet aktiva åtgärder i diskrimineringslagen.⁸ Aktiva åtgärder är ett förebyggande och främjande arbete som ska motverka diskriminering och trakasserier och på andra sätt verka för lika rättigheter och möjligheter. Aktiva åtgärder är alltså detsamma som likabehandling sett till det praktiska arbetet.

Arbetet med aktiva åtgärder innebär att skolor fortlöpande går igenom följande fyra steg; att undersöka, att analysera, att åtgärda samt utvärdera och följa upp arbetet. Vad som sker inom ramen för aktiva åtgärder ska löpande dokumenteras.

Eleverna ska vara med i det förebyggande och främjande arbetet. Elever har mycket kunskap om hur skolan kan bli mer tillgänglig. Med DATE lärmaterial blir eleverna delaktiga i det praktiska likabehandlingsarbete som rör området funktionalitet och tillgänglighet.

Diskrimineringsombudsmannen, Skolverket, Skolinspektionen och Specialpedagogiska skolmyndigheten rekommenderar att arbetet med likabehandling tar avstamp i normkritik. Det handlar om att synliggöra de normer som leder till att alla elever inte har lika tillgång till lärande och utveckling och en trygg skolmiljö. Hur kan dessa normer ta sig uttryck?

Normer och attityder

Med ett normkritiskt perspektiv söker pedagogerna och eleverna efter normerande och begränsande strukturer i den omgivande miljön. Att problematisera stereotypa normbilder av funktionalitet och funktionssätt kopplat till kunskapsutveckling är också en del av det normkritiska perspektivet i skola och utbildning.

Vad är en vanlig elev?

Föreställningar och normer om människor kan leda till att enskilda elever eller grupper av elever på en skola marginaliseras eller utesluts. Normkritik och normkritisk pedagogik gör det möjligt att prata om vilka normer som styr pedagogernas syn på elever och verksamheten. Arbetet tar sin början i att personal i skola och fritids granskar attityder, fördomar, föreställningar eller normbilder i den sociala, fysiska och pedagogiska lärmiljön. Det är en uppgift också för eleverna.

Normer kring funktionalitet, skola och utbildning hör ofta samman med normen om elever. Elevnormen innebär föreställningen om hur elever ska vara för att passa in och klara av skolan. Begrepp som vanlig undervisning, vanliga elever och vanliga klasser är alla uttryck för det. Men vilka elever är det som ryms i dessa klasser? Ordet ”vanlig” befäster ett vi-och-dem-tänk.

Skolans föreställning om eleverna formar lärmiljöerna. En snäv elevnorm leder till en lärmiljö där alla elever förväntas använda samma material, göra uppgifter på samma tid, vara i helklass hela tiden och förstå muntliga instruktioner på samma sätt. I Barnombudsmannens rapport Respekt⁹ beskriver barn med funktionsnedsättning att de möts av låga förväntningar i skolan och att de inte utmanas tillräckligt i sitt lärande. Hur kan det komma sig?

Normkritik och normmedvetenhet

En medvetenhet om hur normer påverkar uppfattningen om elever gör det lättare att förhålla sig kritisk till dessa normer. Ytterst leder normkritik – eller normmedvetenhet – till konkreta handlingar som gör att alla elever blir medräknade i skola och utbildning. Eleverna är en del av mångfalden istället för att ses som representanter för olika grupper. Skolans normmedvetenhet är ett led i att se eleverna som fullvärdiga deltagare i skolans aktiviteter och på fritids.

Social synlighet, att vara sedd och bli medräknad, är en förutsättning för erkännande i en grupp eller på skolan.¹⁰ Elever som blir socialt osynliggjorda i gruppen eller på skolan, till exempel på grund av sin funktionalitet, ses inte

som unika individer. Att bli socialt osynliggjord är en form av missaktning som kan leda till utanförskap – och bli ett stort hinder för elevens lust till lärande och kunskapsutveckling. Medvetenhet om elevnormer och vad de leder till är viktig kunskap i skolans likabehandlings- och tillgänglighetsarbete.

Funktionsnorm i läromedel

Läromedel kan bidra till en snäv och högst normativ beskrivning av kropp och funktionalitet. Det finns många exempel på att personer med normbrytande funktionalitet beskrivs som ”några andra” i läromedlen.

En rapport från Skolverket 2007 visar att så gott som alla läromedel granskade i rapporten presenterar bilder av en tänkt normalt fungerande människa och en tänkt normal samhällsmedborgare.¹¹ Personer vars funktionalitet bryter mot normen exkluderas ur textens tänkta ”vi”. Människors svårigheter att leva upp till normen om att vara normal diskuteras knappt alls.

Ett aktuellt exempel är en biologibok för årskurs 7–9 som i upplägg, tilltal och bilder ger en normativ bild av funktionalitet.¹² Texterna i kapitlen om kroppens sinnen riktar sig till ett ”du” som hör, ser och talar obehindrat. Alla elever förväntas tillhöra detta ”du”. Kapitlen avslutas med en färgmarkerad sida som handlar om sjukdomar i örat, ögat eller tal- och röstorganet. Här saknas du-tilltalet och dessutom knyts funktionsnedsättningar framförallt till äldre personer.

Ett annat exempel finns i en av övningarna i DATE lärmaterial. En tecknad bild hämtad från en SO-bok visar människor som köar vid en busshållplats.¹³ De representerar en jämn könsbalans och mångfald vad gäller ålder, funktionalitet, etnicitet och kulturell tillhörighet. Av bildtexten framgår vad alla heter och vart de är på väg någonstans, de flesta ska till arbetet eller skolan. Men en person, en pojke i skolåldern som använder rullstol, har varken något namn eller mål för sin resa. Det enda som går att utläsa av bilden är att pojken ”tillhör” en assistent.

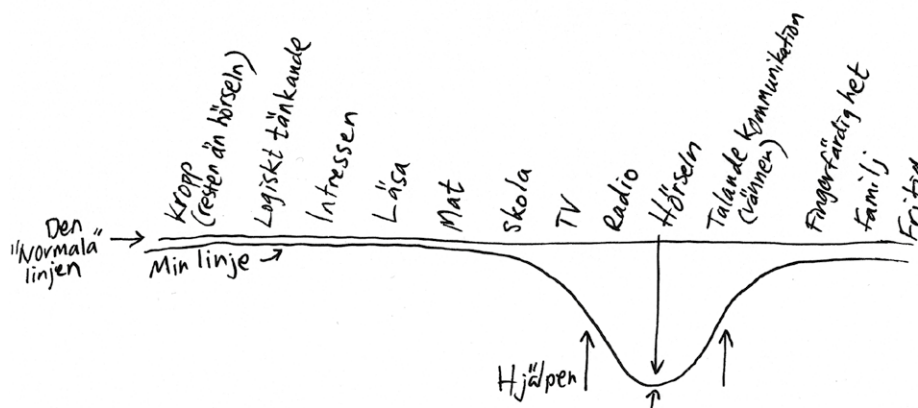
” Han ska nog till sjukhuset, säger några elever i årskurs fyra när de funderar över bilden.

Elevernas uppgift är att hitta på vad pojken heter och vart han ska åka. Trots att de andra barnen vid busshållplatsen ska till skolan tänker inte eleverna som gör uppgiften att pojken i rullstol ska dit. För dem indikerar rullstolen att han är på väg till sjukhuset. Övningen finns i sin helhet på sidorna 122–123. I den reflekterar eleverna kring vem pojken är och vart han ska åka – de gör honom till ett subjekt som alla andra.

Vem vill jag vara – och vem får jag vara?

Läromedel närmar sig ofta barn och ungas frågor om identitet med påståendet ”du får vara som du är”. Men är identiteten något man väljer själv? Hur ryms frågor om normalitet och avvikelse i funktionalitet, kropp och utseende i identitetsbygget? Människor bedöms ofta utifrån sin funktionalitet och funktionaliteten tenderar att överskugga kompetens och andra personliga resurser. Så vem vill jag vara, vem får jag vara – och vem kan jag vara?

Tove, 22 år, har en hel del funderingar kring "normalitet" och vad som anses vara "onormalt". Hon berättar om sitt liv samtidigt som hon ritar linjer på en papperslapp för att illustrera sina tankar.



Längs den "normala" linjen skriver Tove in orden kropp, logiskt tänkande, intressen, läsa, mat, skola, TV, radio, hörseln, talande kommunikation, vänner, fingerfärdighet, familj och fritid. Allt det här är "normala områden" för personer som är normalhörande, menar hon. Det är det för henne också, men bara delvis. På hennes linje finns en dip vid hörseln och där skriver hon in "hjälp".

Tove berättar att omgivningen gärna vill "rätta tillbaka" hennes avsteg från kurvan. Fokus läggs på att hennes funktionalitet ska förändras eller korrigeras, men hon tycker fokus borde vara att utforma miljön utifrån hennes hörselnedsättning. Då skulle hon inte ständigt behöva kompensera för sin normbrytande funktionalitet, och kanske skulle det ge henne mer utrymme att utveckla andra delar av sitt identitetsbygge.

I skolan pratas det om kroppen – eller?

” Det är lite olika. Så brukar en pappa kommentera sina barns frågor om människors utseende eller sätt att vara.

Ja, det är lite olika. Eller så är det väldigt olika. Men att prata om den naturliga variationen av kroppar och funktionalitet, låter det sig göras i skolan?

Barn och unga relaterar sina kroppar till varandra hela tiden, medvetet eller omedvetet. I lek och tävling, iakttagelser och jämförelser kompisar emellan. Varje individ har sin funktionalitet och hanterar och upplever sin kropp på sitt alldeles eget sätt.

I undervisningen är det inte alls främmande att prata om kroppen. Elever läser om kroppens olika funktioner och sinnesorgan, om pubertet och sex och samlevnad. Normer kring kropp och utseende kanske diskuteras och analyseras ur köns- och genusperspektiv. Men trots att kroppars olika sätt att se ut och fungera är högst närvarande och en realitet i skolklasser är samtal om människors olikheter och normer kring funktionalitet och funktionssätt en utmaning.

Ett arbetslag har just diskuterat ett avsnitt i DATE lärmaterial om begrepp som handlar om att vi människor fungerar på olika sätt. De funderar på om det verkligen är så klokt att synliggöra olikheterna i elevgruppen – framför allt olikheter som knyts till kroppen. Måste vi inte gå försiktigt fram? frågar sig en av lärarna. De flesta elever vill ju vara som alla andra och känna sig som en i klassen. Få i skolåldern vill sticka ut.

Skolan kan synliggöra mångfalden i sätt att fungera och så långt det är möjligt göra den till en naturlig del av skolans vardag. Det är en del i arbetet med likabehandling och tillgänglighet.

Normkritisk pedagogik – en bakgrund

Begreppet normkritik slog igenom i Sverige i början av 2000-talet. Normkritik är ett samlingsnamn för både teorier och verktyg, men är framför allt ett förhållningssätt där perspektivet flyttar fokus från den som anses avvika från normen till att istället belysa normen som tas för given.

Den normkritiska pedagogiken formulerades i kontrast till den då vanligt förekommande toleranspedagogiken. Toleranspedagogiken kan sägas bygga på att ett "vi", som bedöms vara normala och vanliga, ska lära sig att tolerera ett "dom", som betraktas som avvikande och annorlunda.

Normkritiken granskar maktstrukturer

Normkritisk pedagogik fokuserar på att granska de maktstrukturer och begränsande normer som bidrar till marginalisering eller diskriminering av individer och grupper.

2010 publicerades antologin Normkritisk pedagogik – Makt, lärande och strategi för förändring. Den kom att ha stort inflytande på likabehandlingsarbetet i både förskolor, skolor och andra organisationer.

Rätten till lärande och delaktighet

Rätten till lärande och kunskapsutveckling bygger på rätten att kunna vara delaktig i skolans aktiviteter på lika villkor och utifrån sina egna förutsättningar. En tillgänglig lärmiljö är därför i grunden en rättighetsfråga.

Tillgänglighet är en förutsättning för delaktighet

Tillgängliga gemensamma aktiviteter gör att barn och unga känner sig delaktiga i skolan och tillsammans med sina kamrater. Tillgänglighet till aktiviteter är den viktigaste förutsättningen för delaktighet, visar Specialpedagogiska skolmyndighetens modell för delaktighet. Delaktighetsmodellen beskriver vad delaktighet innebär specifikt i skolan och på fritids.¹⁴

Delaktighet skapas i mötet med andra människor och i gemensamma aktiviteter. Alla kan delta på sitt sätt om aktiviteterna är tillgängliga.

Generellt innebär delaktighet att höra till ett sammanhang och att ha inflytande över sin egen situation. Delaktighetsmodellen delar in delaktighet i sex aspekter. En del av dem handlar om vad eleven själv upplever, andra utgår från sådant som går att observera utifrån.

Tillhörigheten i en skolklass eller om eleverna är med i samma aktiviteter är exempel på de observerbara delarna av delaktighet. Att känna sig accepterad och erkänd bland sina kamrater, liksom att vara engagerad i en uppgift man gör på egen hand eller tillsammans med andra är exempel på självupplevda aspekter av delaktighet. Till det självupplevda hör också vetskapen om att det egna självbestämmandet sträcker sig lika långt som för andra elever.

Rätten till frångänglighet

En del elever använder sina resurser bättre när de arbetar på egen hand eller i mindre grupper delar av dagen. Det är en del av tillgängligheten – rätten till frångänglighet, att slippa för många omgivande intryck som upplevs störande och pressande.

Hur har rätten till lärande sett ut historiskt?

När vi talar om rätten till lärande kan det vara intressant att veta vad rätten till lärande – och i förlängningen delaktighet – historiskt har inneburit för personer med normbrytande sätt att fungera.

Vi tar ofta för givet att skolplikten alltid har gällt alla barn. Men så har det inte varit. När Sverige fick allmän folkskola 1842 och allmän skolplikt 1882 skulle det dröja länge till skolplikten verkligen var allmän och gällde alla barn. Elever med hörsel- och synnedsättning fick skolplikt 1889 respektive 1896. Först 1967 hade alla barn oavsett funktionssätt skolplikt.¹⁵

Under lång tid tog samhället alltså inte ansvar för skolgången för barn som inte själva kunde ta sig till skolan eller som inte bedömdes behöva utbildning. De flesta barn med funktionsnedsättning blev kvar hemma. Barnen hade tur om de fick undervisning överhuvudtaget och utbildningen som erbjöds bars ofta upp av eldsjälär.

I takt med att skolplikten utvidgades till att gälla alla elever har skolan utvecklat stödinsatser som tar avstamp i att elever med normbrytande funktionalitet behöver hjälp för att klara skolan. Beskrivningarna av elever och stöd har skiftat över tid – barn med särskilda behov, barn i behov av särskilt stöd, särskilda lösningar, anpassad studiegång, extra anpassningar, åtgärdsprogram och specialpedagogiskt stöd.

Skolhistoriken är en historia om både utestängningar och instängningar för elever med funktionsnedsättningar. Föreställningen om kroppslig ”oförmåga” har kopplats samman med föreställningen att eleverna inte kan ta in kunskap eller utvecklas i sitt lärande liksom andra barn. Det är tankegångar som lever kvar än idag.

Elevers rätt – skolans skyldighet

Rätten till skolgång och plikten att gå i skolan betyder förstås att skolgången ska vara likvärdig för alla elever. Målsmän är ansvariga för att barn kommer till skolan – men samhället måste kunna erbjuda en skola värd att gå i. Skolans huvudmän är skyldiga och ansvariga för att alla barns rätt till likvärdig skolgång blir verklighet.

Rätten till en likvärdig skolgång är en mänsklig rättighet och en bärande del i Barnkonventionen. När vi diskuterar utbildning ur ett rättighetsperspektiv utgår vi gärna från andra länder. I läromedlen är ett vanligt exempel på rätten till utbildning att flickor inte har samma tillgång till skolgång som pojkar globalt sett.

Det är inte lika vanligt med exempel på rättighetsperspektivet kopplat till svenska förhållanden. Det kan bero på att mänskliga rättigheter genomsyrar svensk lagstiftning. Rättigheter vi tar förgivna riskerar dock paradoxalt nog att bli osynliga. Det kan också bero på att det är mycket svårare att ta upp frågor om rättigheter när det gäller det egna och det närliggande.

De mänskliga rättigheterna i undervisningen

Så hur kan skolan ta upp frågor om rättigheter i ett bredare perspektiv och med konkret innebörd här och nu? Eleverna i de högre årskurserna möter mänskliga rättigheter som ett kunskapsområde i SO-ämnena. Enligt läroplanen ska skolan främja förståelse för andra människor och skapa en miljö där ingen diskrimineras. I nuvarande läroplan LGR11 finns flera diskrimineringsområden inskrivna i ämnens syfte och centrala innehåll, exempelvis sexualitet, kön, etnicitet och religion. Men funktionalitet nämns inte explicit.

Därför ger DATE lärmaterial exempel på hur funktionalitet kan läsas in i syftes- och målbeskrivningarna. Tanken är att inspirera till nya infallsvinklar, avstamp och perspektiv i undervisningen. Läs vidare i läroplansutdragen på sidorna 134–150.

Rättigheter som rör funktionalitet kan lyftas på många sätt i undervisningen. Inte minst i samhällsorienterade ämnen som en del av frågorna om demokratisering, folkrörelser och kamper för olika rättigheter. Funktionsrättsrörelsens framväxt är en del av historieskrivningen om det svenska välfärdssamhället i likhet med kvinnorörelsen samt politiska och fackliga rörelser. Men utvecklingen inom funktionsrättsrörelsen och vad den har betytt ges sällan plats i historieskrivningen.

Ytterst handlar rättigheter kopplat till funktionalitet om rätten till tillgängliga lärmiljöer i skola och fritids. Med hjälp av DATE lärmaterial lyfts rättighetsperspektivet och området funktionalitet upp i flertalet av grundskolans ämnen. DATE lärmaterial knyter därmed an till skolornas arbete med Barnkonventionen och de mänskliga rättigheterna i det konkreta som gäller ”här och nu”.

Konventioner om mänskliga rättigheter

En bärande princip i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna är att samtliga rättigheter ska gälla för alla överallt utan åtskillnad av något slag ”på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiskt eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt”.

Deklarationen antogs 1948. Men över tid och med samhälleliga förändringar har det blivit tydligt att ”alla” inte räknas med helt och hållet. Nya konventioner har tillkommit efterhand, bland annat om kvinnors och om barns rättigheter. Så sent som 2006 antogs Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

ATT ARBETA MED DATE LÄRMATERIAL

Fokus i DATE lärmaterial för 4–9 är att granska skolans lärmiljöer såväl som samhällets normer om våra olika sätt att fungera.

DATE i ämnesundervisningen

DATE lärmaterial är utformat för att användas inom ramen för ämnesundervisningen. Materialet består av lektionsplaneringar kopplade till kursplanerna, ämnenas syfte och centrala innehåll. Några av lektionerna anknyter till fler än ett skolämne. Lektionsplaneringarna fördelas på en till två lektionstimmar.

Läs mer om hur DATE anknyter till läroplanen på sidan 132.

DATE lärmaterial kan användas på olika sätt – som ett komplement till andra läromedel eller på valfritt sätt inom ett specifikt ämnesområde.

Lärmaterialet används med fördel i ett ämnesövergripande samarbete.

Perspektivet tillgänglighet kan då lyftas parallellt i olika skolämnena.

Arbetslag, klasslärare, fritidspedagoger och specialpedagoger kan alla dra nytta av DATE lärmaterial inom sina respektive arbetsområden.

Lektioner och övningar

Lektionsplaneringarna har följande struktur:

Inledning. Varje lektion presenteras med ämnestillhörighet, kort ingress och en beskrivning av material och förberedelse.

Under rubrikerna Elever lär sig om och praktiserar tillgänglighet och Elever agerar för ökad tillgänglighet preciseras hur lektionen svarar upp mot ett urval av läroplanens syften och centrala innehåll.

Genomförande. Ett antal steg anger hur lektionen ska gå till för att fungera bra. Till vissa lektioner finns elevblad som arbetsunderlag. Tydlighet och förutsägbarhet är en del av den pedagogiska tillgängligheten. Därför är DATE-lektionernas genomförandeprocesser tydligt beskrivna för den som leder övningarna.

Temaområden

Lektionsplaneringarna är fördelade mellan tre temaområden – rött, gult och blått. Det gröna och fjärde temaområdet Tänk tillgänglighet – se olikheterna skiljer sig något i upplägg jämfört med de andra. Det består av ett antal mindre övningar som kan användas i samband med de andra DATE-lektionerna eller i annan undervisning.

För en kortpresentation av alla fyra temaområden se sidan 10.

Årskursanknytning

Målgruppen för DATE lärmaterial 4–9 är elever i åldrarna 10–15 år. Det kan användas utspritt över flera år för att återkommande lyfta tillgänglighetsperspektivet i klassen eller gruppen.

Alla lektioner och övningar kan användas i alla årskurser. Vissa delar av innehållet passar generellt bättre för elever i tidiga årskurser, andra delar för elever i senare årskurser. Du som pedagog avgör hur en lektion eller övning behöver justeras för att bättre möta din grupp med tanke på ålder och andra förutsättningar.

För de yngsta och äldsta åldersgrupperna i årskurs 4–9 rekommenderas också DATE lärmaterial för F–3 samt gymnasiet. En del kompletterande material kan hittas där. Se www.date-larmaterial.se för mer information.

Undersöka lärmiljön – hur då?

Med hjälp av kreativa och lustfyllda övningar i DATE lärmaterial utforskar eleverna lärmiljön, de upptäcker eventuella hinder och kommer på lösningar som ökar tillgängligheten.

Undersöka handlar om olika aktiviteter i lärmiljön. I DATE lärmaterial kan aktiviteter till exempel vara kommunikation, att koncentrera sig och tänka och att förflytta och orientera sig i byggnader och lokaler. Ja, till och med att andas eller äta mat.

Eleverna undersöker den fysiska, sociala och pedagogiska lärmiljön utifrån olika fysiska förutsättningar. Vilka hinder upptäcker de? Vad upplever eleverna som stödjande, tryggt och säkert?

Upptäcka hinder. I den undersökande processen blir eleverna varse hur det ser ut i lärmiljöerna. Kan någon tänkt eller faktisk elev bli utanför, eller få svårt att delta, i den lärmiljö de granskat? Vad kan man göra åt det – hur kan hindren tas bort?

Agera och hitta lösningar

De flesta övningar avslutas med att eleverna uppmuntras att agera för att påverka skolan eller att föreslå konkreta lösningar som förbättrar tillgängligheten. Eleverna funderar över vem eller vilka som kan ha ansvar och skyldigheter inom respektive område de utforskar.

Här använder eleverna elevbladet Vems ansvar på sidorna 110–111. Kopiera upp elevbladet till varje elev eller använd den digitala versionen på www.date-larmaterial.se. Den första mer personliga frågan i elevbladet kan eleverna besvara i en loggbok om de vill.

Tänk på det här

Alla elever har olika sätt att fungera och kommer inte kunna delta i DATE-övningarna exakt så som de beskrivs i lektionsuppläggen. Men det är möjligt för alla elever att på något sätt delta och vara en del av processen. Som lärare känner du bäst dina elever och hur du kan göra övningarna tillgängliga.

Du kan till exempel lägga till uppgifter som passar. Det kan vara att låta elever observera, filma, dokumentera eller ansvara för andra moment i samband med övningarna. Men tänk först igenom hur extramomenten kan göras till en del av helheten, så att upplägget inte bidrar till utanförskap eller att enskilda elever känner sig utpekade. Flera elever kan dela på ansvaret och tillägget kan presenteras som en del av övningarna, inte som något istället för.

Alla elever deltar i diskussioner och reflektioner på lika villkor utifrån sina egna förutsättningar. Att se alla elever som fullvärdiga deltagare i en aktivitet är en del av tillgänglighetsperspektivet.

När eleverna upptäcker bristande tillgänglighet i samband med övningarna finns risken att enskilda elever som möter dessa hinder pekats ut. Det kan vara bra att vara uppmärksam på detta.



DATE-dejta – barn och unga berättar

Som komplement till lektionerna i DATE lärmaterial finns avsnittet DATE-dejta. Här berättar åtta barn och ungdomar om sina egna erfarenheter av mötet med lärmiljön i filminslag, radiointervjuer, bilder eller skrivna berättelser. De berättar om sina upplevelser av tillgänglighet eller otillgänglighet i skolan.

Eleverna "DATE-dejtar" barnen och ungdomarna genom det de berättar. Syftet med att ta del av personliga erfarenheter från personer som inte tillhör elevgruppen är att ingen enskild elev i klassen ska behöva representera sin egen funktionsnedsättning och få frågor om "hur det är" i samband med lektionerna och övningarna i DATE. Om någon elev väljer att prata om sina egna upplevelser är det viktigt att eleven själv avgör vad som ska berättas.

Alla DATE-dejta berättelser finns att tillgå på www.date-larmaterial.se. För lärarhandledningar till berättelserna se sidan 151 och framåt.

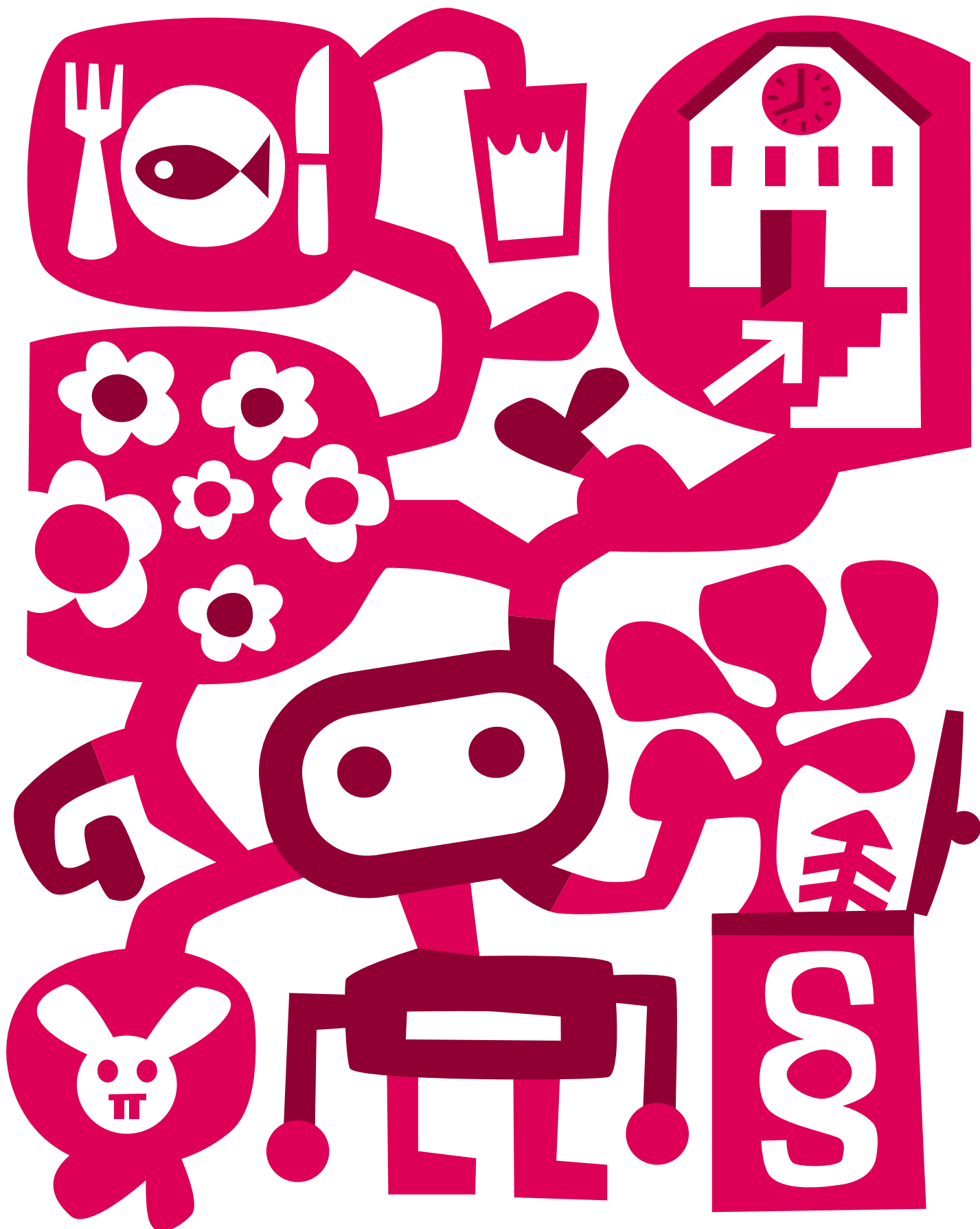
Mötet med olika funktionaliteter

Elever har olika förutsättningar och olika sätt att fungera. Men under sin skoltid, och i sin klass, möter enskilda elever enbart en mindre del av den variation av funktionssätt som finns bland människor. Utan den fysiska närvaron av olika sätt att fungera och utan den konkreta erfarenheten av att möta olika funktionaliteter så kan det vara svårt att förstå betydelsen av en tillgänglig lärmiljö för alla.

Eleverna kommer genom aktiviteterna i DATE lärmaterial att upptäcka och bättre förstå att utformningen av den omgivande miljön är viktig för alla. Det är en kunskap eleven kommer att ha med sig vidare in i andra lärmiljöer som gymnasiet och högskolan, till arbetslivet och i samhället i stort.

Välkommen in!

Om att kunna vara i skolan och på fritids



TEMA

Välkommen in!

Alla elever har rätt att kunna vistas i sin skola och delta i aktiviteterna. Och alla elever ska känna att skolan räknar med att de ska vara med. Varje elev ska vara välkommen in – både i lokaler och aktiviteter. Skolan gör detta möjligt på flera sätt, bland annat genom att se till att det går att ta sig fram överallt och att luften – lokalerna – är fri från allergiframkallande ämnen. Eleverna ska också kunna ta del av grundläggande sociala aktiviteter, som till exempel matgemenskapen vid skolmåltiden.

LUFT, ÄMNEN OCH MATERIAL:

Lektioner

- Blomman och soptunnan (sidan 35)
- Doftar och luktar, smakar och känns (sidan 39)
- Festen – en måltid för alla (sidan 42)

Ämnesanknytningar

Biologi, hem- och konsumentkunskap, kemi, teknik

Ämnesord

Luktsinne, känselsinne, andning, kroppens avfall, ämnesomsättning, livsmedel, måltidsgemenskap, metaller, intoleranser, hälsa, etik, ansvar, olikheter, delaktighet och tillgänglighet



DATE-dejta

Vill du låta eleverna ta del av mer personliga erfarenheter av temaområdet? Då kan du komplettera med materialet DATE-dejta på www.date-larmaterial.se. Lärarhandledningar till DATE-dejta finns på sidan 151 och framåt.

FÖRFLYTTA SIG I SKOLAN:

Lektioner

- Kim, Robin och Mika tar sig fram (sidan 45)
- Den öppna hinderbanan (sidan 49)
- Högt och lågt, brett och snett (sidan 51)
- Idrottsaktiviteter för alla (sidan 58)

Ämnesanknytningar

Biologi, idrott och hälsa, matematik, teknik, geografi, samhällskunskap

Ämnesord

Muskler och rörelseorgan, kroppsfunction, syn, levnadsvillkor, lagar och regler, etik, ansvar och skyldigheter, demokrati, rumslighet, samspel människa och miljö, tekniska lösningar och konsekvenser, användbarhet, hälsa, olikheter, delaktighet och tillgänglighet

Introduktion till temat

Luft, ämnen och material

” Vi skrev upp ord som luktade gott och som luktade blä.

En elev berättar om DATE-lektionen som klassen just har genomfört. Eleverna har utforskat variationer inom luktsinnet och hur människor kan uppleva ”dofta gott” respektive ”lukta illa”. En upptäckt är att dofter som en elev upplever positivt kan upplevas negativt av någon annan. En annan upptäckt är att uttrycket ”inte tycka om” kan betyda mycket mer än att inte gilla. Det kan vara att inte alls tåla doften eller till och med bli allvarligt sjuk av den. Hur lätt är det, som enda elev kanske, att stå upp för att det är svårt att andas om det beror på en doft som klasskamraterna tycker väldigt mycket om och envisas med att använda? Dessutom, vad mer än dofter och lukter kan orsaka besvär?

” Alla ska kunna äta det som serveras.

Matgemenskap är en social aktivitet och för att känna sig delaktiga behöver eleverna ha möjlighet att ta del av maten och drycken. Hur kan en tillgänglig måltid tas fram? I första delen av temaområdet utforskar eleverna hinder i den fysiska lärmiljön när det kommer till luft, ämnen och material. Resultat: Eleverna tar själva fram lösningar och blir mer medvetna om hur en hälsosam och tillgänglig lärmiljö kan se ut.

Förflytta sig i skolan

” Att elever ska märka saker som inte är bra i huset.
Att skolan ska vara tillgänglig för alla.

Så tänker en elev efter DATE-lektionen då klassen varit ute och mätt trösklar, trappsteg och dörrkarmar. De har också undersökt hur handtag var placerade, om dörrar var tunga och om det fanns några hissar i skolan.

Det finns en hel del att ta reda på om de byggnader där elever dagligen vistas, sådant de flesta inte tänker på.

I DATE-lektionerna i temaområdets andra del utforskar eleverna hur bra lokalerna fungerar i praktiken med tanke på olika funktionssätt. Alla går ju inte i skolan, bokstavligt talat. Inte i samhället i stort heller. En del använder sig av hjul för att ta sig fram. Andra kompletterar gåendet med vit käpp eller ledarhund.

För att upptäcka hinder i lärmiljön får elever prova att ta sig fram med begränsad rörelsefrihet. Eller använda ögonbindel för att förstå vad som krävs för att ett rum ska vara tillgängligt för personer med begränsade synintryck.

Eleverna kommer att upptäcka att öppna ytor kan försämra möjligheten att enkelt förflytta sig och orientera sig. Andra problem kan vara nivåskillnader, ljus och kontraster eller möbler. Sådant som ”plötsligt dyker upp” i en lokal kan också upplevas som otrevligt och vara skadligt.

Hur behöver lokaler och byggnader anpassas och vad är det som gäller? De resultat eleverna kommer fram till leder till förslag på lösningar. Elever blir också mer medvetna om hur en fysisk och tillgänglig lärmiljö kan se ut när det kommer till förflyttning och orientering.

Inom Idrott och hälsa finns stora möjligheter att tänka kreativt och lösningsinriktat för allas möjlighet att delta oberoende av funktionssätt. I en särskild DATE-lektion inom ämnet får eleverna själva hitta på tillgängliga lekar och aktiviteter.

Blomman och soptunnan

BIOLOGI, KEMI

Vad är det för skillnad på doft och lukt? Upplever vi dofter och lukter olika? Kan till exempel dofter som du njuter av väcka obehag hos någon annan?

Den här lektionen är en ingång till nästa lektion Doftar och luktar, smakar och känns.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om olika funktionssätt – hur olika människor upplever luft, smak och känsel
- genom att förstå betydelsen av att kunna andas fritt, äta den mat som erbjuds och tåla de ämnen som finns i lärmiljön
- genom att utforska hur luft, ämnen och material på olika sätt kan vara farliga eller besvärliga

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att föreslå konkreta åtgärder och lösningar för en tillgänglig lärmiljö avseende luft, livsmedel och ämnen i miljön
- genom att påverka ansvariga för en tillgänglig skola

Material och förberedelse

Kopiera elevbladen [Blomman](#) och [Soptunnan](#) till varje elev, sidorna 37–38.

Genomförande

1. Doft och lukt

Skriv upp orden ”doft” och ”lukt” på tavlan.

- Vad betyder orden?
- Vad är det för skillnad på dem?

Troligen svarar eleverna att doft hör ihop med en positiv upplevelse medan lukt kan vara både och.

2. Blomman

Dela ut elevbladet Blomman till varje elev.

Eleverna skriver in sådant de tycker doftar gott i blommans kronblad. Arbeta sedan i smågrupper (2–4 personer) och jämför blommorna.

3. Soptunnan

Fortsätt på samma sätt med elevbladet Soptunnan. Eleverna skriver in sådant de tycker luktar illa i soptunnan. Arbeta sedan i smågrupper (2–4 personer) och jämför soptunnorna.

Se till att eleverna inte använder varandra som exempel i övningen.

4. Inventering: Doftar gott och luktar illa

Ta fram klassens gemensamma listor över vad som doftar gott och vad som luktar illa. Det här momentet är viktigt för att synliggöra hur olika vi upplever luft, smak och känsel.

Skriv upp rubrikerna ”Doftar gott” och ”Luktar illa” på tavla, smartboard eller liknande. Skriv ner elevsvaren under respektive rubrik. Markera med streck om samma svar kommer upp flera gånger. Tänk på att det ska vara frivilligt för eleverna att berätta vad de skrivit ner.

Spara inventeringen i skriftlig form – det är underlaget till nästa lektion Doftar och luktar, smakar och känns.

5. Reflektion: Härligt, farligt eller nödvändigt?

Lektionen Blomman och soptunnan kan väcka både positiva och negativa känslor. Kanske också locka till skratt eller pinsamheter, särskilt när ni pratar om sådant som hör till toalettbesök, mag- och tarmfunktion och kroppsvätskor. Fånga upp de känslor som väckts i ett avslutande samtal.

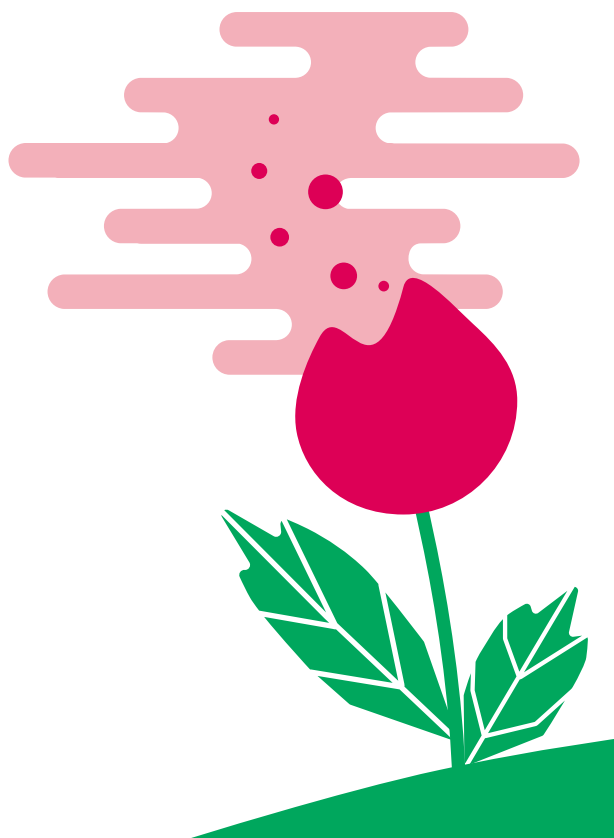
Förslag på reflektionsfrågor

- Inled med att notera vilka ord som skrivits under rubrikerna ”Doftar gott” respektive ”Luktar illa”. Finns samma ord under båda rubrikerna? Hur kommer det sig? På vilket sätt upplever vi dofter olika?
- Ord som ”parfymer” eller ”blommor” kan finnas med på båda listorna. Hur kan de lukta illa? Kan det egentligen handla om att dofterna gör illa?
- Vad luktar illa, men är ändå nödvändigt? Svett och avföring, till exempel. Vad skulle hända om vi inte gick på toaletten? Eller om vi inte svettades?
- När kan det vara bra att människan har bra luktsinne? Till exempel för att kunna uppfatta brandrök eller mögel. Kommentera gärna med en parallell till spårhundar eller andra djur som har skarpt luktsinne.
- Vad kan vara farligt för människan? Exempelvis brandrök, cigarettök, bensin eller spolarvätska kan komma upp under båda rubriker.
- Reflektera kring att allt som doftar gott inte är bra att andas in. Vilka ämnen är farliga för alla människor? Vilka ämnen kan vara farliga för vissa?

Om elever börjar berätta: Tänk på att bara lyssna och bekräfta om någon elev nämner egen eller andras astma, allergi eller intolerans. Området fångas upp i nästa lektion Doftar och luktar, smakar och känns.

Det här tycker jag doftar gott

Skriv eller rita.



Det här tycker jag luktar illa

Skriv eller rita.



Doftar och luktar, smakar och känns

BIOLOGI, KEMI

Samma saker som gör några av oss väldigt sjuka kan andra tycka väldigt mycket om. Vad vet vi om astma, allergi och ämnes- och matintolerans? Behöver vi ta reda på mer? Behöver något ändras här på skolan?

I det sista momentet i lektionen Blomman och soptunnan reflekterade eleverna över hur olika dofter och lukter kan uppfattas. Vad kommer eleverna ihåg från den lektionen? Repetera kort och påminn om klassens inventering av dofter och lukter.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om olika funktionssätt – hur olika vi upplever luft, smak och känsel
- genom att förstå betydelsen av att kunna andas fritt, äta den mat som erbjuds och tåla de ämnen som finns i lärmiljön
- genom att utforska hur luft, ämnen och material på olika sätt kan vara farliga eller besvärliga

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att föreslå konkreta lösningar för en tillgänglig lärmiljö avseende luft, livsmedel och ämnen i miljön
- genom att påverka ansvariga för en tillgänglig skola

Material och förberedelse

Kopiera elevbladet Doftar och luktar, smakar och känns till varje elev, sidan 41.

Genomförande

Lektionen genomförs med fördel i smågrupper om 2–3 personer.

1. Fyll i elevbladet "Vad kan ge allergiska reaktioner?"

Eleverna tar ställning: Vad kan vara besvärligt eller rent av farligt – för några få eller för fler?

Eleverna skriver vad de tror kan orsaka allergiska reaktioner eller andra besvär vid respektive område i elevbladet (naturen, djur, ätbart med mera). Utgå både ifrån vad eleverna tror – och vad de vet. Idag har barn och unga en hel del kunskap själva inom området. Om de känner sig osäkra kan de söka efter information, till exempel via nätet.

2. Så här tror vi

Samtala i helklass eller smågrupper efter att elevbladet har fyllts i.

Gör en överskådlig inventering och lyft de frågor eller funderingar som eleverna kanske har.

Reflektionsfrågor

- Vad kan vara dåligt eller farligt att äta, röra vid eller andas in?
- Vad kan orsaka allergiska reaktioner?

Till hjälp i samtalet: Varje område på elevbladet kan representeras av ett föremål eller bild. Håll upp ett föremål i taget och gå igenom elevernas förslag.

Exempel på föremål att använda som symboler

- naturen – en trädkvist
- djur – leksak, husdjur
- ätbart – mjölkförpackning, godispåse
- hygien och smink – hårspray, parfym
- hushåll och teknik – dammtrasa, rengöringsmedel, smycke, elsladd
- övrigt.

3. Agera

Finns det livsmedel, ämnen och material på skolan som kan orsaka allergier eller andra besvär? Utgå ifrån den kunskap eleverna samlat genom övningarna.

Var på skolan finns det som eventuellt behöver tas bort eller förbjudas? Utgå ifrån olika lokaler och utrymmen. Det kan vara det egna klassrummet, matsalen, idrottshallen, omklädningsrummen, korridorer, lärarrum, uppehållsrum eller fritids. Dela upp rummen mellan olika elevgrupper, som undersöker varsitt område.

Ta hjälp av elevbladet [Vems ansvar](#) med tillhörande frågor. Det finner du i det gröna temaområdet, avsnitt Ansvar, sidorna 110–111.

I samma avsnitt finns dilemmauppgiften Huvudvärken som kan vara en del av Agera-momentet.



DATE-dejta

Komplettera lektionen med att DATE-dejta Freja. Berättelsen i form av en bild och en dikt finns på www.date-larmaterial.se

För lärarhandledningen se sidan 154.

Vad kan ge allergiska reaktioner?

Skriv vad du tror eller vet.

Naturen



Djur



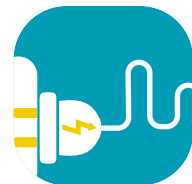
Ätbart



Hygien och smink



Hushåll och teknik



Övrigt



Festen – en måltid för alla

HEM- OCH KONSUMENTKUNSKAP

Vad innehåller ett recept? Är maträtten bra för alla som ska äta den? Hur kan vi göra en måltid tillgänglig?

Eleverna utforskar och ger förslag på lösningar för att alla ska kunna delta i matgemenskapen.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om betydelsen av lika möjligheter till mat, hälsa och välbefinnande kopplat till funktionalitet, tros- och religionsuppfattning eller etiska ställningstaganden
- genom att förstå vikten av att skolmat och måltidsgemenskap är inbjudande för alla oavsett vilken mat man har möjlighet att äta
- genom att planera och tillaga en tillgänglig måltid kopplat till funktionalitet, tros- och religionsuppfattning eller etiska ställningstaganden

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att föreslå konkreta lösningar för en tillgänglig lärmiljö avseende mat, livsmedel och skolmatsal
- genom att påverka ansvariga för en tillgänglig skola

Material och förberedelser

Tillgång till recept via kokbok eller dator. Eventuellt papper och färgpennor. Kopiera upp elevbladet Det är fest på gång, sidan 44. Förbered visning av MUCF:s kortfilm Pannkakan. Du hittar filmen på nätet: <http://vimeo.com>. Alternativt www.mucf.se

Genomförande

Lektionen kan anpassas till hur mycket tid ni har – bara komponera en meny eller tillaga den också. Eleverna kan dessutom tillverka en inbjudan på valfritt sätt, genom att rita eller använda datorn.

Lektionen genomförs i grupper om maximalt 4 elever.

1. Inledande film

Inled lektionen genom att titta på kortfilmen Pannkakan.

Kort reflektion

Filmen handlar om glutenintolerans. Vad mer kan vara orsak till att människor väljer bort viss sorts mat eller livsmedelsämnen? Exempel: Allergi, matintolerans, religion, kultur, etik eller hälsa.

I slutet av lektionen ges utrymme för djupare reflektion.

2. Det är fest på gång

Eleverna ska planera en fest för 8 personer och komponera en trerättersmeny. Alla på festen ska känna sig välkomna. Vi vet att det kommer gäster som a) har glutenintolerans och inte äter fläskkött b) är vegetarianer och har laktosintolerans c) inte tål ägg och räkor. Fördela alternativen mellan grupperna. En eller flera grupper får alternativ a, andra b och övriga c. Tre olika menyer kommer att testas.

Dela ut elevbladet *Det är fest på gång*. Låt eleverna kryssa i det alternativ deras grupp har fått av dig.

När alla grupper är klara kan eleverna berätta om sina menyer för varandra – eller kanske laga festmaten och bjuda på den. De olika grupperna kan gå på fest hos varandra och smaka på en annan meny än den de själva tillagat.



Undvik "riktiga" allergier på festen

Om menyerna ska tillagas – inventera allergier och överkänsligheter i gruppen, så att ni kan undvika allergener. Det kan till exempel vara citrusfrukt, nötter eller äpplen.

3. Reflektion

Diskutera i klassen när uppgiften är genomförd.

- Är det viktigt att alla får samma mat på en fest? Argumentera för och emot.
- Var det lätt eller svårt att hitta passande recept?
- Om du kommer till en fest och inte kan äta det som serveras, hur känns det?
- Finns det livsmedel som kan orsaka svårigheter bara genom att stå framme?

4. Agera

Hur kan känslan av matgemenskap förbättras på er skola? Vad behöver göras – och vad kan man göra? Det kan handla om maten som serveras och vilka ingredienser som ingår. Det kan också handla om hur eller var maten serveras?

Ta hjälp av elevbladet *Vems ansvar* med tillhörande frågor. Det finner du i det gröna temaområdet, avsnitt *Ansvar*, sidorna 110–111.



DATE-dejta

Komplettera lektionen med att DATE-dejta Isaac. Berättelsen i form av en kortfilm finns på www.date-larmaterial.se. För lärarhandledningen se sidan 156.

Det är fest på gång!

Nästa lördag ska ni ha en fest för 8 personer. Tillsammans ska ni göra en trerättersmeny – förrätt, huvudrätt och efterrätt. Alla på festen ska känna sig välkomna. Vad bjuder ni på?



Vi vet att det kommer kompisar som

- har glutenintolerans och inte äter fläskkött
- är vegetarianer och har laktosintolerans
- inte tål ägg och räkor

(Kryssa i det alternativ du får av din lärare)

Det här ska vi laga till

Ta hjälp av receptböcker eller dator.

1. Vilka recept ska ni använda? Leta rätt på recept som passar uppgiften.
2. Skriv ner ingredienserna i recepten för varje del av måltiden: Förrätt, huvudrätt och efterrätt.
3. Hitta på namn för de tre rätterna. Ett namn för förrätten, ett namn för huvudrätten och ett namn för efterrätten. Skriv ner namnen på tre lappar.

Tänk er att lapparna ska finnas med på festen, så att festdeltagarna vet vad som finns i maten. Bör det stå något mer än namnet på maträtten? Tänk på vad era gäster kan äta.

4. Tillverka en passande inbjudan till festen.

Kim, Robin och Mika tar sig fram

BIOLOGI, GEOGRAFI, TEKNIK

Eleverna iscensätter skolvardagen för karaktärerna Robin, Kim och Mika och utforskar den fysiska tillgängligheten i skolan. Kan alla ta sig fram tryggt och säkert?

Kim har begränsade möjligheter att gå och använder mest rullstol. Robin har begränsad muskelstyrka i armar och händer. Och Mika har nedsatt synförmåga och ser bara skillnad på ljus och skugga.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om lika möjligheter att autonomt kunna förflytta sig och orientera sig i skolans fysiska lokaler samt utemiljö
- genom att bli mer medvetna om tänkbara hinder i samspelet mellan människan och miljön, kopplat till olika funktionssätt avseende syn och rörelse

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att föreslå konkreta åtgärder och lösningar för att byggnader och lokaler ska bli tillgängliga
- genom att påverka ansvariga för en tillgänglig skola

Material och förberedelse

Kim och Robin: Använd grövre gummiband, snören, elastiska tygband eller cykelslangar. Cykelhandlare har ofta gott om gamla innerslangar. Klipp bort ventilen och dela cykelslangen i två delar.

Mika: Sy egna ögonbindlar. Eller använd kasserade glasögon eller skidglasögon och måla glasögonen med genomskinligt lim eller färg. Det ger begränsat synfält – som att ha nedsatt syn. Du kan också kontakta en syncentral som kan hjälpa till med liknande material.

Kopiera upp elevbladet [Kim, Robin och Mika tar sig fram](#) på sidan 48.

Genomförande

Eleverna iscensätter karaktärerna ensamma eller i par. Alla karaktärerna ska ha minst en annan elev som följeslagare.

Utgå ifrån några olika sträckor inom skolans område. Exempelvis

Sträcka 1: Till matsalen

Sträcka 2: Till idrottsplanen

Sträcka 3: Till fritids

Sträcka 4: Till skolans expedition

Eleverna ska sedan ta sig fram och tillbaka med de funktionella

förutsättningar som gäller för respektive karaktär. Sträckan bör ta några minuter, fram och tillbaka.

Varje sträcka ska dessutom bestå av

- minst en dörröppning inklusive dörr
- en trappa
- en hiss (även varuhissar räknas)
- en större öppen yta.

1. Gruppindelning

Skapa grupper om minst 8 personer. Varje grupp väljer eller tilldelas en sträcka.

2. Skapa Kim, Robin och Mika

Utse eller lotta ut karaktärerna och deras följeslagare inom gruppen.

Kim: Kim består av två elever. Bind ihop den enes högerben med den andres vänsterben nere vid anklarna. Bind också ihop höger respektive vänster arm vid handlederna. Följeslagarna hjälper till. Pröva först på plats hur det är att förflytta sig tillsammans ihopbundna. Hitta en strategi så att det fungerar.

Robin: En elev får sina händer ihopbundna alternativt knäpper ihop händerna på ryggen.

Mika: En elev använder ögonbindel eller liknande.

Övriga elever: Har ansvar för att sträckan följs samt fungerar som följeslagare för Kim, Robin och Mika när de förflyttar sig i skolans lokaler.

3. Gå sträckan

Kim, Robin och Mika tar sig fram och tillbaka den tilldelade sträckan. Byt roller, så att alla som vill får prova minst en av karaktärerna. Följeslagarna får stötta vid behov – med enkel ledsagning och med fysiskt stöd. Enkel ledsagning förklaras på sidan 50.

OBS! Kim får bara använda ”den gemensamma handen” vid trappträcken, handtag och liknande.

4. Reflektion

Hur upplevde ni den fysiska miljön utifrån de förutsättningar karaktären hade? Svara på reflektionsfrågorna i elevbladet Kim, Robin och Mika tar sig fram.

5. Agera

Hur ser en tillgänglig skola ut för Kim, Robin och Mika? Vem har ansvar för att er skola är tillgänglig för alla elever?

Ta hjälp av elevbladet Vems ansvar med tillhörande frågor. Det finner du i det gröna temaområdet, avsnitt Ansvar, på sidorna 110–111.

Här är några förslag till elever som har svårt att själva komma på sätt att agera för att öka tillgängligheten.

- Tekniska kontoret – vem har hand om tillgängligheten? Sök på kommunens hemsida efter Tekniska nämnden/kontoret och tillgänglighet. Vem är ansvarig? Kontakta den personen via mail eller telefon och be att få göra ett besök för en intervju.
- Bygg din egen tillgängliga skola Låt eleverna bygga en skola i miniatyr med hjälp av kartong och papp. Byggnaden ska vara tillgänglig för personer med nedsatt rörelseförmåga eller synförmåga.
- Fram för fritt fram – fota din skola Hur ser det ut med föremål eller inventarier som kan utgöra hinder i samband med nedsatt rörelseförmåga eller synförmåga och förflyttning. Gå ut och fota skolan. Ta bilder av föremål som gör att förflyttningen känns osäker och kan innebära en risk att bli skadad.
- Framkalla fotona och gör en utställning. Skriv intill bilderna på vilket sätt föremålen kan utgöra en risk i samband med förflyttning.



DATE-dejta

Komplettera lektionen med att DATE-dejta Camilla och Dennis. Berättelserna i form av en kortfilm och en skriven berättelse finns på www.date-larmaterial.se

För lärarhandledningarna se sidan 152 respektive 153.

Frågor att fundera över

Ringa in vilken karaktär du prövat: Kim Robin Mika

1. Hur var det att förflytta sig på det här sättet?

2. Hur var det att ta sig igenom dörrar?

3. Hur var det att gå i trappor?

4. Hur var det att använda hissen? Gick den att använda?

5. Hur var det att ta sig igenom skolans korridorer?

6. Var det skillnad på att förflytta sig inne och ute?

7. När blev ni hindrade i er förflyttning? Vad hindrade er?

Den öppna hinderbanan

BIOLOGI, GEOGRAFI

Går det att ta sig fram i skolan utan att se? Hur känns det att snubbla på något som plötsligt är i vägen? Hur borde det vara?

Eleverna provar en hinderbana med fritt utplacerade föremål som kan skapa otillgänglighet när synförmågan är nedsatt.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om lika möjligheter att autonomt kunna förflytta sig och orientera sig i skolans fysiska lokaler samt utemiljö
- genom att bli mer medvetna om tänkbara hinder i samspelet mellan människan och miljön, kopplat till olika funktionssätt avseende syn

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att föreslå konkreta åtgärder och lösningar för att byggnader och lokaler ska bli tillgängliga
- genom att påverka ansvariga för en tillgänglig skola

Material och förberedelse

Bygg upp en hinderbana enligt beskrivningen nedan i Genomförande. Ett förslag är att vara i idrottshallen. Använd ögonbindlar eller gamla skidglasögon som fixats till för att försämra synförmågan, se sidan 45.

Genomförande

I det första momentet förflyttar sig eleverna på en bana som inte har några hinder alls. I det andra momentet har banan föremål stående på golvet och också saker som hänger ner eller sticker ut från bommar eller repstegar. Använd olika redskap från idrottshallen. Eleverna jobbar två och två. Bestäm vem som är A respektive B inom varje par. Dela eventuellt upp gruppen, så att inte alltför många elever är aktiva samtidigt. Detta för att undvika krokar. Låt övriga i gruppen titta på.

1. Öppna ytor-banan

Låt A gå med ögonbindel tvärs genom den öppna delen av gymnastiksalen medan B går bredvid. Låt paren växla uppgift på tillbakavägen. Om det behövs: Låt B använda sig av enkel ledsagning, se förklaring i rutan nedan.

2. Hinder-banan

Låt A gå med ögonbindel tvärs genom den delen av gymnastiksalen som byggts upp med hinder. A har B gående bredvid sig. Låt paren växla uppgift på tillbakavägen.

3. Reflektion

Reflektera tillsammans.

- Hur var det att genomföra uppgifterna?
- Skilde sig upplevelserna mellan de två banorna?
- På vad sätt i så fall?

4. Agera

Hindren i hinderbanan gör det svårt att ta sig fram och kan skapa en känsla av otrygghet. Finns det liknande hinder i skolan eller på skolgården? Utgå ifrån den kunskap eleverna samlat i processen med övningen.

Var på skolan finns det som eventuellt behöver tas bort? Utgå ifrån olika lokaler och utrymmen i skolan, exempelvis det egna klassrummet, matsalen, idrottshallen, omklädningsrummen, korridorer, uppehållsrum, utegården eller fritids. Dela upp inne- och utemiljöerna mellan olika elevgrupper, som undersöker varsitt område.

Ta hjälp av elevbladet Vems ansvar med tillhörande frågor. Det finner du i det gröna temaområdet, avsnitt Ansvar, sidorna 110–111.

**DATE-dejta**

Komplettera lektionen med att DATE-dejta Lukas. Berättelsen i form av en kortfilm finns på www.date-larmaterial.se För lärarhandledningen se sidan 158.

Enkel ledsagning – vad är det?

Enkel ledsagning sker genom ord som: Stopp/fortsätt, framåt/bakåt och vänster/höger.

Elever som ska vara följeslagare – ledsagare – skyddar de elever som bär ögonbindel från att krocka med personer, väggar eller inventarier. Låt eleverna pröva enkel ledsagning två och två innan övningen börjar.

Högt och lågt, brett och snett

MATEMATIK, TEKNIK, GEOGRAFI, SAMHÄLLSKUNSKAP

Hur ser lärmiljön ut – egentligen? Hur fungerar den för oss som vistas där varje dag? Hur stämmer det med reglerna som gäller för en skolbyggnad? Behöver något ändras i vår skola?

Eleverna utforskar den fysiska lärmiljön som de ser dagligen, men kanske inte funderat närmare på. Sedan jämför eleverna fakta med de normangivelser som finns för lokaler och byggnader.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att undersöka och mäta skolans lokaler – bredd, längd, höjd och nivåskillnader – och bättre förstå betydelsen av fysisk tillgänglighet
- genom att bli mer medvetna om samhällets perspektiv på fysisk tillgänglighet genom normer och lagar om byggnader och lokaler

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att föreslå konkreta åtgärder och lösningar för tillgängliga byggnader
- genom att påverka ansvariga för tillgänglighet i skolan och på kommunnivå

Material och förberedelser

Använd centimeterpapper, kriter eller pennor, tumstock, måttband eller fötter och ben att stega med. Kopiera upp elevblad [Högt och lågt, brett och snett 1 och 2](#) på sidorna 53–54.

Den som leder lektionen behöver baskunskaper inom området, se det tresidiga Faktabladet om regler för lokaler och byggnader¹⁶, sidorna 55–57. Faktabladet kopieras även upp till varje elev.

Genomförande

Dela in klassen i smågrupper som får ansvara för ett eller flera områden som ska utforskas. Fördela olika delar av skolbyggnaderna mellan enskilda elever eller grupper:

- Ytterdörr och tröskel
- Trappa, ledstång och ramp
- Toalett, spegel och handfat
- Hiss och hissknappar

Sök eventuellt upp andra byggnader i närheten och låt eleverna utforska dem.

1. Uppskatta mått i skolans lokaler

Uppgiften handlar om att uppskatta höjd, bredd, nivåer och placeringar.

Låt eleverna rita upp och skriva in de efterfrågade måtten i skala 1:10 enligt uppgift A på elevblad 1. Perspektiven ska stämma med verkligheten, det vill säga så som eleverna tror att det är. Det är okej att använda måttband eller tumstock. Eleverna ritas in en ytterdörr, tröskel, trappa, tvättställ, dörrhandtag eller något annat som efterfrågas för varje område.

Ta hjälp av elevblad 1 på sidan här intill.

2. De faktiska måtten

Hur ser det ut i verkligheten? Efter att eleverna har gissat, får de nu ta fram de korrekta svaren genom att gå ut och mäta på skolan (se uppgift B i elevblad 1). Måtten skrivs ner och sedan ritas eleverna upp lokalerna igen – nu utifrån de verkliga måtten i huset.

3. Så här är byggreglerna

Det finns byggnormer för de områden eleverna har utforskat, se faktabladet. Gå tillsammans igenom svaren i högerspalten på elevblad 1: Hur väl stämmer skolbyggnadens verkliga mått överens med de regler som gäller.

Syftet är att eleverna ska förstå att det finns regler kring mått och enheter.

4. På spaning för Kim, Robin och Mika

Är den egna skolan tillgänglig för elever med begränsad rörelsefrihet, muskelstyrka eller nedsatt synförmåga? Med hjälp av karaktärerna Kim, Robin och Mika granskar eleverna skolans lokaler. Dela in klassen i grupper om 4, gärna med en representant från varje område som undersökts.

Uppgifterna finns i elevblad 2. Ta även hjälp av faktabladet.

5. Agera

Agera för att Kim, Robin och Mika ska kunna gå på er skola.

Bygg en modell av en tillgänglig skola med hjälp av skokartong eller annan papp. Var kreativ! Äldre elever kan gärna göra en skalenlig modell med hjälp av måtten i faktabladet.

Ta hjälp av elevbladet Vems ansvar med tillhörande frågor. Det finner du i det gröna temaområdet, avsnitt Ansvar, sidorna 110–111.

Hur ser skolan ut – egentligen?

Uppgift A

Gissa svaren på frågorna och skriv in måtten i vänsterspalten. Gör sedan en ritning på centimeterpapper. Låt tio rutor vara en meter.

Ytterdörr, toalettdörr och tröskel	Min gissning	I verkligheten
Hur bred och hur hög är en ytterdörr och en toalettdörr? (dörröppningen)		
På vilken höjd sitter handtaget på dörren? (mät från golvet)		
Vilken höjd har en tröskel?		
Trappa, ledstång och ramp	Min gissning	I verkligheten
Hur höga är trappstegen? Hur djupa är de?		
Ledstången – hur högt sitter den? (mät från trappstegen)		
Hur bred är en ramp?		
Vilken stigning har en ramp? Skriv ner rampens lägsta och högsta höjd.		
Toalett, handfat och spegel	Min gissning	I verkligheten
På vilken höjd sitter ett handfat? (mät från överkant)		
Toalettstolen – hur högt sitter den? (sittringens överkant)		
Spegelns placering? (mät från golvet till spegelns nederkant)		
Hiss och hissknappar	Min gissning	I verkligheten
Hur bred är en hissdörr?		
På vilken höjd sitter knapparna inne i hissen? (mät från golvet)		
På vilken höjd sitter knapparna utanför hissen?		

Uppgift B

Gå nu ut och mät: Hur ser det ut i verkligheten? Välj ut vilken trappa, dörr, ledstång eller något annat som ni ska undersöka. Skriv in de riktiga måtten i högerspalten. Rita sedan upp allt ännu en gång på centimeterpapper – men nu ska ritningen stämma överens med mätningen ni har gjort. Låt tio rutor vara en meter.

Hur bra fungerar din skola?

Kim, Robin och Mika går på er skola. Är lokalerna fysiskt tillgängliga för dem? Skulle de känna sig välkomna, tror ni?

Kim har begränsade möjligheter att gå och använder mest rullstol.

Robin har begränsad muskelstyrka i armar och händer.

Mika har begränsad syn och ser bara skillnad på ljus och skugga.

Välj att vara Kim, Robin eller Mika och fyll i svaren i rutorna. Tänk på vad ni lärde er när ni mätte lokalerna och läste om byggnormerna i tidigare övning.

Fungerar bra = tillgängligt	Är inte bra = otillgängligt
Dörr, tröskel och dörrkarm	
Fundera även på: Öppnas dörren inåt eller utåt? Vilka dörrar kan öppnas med något annat än handtag? Hur då?	
Trappor och ramper	
Fundera även på: Finns det ledstänger i trapporna? På ena sidan eller båda? Finns det kontrastmarkeringar? Var är rampen – nära huvudingången eller någon annanstans?	
Toaletter, handfat och speglar	
Fundera även på: Finns det handikapptoiletter på varje våning, eller nära alla klassrum?	
Hissar	
Fundera även på: Var i byggnaden finns hissen? Är det enkelt att ta sig dit? Behövs nyckel för att använda hissen? Vem lånar ut nyckeln? Kan man alltid få tag på den personen?	

Regler för byggnader

Det finns regler om hur lokaler ska vara utformade i allmänna byggnader. Här är några av reglerna.

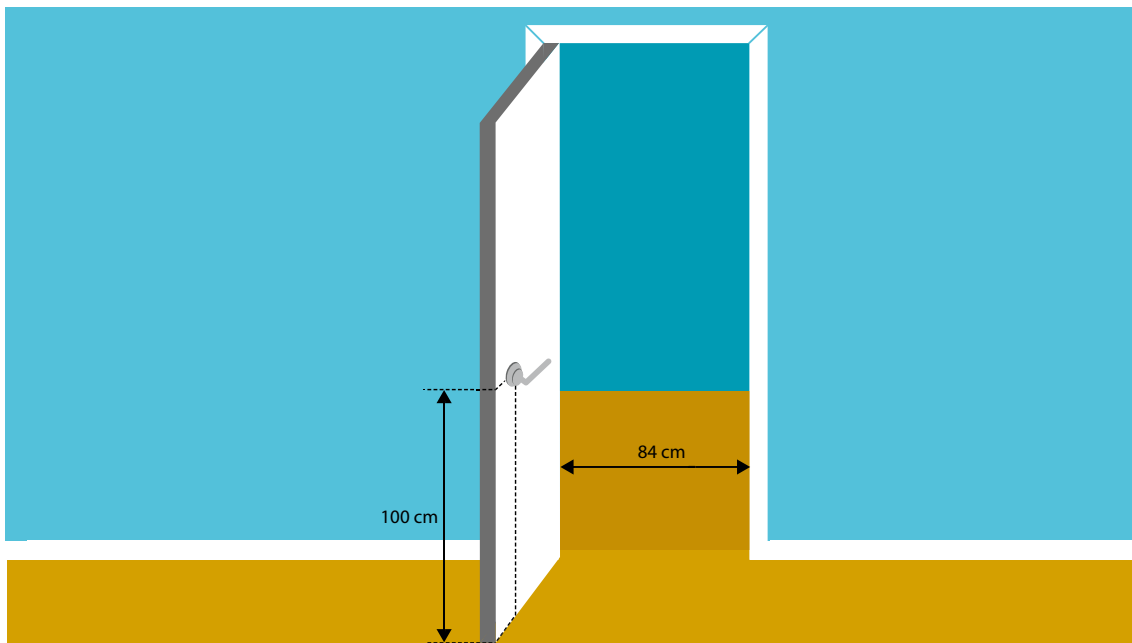
Dörrar

Dörrbredd: En dörr ska vara så bred att de människor som behöver störst svängrum kan ta sig igenom. Det kan vara personer som använder rullstol, rollator eller andra gånghjälpmedel. Ytterdörren ska vara minst 84 centimeter bred. Det gäller också för de flesta inne dörrar, till exempel till handikapp-toaletten. Dörrbredden kallas också passagemått. Passagemåttet mäts när dörren är helt öppen (90 grader).

Dörrhandtag och lås: Det ska vara lätt att nå dörrhandtag och dörrlås. Därför ska dörrens handtag vara högst 1 meter över golvet. Dörrar får inte vara för tunga att öppna eller svåra att stänga.

Tröskel: Trösklar används ofta för att ljudisolera. Men även en låg tröskel kan vara ett stort hinder för dem som använder rullstol eller rollator. Istället för ”vanliga” trösklar kan man ha låga gummitrösklar som är lätta att ta sig över.

Om man måste ha tröskel ska den vara så låg som möjligt – max 2 centimeter, men helst lägre än 1,5 centimeter.



Trappor, ramper och hissar

Det kan behövas både trappor, ramper och hissar för att alla ska kunna ta sig fram på ett säkert sätt i ett hus.

Trappor

- Trappsteget ska vara högst 17,5 centimeter.
- Trappstegets djup bör vara minst 25 centimeter.
- Det bör finnas kontrastmarkering, alltså en tydlig färgskillnad. Det är extra viktigt på översta och nedersta trappsteget.
- Det bör finnas halkskydd.

Ledstänger

- Trappor och ramper ska ha ledstänger på båda på sidor. Det ska vara lätt att greppa om ledstången.
- Ledstången ska vara cirka 30 centimeter längre än trappan eller rampen. Du mäter från framkanten på första och sista trappsteget eller från rampens början och slut.
- Ledstänger ska sitta 90 centimeter över trappan eller rampen.

Ramper

En ramp får inte vara för brant. Nivåskillnaden på en enkel ramp bör vara max 0,5 meter från början till slut – den högsta delen av rampen ska alltså vara max en halvmeter högre än den lägsta delen av rampen.

Om det är en väldigt lång ramp ska det finnas platser att vila på mitt på rampen. Viloytan ska vara minst 2 meter lång.

En ramp ska vara minst 1,5 meter bred.

Det är viktigt att underlaget är fast, jämnt och halkfritt.

Hissar

Det ska vara enkelt för personer som använder rullstol eller gånghjälpmedel att ta sig in i hissen och ut igen. Hissknapparna ska vara lätta att nå för alla – för människor som är olika långa och för människor som sitter i rullstol.

- Hissen ska vara minst 1,1 meter på ena sidan och 1,4 meter på den andra sidan.
- Dörren ska helst öppnas automatiskt med dörröppnare.
- Dörröppningen ska vara minst 80 centimeter bred.
- Hissknapparna ska vara 80–110 centimeter över golvet, både utanför och i hissen.

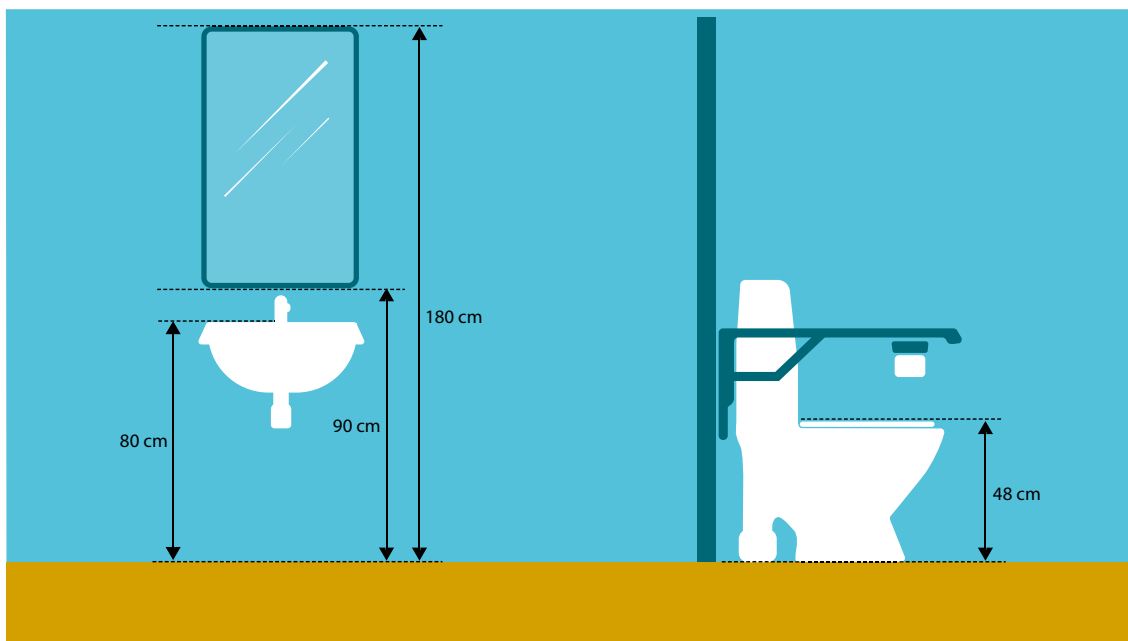
Toaletter

Det är viktigt att alla har lika tillgång till toalett. Det ska till exempel inte vara längre till toaletten för någon som använder rullstol.

Handfat, toalettstol och spegel

Det här behövs för att det ska bli så bra som möjligt för alla:

- Tvättställets överkant ska vara cirka 80 centimeter över golvet.
- Avståndet mellan tvättställets framkant och väggen ska vara cirka 60 centimeter.
- Sitthöjden ska vara cirka 48 centimeter (räkna med sittringen).
- Spegelns underkant ska vara högst 90 centimeter över golvet. Spegelns överkant ska vara minst 1,8 meter över golvet. Alla ska kunna se sig själva i spegeln, både de som sitter och de som står.
- Golvet på handikapptoaletten ska vara minst 2,2 meter långt – på alla sidor.
- Varje våningsplan bör ha minst en handikapptoalett.



Idrottsaktiviteter för alla

IDROTT OCH HÄLSA

Hur kan jag träna kondition om jag sitter i rullstol?

Hur kan jag träna balans om musklerna inte riktigt gör som jag vill? Och hur kan vi träna samarbete om vi inte ser?

Eleverna sätter ihop en egen aktivitet som fungerar för fler. Kanske kan klasskamraterna prova att genomföra den?

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om lika möjligheter att delta i skolans fysiska aktiviteter sett till olika funktionssätt
- genom ökad förståelse för hur idrott och rörelseaktiviteter kan utföras varierat beroende på olika funktionssätt
- genom att planera och genomföra en idrottslektion mot bakgrund av olika funktionssätt

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att föreslå konkreta åtgärder och lösningar för exempelvis idrottsdagar och utflykter
- genom att påverka ansvariga för en tillgänglig skola

Material och förberedelser

Eleverna tar fram egna aktiviteter inom ämnet idrott och hälsa. Hur bör en aktivitet genomföras så att karaktärerna Kim, Robin respektive Mika kan vara delaktiga? Eleverna funderar på det och ger sedan exempel. (Karaktärerna beskrivs i moment 2). Kopiera upp elevbladet [Idrottsaktiviteter för alla](#) på sidan 60.

Genomförande

Aktiviteter som eleverna ska hitta på utgår ifrån ett eller flera av följande områden:

- rörelse till musik
- koordination
- styrka
- rörlighetsträning
- kondition
- redskap
- balans
- samarbete

Det är bara bra om samma område tas upp i flera grupper. Då kan det bli intressant att se vilka olika lösningar elevgrupperna arbetar fram.

1. Bestäm område

Dela in klassen i smågrupper. Varje grupp bestämmer sig för ett eller flera områden. Det görs innan eleverna får information om Robin, Mika och Kim.

2. Kim, Robin och Mika

Informera eleverna om karaktärernas förutsättningar:

Kim – har begränsade möjligheter att gå och använder mest rullstol

Robin – har begränsad muskelstyrka i armar och händer

Mika – har nedsatt synförmåga och ser bara skillnad på ljus och skugga

Varje grupp blir tilldelad en av karaktärerna. Kim, Robin eller Mika kan vara representerade i mer än elevgrupp.

3. Hitta på aktivitet

Varje grupp ska nu hitta på en aktivitet för hela klassen. En lek eller övning, där Mika, Robin respektive Kim kan vara delaktiga som alla andra och på lika villkor. Ta hjälp av frågorna i elevbladet. Hur gör ni?

4. Resultat och reflektion

Låt eleverna redovisa sina uppgifter. Välj något av följande eller gör båda:

- Rita, skriv eller berätta om aktiviteten och hur ni tänkte.
- Låt klassen pröva aktiviteten.

5. Agera

Hur ser det ut på skolans idrottsdagar, utflykter eller skolresor? Kan alla i klassen följa med?

Ta hjälp av elevbladet Vems ansvar med tillhörande frågor. Det finner du i det gröna temaområdet, avsnitt Ansvar, sidorna 110–111.

Utforma en aktivitet – en lek eller övning som alla kan göra

1. Hur kan ni arbeta med området som ni valt? Hur kan man träna på detta?
Gör en lista med olika sätt.

2. Välj några saker från listan som kan kombineras på ett bra sätt. Utforma en aktivitet. Det kan vara en lek eller övning. Hur kan aktiviteten utföras så att alla elever i klassen kan delta? Även Kim, Robin eller Mika – beroende på vilken karaktär ni tilldelats.

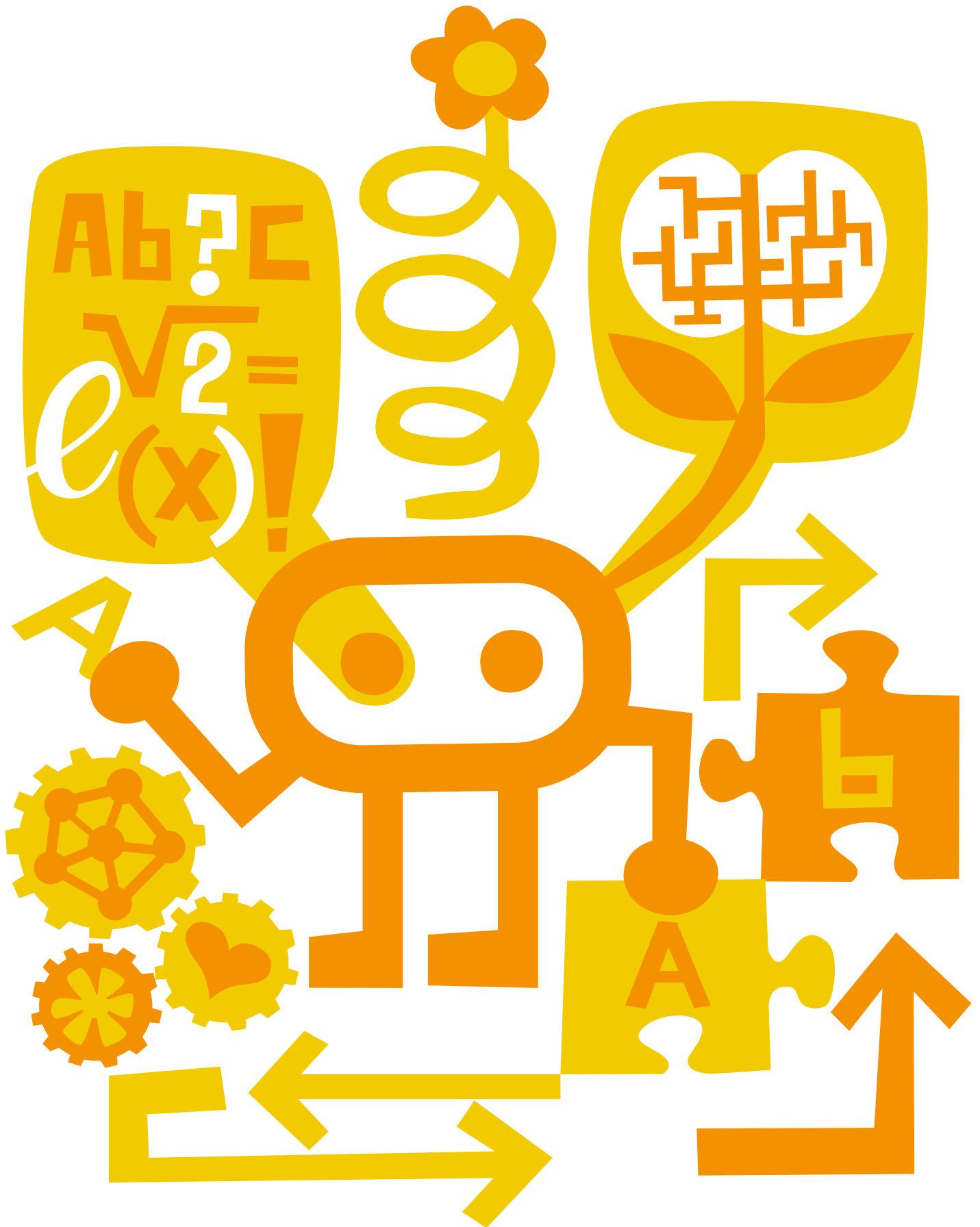
3. Bestäm hur aktiviteten ska genomföras: Start och slut.

4. Hur kan er aktivitet beskrivas för de andra i klassen, så att de kan pröva?

5. Behöver någon leda aktiviteten? Hur?

Koncentration och lärande

Om att kunna tänka och förstå



TEMA

Koncentration och lärande

Barn vill lära och alla kan – om de ges rätt möjligheter.
En tillgänglig lärmiljö påverkar tänkande och perception positivt.
Det handlar bland annat om tillgång till arbetsro. En miljö som ger detta är tryggt, fri från störande intryck och har en struktur som hjälper eleverna att komma vidare i arbetet. Men det är inte helt lätt att skapa de bästa förutsättningarna för alla elever – människor reagerar olika på samma miljö.

Lektioner

- Plantera ljud (sidan 65)
- Ljudjakten (sidan 68)
- Det här är mitt klassrum (sidan 73)
- Instruera mera (sidan 75)
- Namnpatiensen (sidan 79)

Ämnesanknytningar

Biologi, fysik, geografi, svenska, svenska som andraspråk

Ämnesord

Hjärnan och nervsystemet, hörsel, känsel, syn, språkutveckling, språkliga strategier och anpassningar, presentationer, instruktioner, ljud, rumslighet, minne, koncentration, lärstilar, hälsa, olikheter, delaktighet och tillgänglighet



DATE-dejta

Vill du låta eleverna ta del av mer personliga erfarenheter av temaområdet? Då kan du komplettera med materialet DATE-dejta på www.date-larmaterial.se. Lärarhandledningar till DATE-dejta finns på sidan 151 och framåt.

Introduktion till temat

Flera faktorer påverkar möjligheten att koncentrera sig. Det kan vara ljudnivå, gruppstorlek, struktur och tydlighet, förutsägbarhet, rumslig utformning och instruktioner. I det här temaområdet utforskar eleverna vad som kan påverka koncentration och arbetsro. Eleverna får också komma på lösningar för en tillgänglig och god lärandemiljö.

Ljudens betydelse för en tillgänglig lärmiljö

” Jag försöker alltid att stå emot min dåliga känsla, känslan då batteriet med min energi sjunker för jag tycker det skulle kännas pinsamt om mina klasskompisar skulle få se mig riktigt arg. Då kanske de inte skulle vilja vara mina vänner längre.

Så då samlar jag på dålig energi i skolan som jag släpper ut när jag kommer hem. Jag får utbrott och känner att jag måste ta sönder saker för att min känsla ska bli bra igen.

Efteråt somnar jag. Det är så jobbigt med alla ljud.

Så beskriver en elev hur en dålig ljudmiljö påverkar honom. En bristfällig akustisk miljö är inte bra för någon, oavsett funktionssätt. Men hårdast drabbas personer som har funktionsnedsättningar inom hörsel, syn, koncentration eller perception och som har läs- och skrivsvårigheter eller annat modersmål än svenska. Vid störande ljud måste en större del av hjärnans arbetsminne användas till att försöka uppfatta vad som sägs. Det leder till att fler höjer rösten, oron ökar och koncentrationen blir ännu sämre. Följden blir trötthet och svårigheter att bibehålla koncentrationen.

Genom DATE-lektionerna får eleverna utforska ljud som människor själva orsakar – både elever och lärare. Det kan handla om småprat, skrapljud eller liknande. De får också undersöka ljud som finns i lokalerna från teknisk apparatur som datorer, fläktar eller annat.

Efter utforskandet får eleverna tillsammans komma på vad som kan göras för att skapa en bättre auditiv miljö.

Klassrum, möblering och koncentration

I skolan har barn i de yngre åldrarna ofta ett eget klassrum där de tillbringar den mesta tiden. Kanske finns där också ett tillhörande grupprum. Äldre elever förflyttar sig mer mellan olika ämnessalar. Det kan leda till dålig arbetsro för de elever som har ett uttalat behov av att veta var de ska sitta, vilka de har bredvid sig och vilket rum de ska vara i.

Hur rummen ser ut kan också påverka arbetsron. Vad finns på väggarna och hur ser förvaringsmöjligheterna ut? Ett rum med alltför många intryck kan störa koncentrationen medan en tillgänglig rumslik miljö bidrar till god koncentration. Med hjälp av DATE undersöker eleverna möblering och inventarier – och funderar på vad som kan förändras för en bättre rumslik miljö.

Fatta och förstå kan vara lite olika – och det är helt okej

” Jag säger några siffror, 8-5-2, och du repeterar dem baklänges, kan du göra det? Åvt mef attå!

Tioåringens snabba svar överraskade. Tanken var att siffrorna skulle uttalas i omvänd ordning 2-5-8. Ordet ”baklänges” uppfattades olika av pojken och minnesforskaren som utförde ett test om minnesfunktioner¹⁷. Den lilla historien visar att vi inte alltid tolkar det vi hör så att det stämmer överens med det som någon annan vill säga. Alla känner nog igen detta.

Att inte förstå eller inte hänga med kan göra att man känner sig dum. Inte minst i skolan där så mycket handlar om att förstå och göra rätt. Det är vanligt att elever får muntliga instruktioner och sedan förväntas utföra en eller flera uppgifter. För de flesta människor är det lätt att komma ihåg ett ord i ett par sekunder. Men om det är svårt, vad kan hjälpa oss att lyckas eller misslyckas?

Människor föredrar olika kommunikationsvägar – visuella, auditiva eller kognitiva. Och orsakerna till koncentrationssvårigheter finns ofta i vår miljö.

” Ibland ser vi ju på film, då är jag på hugget och lär mig mycket. Jag har bra bildminne, jag minns det jättebra om jag ser det på en bild. Om det hade funnits filmer i varje ämne hade jag lärt mig mycket.

Så säger en pojke i högstadiet. Många människor har lättare att förstå och minnas instruktioner om de får ta del av en kombination av kommunikationsvägar. I några DATE-lektioner får eleverna utforska hur instruktion och information kan förmedlas på olika sätt. Eleverna funderar ut lösningar som gör att alla hänger med bättre. Lektionerna bidrar också till självkännedom eftersom eleverna får möjlighet att reflektera kring sina egna upplevelser av koncentration och arbetsro.

Plantera ljud

FYSIK

Hör jag vad läraren säger när klasskamraterna sitter och viskar?
Kan jag förstå det jag läser när bänkgrannen hela tiden rör sig så stolsbenen skrapar mot golvet? Vilka ljud kan störa koncentrationen? Blir alla lika störda av samma ljud?

Efter Plantera ljud passar det bra att fortsätta med lektionen Ljudjakten och tillhörande fördjupningsövning Ljudtårtan och ljudkaktusen.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli medvetna om olika funktionssätt – hur olika vi upplever ljud
- genom att förstå betydelsen av en ljudmiljö fri från så många störningsmoment som möjligt, där det går att uppfatta vad som sägs och att koncentrera sig

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att ta fram regler, rutiner och lösningar som minskar mängden ljud alstrade av personerna i klassrummet

Material och förberedelser

Skriv ner meningarna med ljuduppgifterna på papperslappar (förslag på meningar i moment 1 nedan).

Genomförande

I övningen ”planterar” eleverna ljud som kan förekomma i skolan. Några elever får instruktion i förväg på en lapp. Där står det vilka ljud de ska åstadkomma under en viss lektion. Det görs under så stort hemlighetsmakeri som möjligt, de andra eleverna ska inte veta vad som ska hända. Invig de utvalda eleverna som grupp alternativt en elev i taget. Välj det som fungerar bäst.

1. Dela ut ljuden

Välj ut 5–7 elever som får varsin ljuduppgift. Den ska skrivas ner på en lapp, så att eleven kommer ihåg ”sitt” ljud. Betona att lappen och uppgiften ska hållas hemlig tills det är dags!

Förslag på ljuduppgifter

- Skrapa med foten mot golvet.
- Stampa lätt med foten på golvet.
- Skrapa med fingertopparna eller ett sudd på bänken (bordsskivan).

- Flytta lite på stolen, så att stolsbenen skrapar mot golvet.
- Viska något (säg till exempel ditt namn, din hemadress eller räkna upp dina familjemedlemmar).
- Knäpp med fingrarna eller naglarna försiktigt.
- Gör små ljud med munnen – smacka eller gäspa.

Tänk på att inte dela ut ljuduppgifterna alltför långt i förväg. Instruera också eleverna om moment 2 och 3.

Ingen elev ska behöva känna sig utpekad

Har du elever som gör olika ljud av inre tvång? Då kan en observatörsroll vara en lösning.



Tänk på att rollen ska ingå som en del i övningen – inte uppfattas vara "istället för". Låt därför observationen göras av flera elever i klassen. Uppgiften är att iaktta vad som händer under övningen. Eleverna delar senare sina iakttagelser med varandra.

Invig observatörerna före övningen, på samma sätt som du invigt de elever som fått ljuduppgifter.

2. Högläsning

Välj ett tillfälle då en högläsning av en berättelse är ett naturligt inslag i skoldagen. Välj något som du vet fångar elevernas uppmärksamhet. Eleverna ska inte misstänka något ovanligt. De som ska plantera ljud får träna på att hålla masken!

3. Plantera ut ljuden

Kom i förväg överens med eleverna när de kan börja göra sina ljud. Kanske på givna signal från dig som lärare – att du sätter dig ner, lägger boken på bordet eller gör något annat. Eller vid ett speciellt ställe i berättelsen. Ett alternativ är att någon elev räknar till 5, någon annan till 10 och så vidare.

Eleverna ska börja producera ljud en bit in i högläsningen, så att alla fått chansen att varva ner och börja koncentrera sig på berättelsen. Det viktiga är att inte alla ljud kommer samtidigt.

Fortsätt att läsa en stund, så att varje elev hinner göra sina ljud några gånger. Efterhand kommer det att bli ganska oroligt i gruppen och det blir tydligt när det inte fungerar att läsa längre.

4. Vad var det som hände?

Vilka ljud lade eleverna märke till? Och vad kände de? Låt eleverna berätta, både de elever som planterat ljud som de som utsatts för ljudkaoset.

5. Reflektion

Rita en skala enligt nedan på tavlan. Varje elev sätter ett kryss på skalan och svarar genom det på frågan:

Hur väl kunde du koncentrera dig på berättelsen?

Svårt Lätt
 1 ————— 3 ————— 5

Fundera i smågrupper

- Kan upplevelsen av ljud vara olika för olika människor? Har vi olika sätt att ta in och sortera ljud?
- Upplever vi ljud mer eller mindre störande olika dagar? Vad kan det i så fall bero på?

Den avslutande reflektionen visar på spridning och variationer inom en grupp vad gäller upplevelsen av ljud. Inget ska värderas som mer eller mindre bra. Upplevelsen är vad den är hos var och en.

6. Agera

Vad kan göras i rummet som bidrar till mindre störande ljud? Låt eleverna komma på egna konkreta lösningar. De kanske upptäcker sådant som kan åtgärdas på ett enkelt sätt eller vill upprätta nya regler och rutiner. Utgå gärna ifrån de ljuduppgifter som delades ut till moment 1.

Exempel på frågor att diskutera

- Ska vi ha regler om skor? Vilka regler ska det vara i så fall?
- De som har svårt att låta bli att röra sig – vad behöver de? Något mjukt att stampa på?
- De som har svårt att sitta still utan att pillra på något – vad behöver de?
- Behöver stolarna ljuddämpas, hur kan det enkelt lösas?
- Alla har vi väl känt att vi vill viska någonting när vi inte får eller bör. Men hur kan vi undvika det?



Kan er lösning fungera på riktigt?

Att bara komma fram till lösningen "sluta göra ljud" fungerar inte för alla elever. Därför är Agera-momentet istället inriktat på att hitta alternativa lösningar.

Ljudjakten

FYSIK

Vilka ljud är trevliga och vilka stör? Kan svaga ljud störa mer än starka ljud? Vilka ljud märks mycket i skolan? Vad kan göras för att ljudmiljön ska bli bättre?

Den här lektionen är en fortsättning på lektionen Plantera ljud.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om olika funktionssätti hur vi upplever ljud
- genom att förstå att en ljudmiljö fri från så många störningsmoment som möjligt bidrar till en tillgänglig lärmiljö – där det går att höra vad som sägs och koncentrera sig

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att föreslå konkreta åtgärder och lösningar för en tillgänglig lärmiljö avseende ljud
- genom att påverka ansvariga för en tillgänglig skola

Material och förberedelser

Färgpennor/kritor. Eventuellt loggböcker.

Kopiera upp elevbladen i klassuppsättning: Ljudspaningen på sidan 71 och Ljudtårten – Ljudkaktusen på sidan 72.

Genomförande

Eleverna får lyssna efter ljud i det egna klassrummet, i korridoren och i närliggande allmänna utrymmen som matsalen och uppehållsrummen, kanske också utomhus. Vilka ljud lägger eleverna märke till?

Eleverna ska också värdera ljuden – som starka eller svaga och som positiva eller negativa. Eleverna funderar på om de tycker om eller inte tycker om ljuden oavsett om de uppfattas som svaga eller starka. De svaga ljuden kan vara pockande och irriterande, de starka skärande eller påfrestande på andra sätt.

1. Egen läsning – vad är det jag hör?

Starta lektionen vid ett tillfälle då egen läsning är ett naturligt inslag i skolarbetet. Avbryt efter 10–15 minuters tyst läsning och led in eleverna på ämnesområdet ”ljud” med följande frågor:

- Lade du märke till några ljud i eller utanför rummet medan du läste?
- Varför lade du märke till ljuden? Påverkade ljuden din läsning på något sätt?

Det är inte säkert att eleverna har noterat några ljud. Men frågorna är viktiga, eftersom de syftar till att medvetandegöra eleverna om ämnesområdet ljud och ljudmiljö. Avbryt den egna läsningen och gå vidare med en aktiv ljudspaning.

2. Ljud-spaningen Mus och Motorsåg

Ljudspaningen görs med hjälp av elevbladet på sidan 101. Musen symboliserar svaga ljud, motorsågen starka ljud. Eleverna arbetar på egen hand, men får gärna gå runt och lyssna tillsammans med en kompis. Betona att ljud kan uppfattas olika människor emellan. Därför kan samma ljud noteras som starka eller svaga av olika elever – och det är helt i sin ordning.

Om det behövs: Gå först igenom skillnaden mellan starka och svaga ljud jämfört med höga och låga ljud.

Vad är det för skillnad på höga och starka ljud?

Höga eller låga ljud? Tonhöjden mäts i frekvens.

Starka eller svaga ljud? Ljudnivå och hörstyrka mäts i decibel.

Hur upplever människor olika ljud?

Vad som upplevs som störande ljud skiftar mellan individer, men

- lågfrekvent buller stör fler och mer
- en enstaka ton upplevs oftast som mer störande än buller
- skarpa och råa ljud stör – och uppfattas ofta som obehagliga.

3. Tycker om eller tycker inte om

Eleverna går vidare med att värdera ljuden. Upplevs de som positiva eller negativa? Eleverna markerar de inventerade ljuden med färg.

- Grönt = ljud som jag tycker om
- Gult = ljud som jag varken tycker om eller tycker illa om
- Rött = ljud som jag inte tycker om

4. Fördjupning: Ljudtårtan och ljudkaktusen

Det kan vara bra att låta eleverna fördjupa de individuella upplevelserna av ljud. När olikheterna blir synliga är det lättare att förstå att behoven är olika.

Elevbladet Ljudtårtan – Ljudkaktusen hjälper eleverna att fundera över vilka ljud de tycker om och vilka de inte tycker om.

Värdera bara ljud som inte kan kopplas till vissa människor: Betona att eleverna inte ska värdera ljud från människor, till exempel röster. Detta för att undvika att eleverna skriver in namn på sina klasskamrater eller andra personer i omgivningen.

5. Reflektion

Samtala i grupp eller använd individuella loggböcker.

- Vilka typer av ljud upplevde ni i klassen på samma sätt? Vilka ljud upplevde ni på olika sätt?
- Kan ljud upplevas som störande vissa dagar, men inte andra?
- Kan det finnas olika förmåga att ta in och sortera ljud?

Den avslutande reflektionen syftar till att visa på spridning och variationer inom en grupp vad gäller upplevelsen av ljud. Inget ska värderas som mer eller mindre bra. Upplevelsen är vad den är hos var och en.

Tips! Hur kan en lärmiljö med störande ljud upplevas? Lyssna via Myndigheten för delaktighets hörselsimulator.¹⁸

6. Agera

Efter övningarna om ljud har eleverna fått en uppfattning om att ljudmiljöer antingen kan vara bra eller dåliga upplevelser. I övningen Plantera ljud kom eleverna på alternativa lösningar på olika ljudbeteenden. Behöver något mer förändras i er skola?

Utgå ifrån olika lokaler och utrymmen i skolan, exempelvis det egna klassrummet, matsalen, idrottshallen, omklädningsrummen eller fritids. Tänk också på utemiljön och det som är möjligt att hitta lösningar på. Dela upp rummen eller miljöerna mellan olika elevgrupper.

Ta hjälp av elevbladet [Vems ansvar](#) med tillhörande frågor. Det finner du i det gröna temaområdet, avsnitt Ansvar, sidorna 110–111.



DATE-dejta

Komplettera lektionen med att DATE-dejta Tove. Berättelsen i form av en kortfilm finns på www.date-larmaterial.se

För lärarhandledningen se sidan 159.

Ljudspaningen

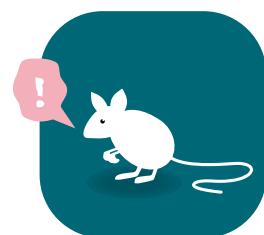
Uppgift A: Vilka ljud hittar du?

Skriv in de ljud du hittar vid motorsågen eller vid musen.
Utgå ifrån vad du tycker om ljuden: Är de starka eller svaga.

Motorsågen = starka ljud (hörs på långt håll)



Musen = svaga ljud (hörs knappt, bara om du står nära)



Uppgift B: Hur upplever du olika ljud?

Ljud kan upplevas som höga eller låga. Hur upplever du de ljud du skrivit ner?

- Ringa in höga och "ljusa" ljud
- Stryk under låga och "mörka" ljud

Ljudtårtan – Ljudkaktusen

Uppgift A: Vilka ljud tycker du om?

En del ljud känns bra att lyssna till och är goda ljud för öronen. Precis som tårta kan vara god för munnen. Vilka ljud tycker du om? Vilka ljud gör dig lugn eller glad? Och vilka ljud gör att du kan koncentrera dig bra? Skriv bredvid tårtan.



Uppgift B: Vilka ljud tycker du inte om?

En del ljud känns inte alls bra att lyssna till eller är inte bra för öronen. De sticks – nästan som en kaktus – aj! Vilka ljud tycker du inte om? Vilka ljud gör dig stressad, okoncentrerad eller irriterad? Skriv bredvid kaktusen.



Det här är mitt klassrum

GEOGRAFI

Hur ser skolans olika rum ut? Bidrar de till en lugn och tyst miljö? Hur påverkas vi till exempel av färgen på väggarna? Skapar möblerna olika ljud? Finns det annat som har betydelse för koncentrationsförmågan?

Eleverna utforskar rumslighet och möblering i de rum där de dagligen vistas. Är de så pass fria från störningsmoment att de bidrar till lugn och koncentration för alla?

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om olika funktionssätti hur vi upplever rumslighet och rummets påverkan
- genom att förstå betydelsen av en rumslig miljö fri från så många störningsmoment som möjligt – en tillgänglig lärmiljö avseende koncentration och arbetsro

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att föreslå konkreta åtgärder och lösningar för en tillgänglig lärmiljö avseende rumslighet
- genom att påverka ansvariga för en tillgänglig skola

Material och förberedelser

Pennor/kritor och tomma ark.

Genomförande

1. Finns det något som stör i rummet?

Starta övningen i ett rum som är välbekant för eleverna. Här ges förslag på två olika sätt att inleda övningen.

Alternativ 1

Välj ett tillfälle då du ska informera om något eller berätta vad som ska hända under dagen. Det ska vara ett naturligt inslag i skoldagen.

Innan du informerar: Placera ett föremål i klassrummet, något du vet att eleverna kommer undra över – varför finns den där saken där? Kommentera inte föremålet.

Efter din information leder du in dem på ämnesområdet rum och rumslighet med följande fråga:

- Finns det något i rummet som gjorde att det var svårt att lyssna på mig?

Alternativ 2

Eleverna blundar och ska i tanken svara på de frågor som du ställer. Efter varje fråga får eleverna titta upp för att checka av sitt eget svar.

- Vilken färg är det på väggarna i det här rummet?
- Vad hänger på väggarna i det här rummet?
- Hur många fönster finns? (Räkna alla fönster, även i dörrar och innerväggar)
- Finns det lampor i taket? Hur många och vilken sort? (lysrör eller annan armatur)

Inventera svaren: Hur olika ser det ut i gruppen? Det är inte säkert att alla noterar föremål i rummet eller kan svara på frågorna om färg, lampor och annat. Rätt eller fel är oväsentligt, men momentet är viktigt. Det syftar till att göra eleverna medvetna om ämnesområdet rum och rumslighet.

2. Vårt bästa klassrum

Eleverna arbetar i par eller smågrupper. Lista tillsammans aktiviteter som är viktiga för undervisningen. Exempelvis läsa, söka på internet, rita och måla.

Fortsätt med att fundera på det egna klassrummet. Utgå ifrån de aktiviteter som är viktiga. Vilka föremål i rummet behövs för att aktiviteterna ska kunna genomföras? Och vad ska tas bort för att skapa arbetsro? När ni låtsasstädar i klassrummet kan ni tänka på:

- Det här behövs varje dag för att undervisningen ska fungera.
- Det här används ibland i undervisningen.
- Det här används sällan i undervisningen.
- Det här används aldrig i undervisningen.

Låt eleverna rita eller beskriva hur det egna klassrummet kan se ut efter en tänkt utrensning av onödiga saker. Fundera samtidigt över var de nödvändiga föremålen för undervisning och trivsel ska placeras med tanke på bästa arbetsro?

3. Agera

Gör samma sak som i moment 2, men se nu över andra delar av skolan.

Låt gärna eleverna gå igenom olika rum så att alla blir undersökta – idrottssalen, matsalen, fritidsgården, musiksalen, slöjdsalarna och så vidare. Behöver något förändras på den egna skolan? Tänk på rum, möblering och väggutsmyckning. Eleverna har fått kunskap att göra granskningen genom tidigare moment.

Dela upp rummen eller miljöerna mellan olika elevgrupper.

Ta hjälp av elevbladet Vems ansvar med tillhörande frågor. Det finner du i det gröna temaområdet, avsnitt Ansvar, sidorna 110–111.

Instruera mera

BIOLOGI, SVENSKA, SVENSKA SOM ANDRASPRÅK

I många skolor är det vanligt med muntliga instruktioner. Men människor tar in information på olika sätt. Hur kan det göras annorlunda? När kan till exempel både bild och text göra det enklare att förstå och komma ihåg?

I den här lektionen utforskar eleverna flera olika sätt att ge och få instruktion som kan göra det lättare att förstå och minnas.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om olika funktionssätt vad gäller minne och lärstilar
- genom att bli mer medvetna om betydelsen av att anpassa instruktion och information efter mottagare med olikheter vad gäller minne och lärstilar

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att föreslå konkreta åtgärder och lösningar för en tillgänglig lärmiljö avseende information och instruktion
- genom att påverka ansvariga för en tillgänglig skola

Material och förberedelser

Penna och A4-ark, vid behov A3-ark. Kopiera upp elevbladet [Instruera mera](#) på sidan 78.

Genomförande

Lektionens första moment kan framkalla både skratt och frustration. En del elever kommer att tycka att genomförandet är konstigt. Andra kommer att tycka att det är svårt – att först ta in en instruktion, sedan två och så vidare. Övriga moment handlar om att hitta lösningar på uppgiften – hur kan flera olika sätt att ge instruktion bidra till så god minnesfunktion som möjligt?

1. Börja med muntlig instruktion

Instruktionerna ges muntligt och eleverna agerar utifrån vad de hör. Var noga med att läsa upp hela instruktionen innan eleverna agerar. Första instruktionen följs av ett moment som ska genomföras, en rörelse. Andra instruktionen följs av två rörelser och så vidare. Välj om läraren eller någon i klassen ska läsa.

Alla elever står upp medan instruktionerna ges. Mellan varje instruktion går eleverna tillbaka till utgångsläget, att stå och ”göra ingenting”.

Instruktioner

1. Stå på ett ben.
2. Håll för ett öra + blunda med ett öga.
3. Peka med ett finger + blinka med ögonen + klappa dig på kinden.
4. Stampa med en fot + titta rakt fram + räck ut tungan + håll händerna bakom ryggen.

Samtala efteråt

Är det skratt i gruppen? Eller frustrationer och frågor kring uppgiften?

- Hur var det att göra övningen?
- Hur gick det att förstå instruktionerna?
- Hur gick det att minnas instruktionerna?
- Kan instruktionerna göras lättare på något sätt?

Den sista frågan är en förberedelse inför nästa moment.

2. Komplettera med skrift och bild

Eleverna arbetar ensamma, i par eller i smågrupper. Nu ska de ta fram instruktioner i skrift och bild. Till det behövs 8 tomma pappersark.

- På 4 av arken skriver eleverna ner instruktionerna från moment 1. En instruktion per ark.
- På resterande 4 ark ritar eleverna bilder eller symboler istället som instruktion.

3. Testa instruktionerna

Låt eleverna testa sina framtagna instruktionsskyltar på varandra.

4. Reflektion

Vilka känslor och aha-upplevelser har övningen väckt? Diskutera tillsammans.

- Hade det någon betydelse om instruktionen var muntlig, skriftlig eller visades genom bilder?
- Vilken typ av instruktion föredrar du – muntlig, skriftlig eller i bild? Berätta gärna varför det ena är enklare än något annat. Kanske vill du få instruktion på flera sätt samtidigt, till exempel både ord och bild?
- Är det skillnad på att följa en, två eller fler instruktioner på en gång? Vad föredrar du?

5. På spaning

Under en begränsad tid undersöker eleverna hur vuxna i skolan förmedlar information och presenterar uppgifter för eleverna. Det kan vara under en dag eller en vecka.

Låt eleverna själva föra enkel statistik över hur vuxna informerar och presenterar: Muntligt? Skriftligt? Med bilder? Eleverna noterar också när något förmedlas på ett sätt eller flera sätt samtidigt. Använd elevbladet Instruera mera.

6. Agera

Övningen har gett eleverna en uppfattning om möjligheten att variera och kombinera kommunikativa uttryckssätt. Nästa steg är att fundera över vad som kan utvecklas. Eleverna svarar på frågorna nedan.

Spaningsresultat

- Vad är vanligast i vår lärmiljö? Att lärare ger muntlig, skriftlig eller bildmässig information? Eller en blandning?
- När lärare kombinerade uttryckssätten – vad tyckte du om det? Blev det lättare eller svårare att förstå?
- Behöver lärare förändra hur de informerar och berättar saker på skolan?

Ta hjälp av elevbladet [Vems ansvar](#) med tillhörande frågor.

Det finner du i det gröna temaområdet, avsnitt Ansvar, sidorna 110–111.



DATE-dejta

Komplettera lektionen med att DATE-dejta Gabriel. Berättelsen i form av en kortfilm finns på www.date-larmaterial.se

För lärarhandledningen se sidan 155.

Namnpatiensen

BIOLOGI

Vilka knep gör att jag kommer ihåg vad jag nyss hört? Hur kan vi i klassen hjälpa varandra så att alla minns så bra som möjligt?

Den här lektionen hjälper eleverna att på ett lekfullt sätt träna förmågan att avskärma sig och komma ihåg. Varje elev i gruppen medverkar i en process för att alla ska lyckas.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om olika funktionssätt när det gäller koncentration och minnesfokusering
- genom att bli mer medvetna om betydelsen av en tillgänglig social miljö som stimulerar koncentration och arbetsro

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att reflektera över hur alla gemensamt kan bidra till en tillgänglig lärmiljö avseende koncentration och arbetsro

Material och förberedelser

Tomma pappersark, pennor.

Genomförande

Lektionens övning genomförs i hel- eller halvklass. Utgångsläget är att var och en ska presentera sig med sitt namn för någon annan.

Se till att inget namn förekommer hos flera personer. Låt eventuellt eleverna välja sitt andranamn eller efternamn.

Övningen kan upplevas som väldigt rörig av vissa elever. Då kan det vara bra att låta några elever få observatörsroller – men låt alla som vill prova på att ha en mer aktiv roll.

Tänk på att ge tydliga instruktioner innan ni börjar. Visa gärna hur övningen ska gå till med hjälp av några elever.

1. Stödjare och Hälsare

Övningen innebär en hel del rörelse och viss rörighet i rummet. Alla behöver hjälpas åt för att klara av övningen på bästa sätt. Det är ingen tävling, deltagarna kommer slumpartat ”i mål” olika snabbt.

Elevgruppen delas upp i Hälsare och Stödjare. Eleverna arbetar i par: En Hälsare och en Stödjare. Hälsarna är aktiva på golvet medan Stödjarna följer sin Hälsare med blicken och tanken från en annan plats i lokalen. Stödjarna är i övrigt tysta för att hjälpa sina Hälsare att genomföra övningen med så stor koncentration som möjligt.

2. Hälsa på varandra och byt förnamn

Hälsarna ska gå runt fritt på en öppen yta. De ska hälsa på varandra med ett handslag samtidigt som de säger sitt namn. I samma stund som två Hälsare hälsat på varandra byter de namn och tar den andres namn till sitt. Nu gäller det för Hälsaren att memorera sitt nya namn – det ska användas nästa gång när Hälsaren hittar en ytterligare person att hälsa på. Samma procedur, men nu med nytt namn. För varje hälsning byter alltså namnet ägare.

Övningen är slut för respektive elev när hen får tillbaka sitt eget namn. Eleven går då och sätter sig och väntar på att resten av klassen blir klar.

Koncentrationen ligger på att lyssna noga på det nya namnet och komma ihåg att använda det.

Låt sedan eleverna byta roller, Hälsarna får nu vara Stödjare och tvärtom.

3. Reflektera över första försöket

Det första försöket av Namnpatiensen brukar följas av en hel del prat, åsikter och känslor. Hur fungerade det? Kom alla ”i mål” på det sätt det var tänkt? Låt eleverna prata av sig. Låt eleverna komma med förslag på strategier för att klara uppgiften bättre nästa gång. Men efterforska inte den felande länken och sök inte efter vilken person som ”gjort fel”, utan behåll fokus på möjliga lösningar.

Notera också om några elever använt sig av ”smarta drag” så att leken tar slut snabbt, exempelvis att tre elever kommer överens om att hälsa på varandra. Försök att undvika det fortsättningsvis, syftet är ju inte att komma ur leken fort.

4. Ett andra försök

Genomför övningen en andra gång. Använd samma par av Stödjare och Hälsare som tidigare. Låt eleverna byta roller med varandra.

Hur gick det andra gången? Hade gruppen hittat strategier som gjorde att övningen fungerade bättre för fler?

5. Fördjupning med ögonbindlar

Genomför samma övning, men låt nu halva gruppen Hälsare använda ögonbindlar. Växla så att alla får ha ögonbindlar. De utan ögonbindlar blir förstas mer aktiva i själva hälsningsförfarandet.

En del elever kan koncentrera sig och lyssna bättre med ögonbindel eftersom de slipper de röriga synintrycken av klassen som går omkring. För andra kan det vara tvärtom. Låt eleverna reflektera efteråt – hur upplevde de övningen den här gången?

6. Reflektera och agera

Låt eleverna reflektera efter de olika stegen – hur upplevdes den här övningen i sin helhet? Reflektionen sker först individuellt i loggbok.

Frågor för individuell reflektion

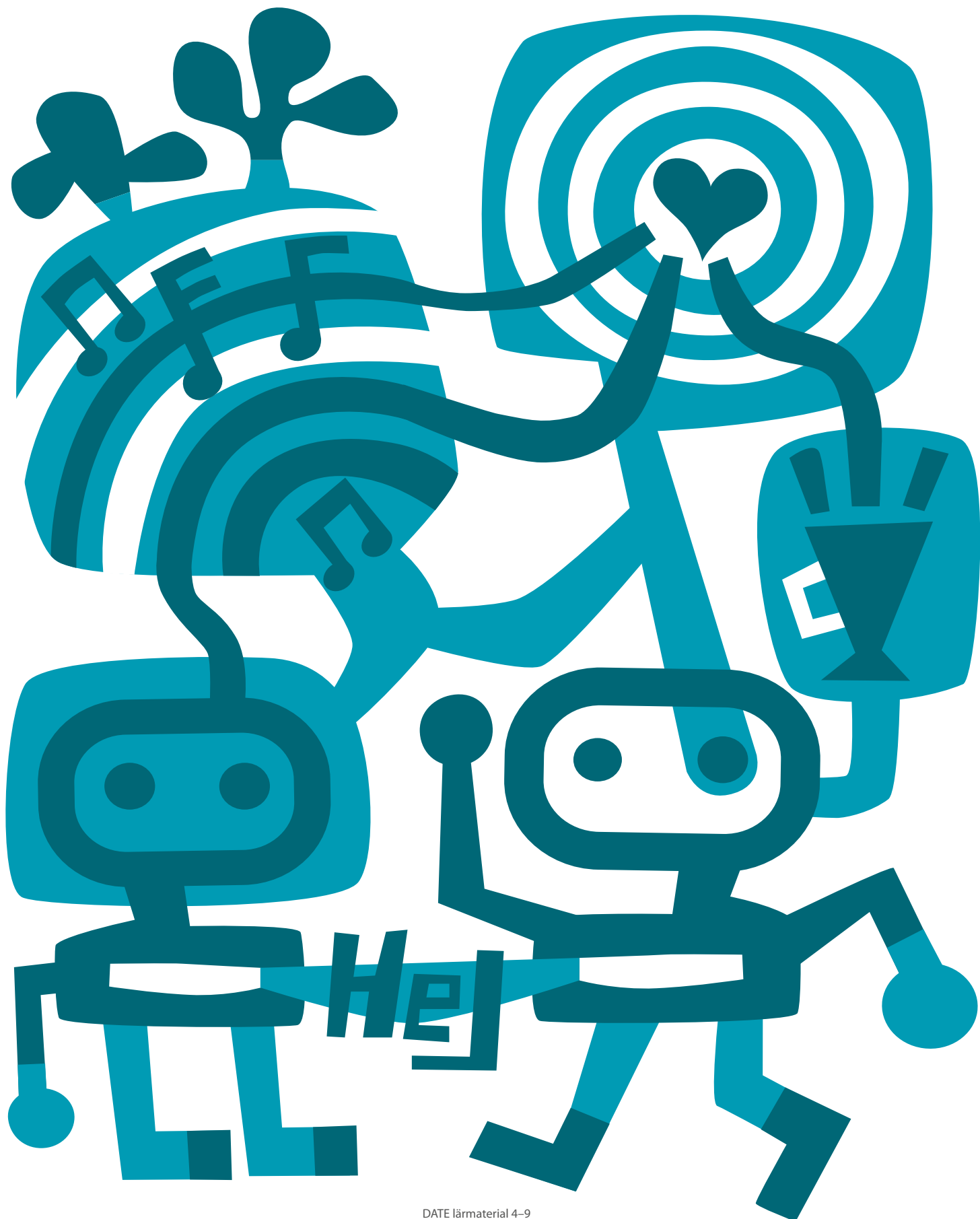
- Vad gjorde att jag lyckades genomföra uppgiften när jag var Hålsare?
- Vad kunde jag hjälpa till med när jag var Stödjure?

Fortsätt med gemensamma frågeställningar

- Vad har vi lärt oss som vi kan använda i undervisningen?
- Hur kan vi hjälpa varandra till ökad koncentration i andra sammanhang?

Se och hör, prata och gör

Om att kunna kommunicera på olika sätt



TEMA

Se och hör, prata och gör

Tillgång till språk och fungerande kommunikation är centrala förutsättningar för att kunna lära sig och vara med i det sociala umgänget i skolan. Elever kan bara delta fullt ut om de verkligen kan ta del av vad andra säger. Det är också viktigt att alla elever kan uttrycka sina egna åsikter och blir lyssnade på.

Lektioner

- Färglapparna – en samtalsövning (sidan 87)
- Munnen säger ett – kroppen något annat (sidan 90)
- När hela kroppen talar (sidan 92)
- Ser du vad jag säger? Talavläsning (sidan 94)
- När jag inte hör – då blir det här bra (sidan 96)
- Med andras ögon (sidan 98)

Ämnesanknytningar

Biologi, svenska, svenska som andraspråk, samhällskunskap

Ämnesord

Talorganen, röst, lyssnande, syn, hörsel, sinnen, berättande, kommunikation, kommunikationsformer, samtal, diskussion, ansvar, demokrati, olikheter, delaktighet och tillgänglighet



DATE-dejta

Vill du låta eleverna ta del av mer personliga erfarenheter av temaområdet? Då kan du komplettera med materialet DATE-dejta på www.date-larmaterial.se. Lärarhandledningar till DATE-dejta finns på sidan 151 och framåt.

Introduktion till temat

Temaområdet anknyter på olika sätt till svenskämnet som uttryckligen ska bidra till att stärka elevernas medvetenhet om och tilltro till den egna språkliga och kommunikativa förmågan. Undervisningen ska bland annat ge eleverna förståelse för att sättet man kommunicerar på kan få konsekvenser för andra människor. Undervisningen ska även lyfta hur gester och kroppsspråk kan påverka en muntlig presentation.

Tillgång till språk och kommunikation

” När alla har sagt vad de tycker är det dags att fatta ett gemensamt beslut.

Citatet från SO-boken för årskurs 5 berör ämnesområdet demokrati. Avsnittet beskriver processen fram till röstning i ett gemensamt ärende. Att framföra sina åsikter är en del av den processen. Men hur vanligt är det att alla får, kan eller vill säga vad de tycker i gruppsammanhang – i en klass eller i ett elevråd? Det finns många anledningar att träna sig i att muntligt uttrycka sin åsikt eller komma med ett inlägg i en diskussion.

Den sociala interaktionen vid kommunikation är mycket viktig vid sidan av tekniska hjälpmedel och pedagogiskt stöd. I temaområdet får eleverna utforska detta genom styrda tal- och kommunikationsövningar som bidrar till att skapa trygghet i den sociala interaktionen. Att återkommande använda övningarna hjälper till att skapa en stödjande struktur i talsituationerna. Eleverna får förståelse för vikten av turtagning, lyssning, tydlig artikulation, talavläsning, röststyrka, kroppsspråk, ögonkontakt med mera. Eleverna ges också möjlighet att förstå sin roll i samtalssituationer och hur de kan anpassa sig för att underlätta för andra deltagare i samtal och diskussioner. Det handlar om att göra det möjligt för alla att både ge och ta talutrymme.

Eleverna kommer att relatera till övningarna på olika sätt, förstås. De som är vana att tala rakt ut och ofta tar ordet, kan tycka att det är svårt att vänta på sin tur och lyssna. Då är det å andra sidan nyttigt att bli mer medveten om taltid, talutrymme och fokus så att även andra får ta plats. Andra elever kommer att utmanas av övningarna på andra sätt, exempelvis elever med talängslan, svag röststyrka, stamning eller hörselnedsättning.

Förändra rummet för att höra bättre

” När vi var stor klass satt vi i rader och jag kunde inte läsa av klasskamraterna. Mycket bättre att ha u-format för då kan jag se vad som sägs. Det är ett stöd att jag kan läsa av de andra också.

En rumslig förändring som är bra för den här flickan med hörselnedsättning är också bra för andra elever. Alla kan bidra till att den kommunikativa miljön blir så bra som möjligt oavsett om det gäller verbal eller ickeverbal kommunikation. Vi har också alla ett personligt ansvar att hitta enkla lösningar och ha kunskap om kommunikativ tydlighet och behovet av rumsliga förändringar. Det är dessutom alla betjänta av, oavsett funktionssätt.

Kroppen säger mer än tusen ord?

Det sägs att kroppen som helhet står för mer än hälften av det som kommuniceras, röstläget cirka 30 procent och det talade ordet mindre än en tiondel. Och det finns människor som kommunicerar helt utan att tala. Kommunikation och kontaktsökande kan ta sig många uttryck – ögonkontakt, kroppsrorelser, mimik, gester eller beröring. Det gör också att villkoren för kommunikation kan vara väldigt olika.

Syntolkning och ledsagning är en form av kommunikation. Genom syntolkning och ledsagning blir den omgivande miljön tydlig för personer med synnedsättning. Personer, händelser och fysisk miljö blir konkret verbaliserade eller förmedlade via kroppsrorelser och kroppsspråk.

Kommunicera utan att tala

AKK, Alternativ och kompletterande kommunikation, är ett samlingsnamn för kommunikation som inte bygger på tal. Kommunikationen kan ske genom tecken, pictogram, bliss och bokstäver eller "pratapparater", pekplattor och mobiler.

Det finns också "naturlig AKK" som alla använder sig av mer eller mindre, som kroppsspråk, saker eller bilder. Det fångas upp av DATE genom områdena tal och lysning i det här temaområdet och i temat Koncentration och lärande.

För att alla elever ska ha möjlighet att utvecklas verbalt och kommunikativt utifrån sina egna förutsättningar behövs bland annat att omgivningen accepterar olika sätt att vara och fungera. Grunden till det är en trygg och tillgänglig social miljö jämte personalens kunskap om funktionsnedsättningar och tekniska hjälpmedel inom språk och kommunikation.

Delaktighet i kommunikativa sammanhang är ytterst en demokratisk rättighet för alla. Det är också en viktig del av ett konkret likabehandlingsarbete – att öka medvetenheten om och verka för tillgänglig information, kommunikation och interaktion.

Färglapparna – en samtalsövning

SVENSKA, SVENSKA SOM ANDRASPRÅK, SAMHÄLLSKUNSKAP

Hur kan jag komma till min rätt i diskussioner och samtal? Hur kan jag få samma möjligheter att uttrycka min mening som mina klasskamrater har? Hur kan jag bli bättre på att lyssna på andra?

Eleverna utforskar en samtalsmetod och tränar på att tala i grupp och lyssna på varandra. Målet är att hitta lösningar som gör fler elever delaktiga i samtalet.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om allas rätt och möjlighet att delta i samtal och diskussioner
- genom att bli mer medvetna om olika former och villkor för kommunikation och interaktion med utgångspunkt i olika funktionssätt
- genom att bli mer medvetna om eget och andras ansvar för en tillgänglig samtalsmiljö
- genom att träna samspelet mellan att tala och lyssna

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att påverka vilka villkor som gäller för samtal i klassen

Material och förberedelser

Förbered ett underlag för samtalet och välj ett samtalsämne enligt moment 3.

Klipp små lappar av papper i olika färger (gärna inplastade). Beräkna 8 smålappar i egen färg till varje elev. Använd 4–5 olika färger totalt. Förbered genom att lägga lapparna i ett kuvert. Ett kuvert per grupp om 4–5 personer.

Genomförande

Dela in klassen i grupper om 4–5 elever. Varje grupp sitter runt ett bord och för ett samtal. Samtalsämnet bestäms i förväg.

Lappar i olika färg markerar vem som talar för tillfället. Den som visar upp en lapp har ordet. Eleven delar med sig av sina tankar, funderingar eller åsikter och får tala ostört och till punkt. Varje elev styr själv över antalet inlägg och bestämmer hur länge hen vill prata. Men när lapparna är slut är också möjligheten att göra nya inlägg slut.

En del elever avverkar sina taltillfällen ganska snabbt medan andra har svårare att fånga talutrymmet. De kanske inte vågar riktigt, blir osäkra och försiktiga. Övningen kan verka hämmande till en början, men efter några gånger blir eleverna vana.

Använd gärna färglapparna då och då. Övningen utvecklar förmågan att lyssna till vad andra säger. Den skyddar och stärker också den som talar.

Färglapparna kan ses som ett alternativ till att använda talpinne, som används på många skolor.

1. Kuvert och färglappar

Dela ut ett kuvert per grupp. Varje deltagare bestämmer sig för en färg och får 8 lappar. Välj färre lappar vid behov.

Regler för övningen

1. Varje lapp representerar ett inlägg i samtalet.
2. När en elev vill säga något visar eleven upp en lapp.
3. Efter varje inlägg läggs lappen i en gemensam hög på bordet. Ett taltillfälle är nu förbrukat.
4. Lyssna på varje inlägg tills talaren är färdig.
5. Undvik att vifta med lapparna under tiden någon talar.
6. Även småmeningar som ”Nej, det tycker inte jag” och insticksord räknas som ett taltillfälle och eleven får lämna ifrån sig en färglapp.
7. När en elev har gjort slut på sina 8 lappar får eleven fortsätta att delta i samtalet som lyssnare.
8. Det finns inget krav på att alla elever ska göra sig av med alla sina lappar.

2. Kör en testomgång

Gå igenom reglerna och prova en enkel omgång, så att alla helt säkert förstår övningen. Undvik att gå laget runt, i turordning. Det tränar inte fullt ut förståelsen av övningen, det vill säga att varje elev fritt får bestämma när och hur ofta eleven vill säga något.



Har någon av eleverna nedsatt synförmåga?

Varje gång en lapp tas upp, säg då till exempel ”Röd lapp visad”. Det går också att använda små föremål som känns olika i handen istället för papperslappar i olika färger.

3. Välj samtalsämne

Samtalsämnet bör engagera åldersgruppen. Det som gör övningen intressant är att ge olika perspektiv på det som diskuteras. Utgå ifrån en film text, bild, frågeställning eller ett dilemma.

Förslag på utgångspunkter för samtalet

- Det är farligt med data- och tv-spel.
- Vissa filmer måste ha en 15-årsgräns.
- De som ”plankar” på bussar eller i tunnelbanan bör få extra höga straff.

4. Genomför samtalet

Genomför gärna samtalet inom en bestämd tidsram. Vad passar elevernas ålder och vad passar samtalsämnet i sig? Ett tips är att använda en timer eller ett timglas för att hålla tiden.

7. Reflektera och agera

Utvärdera övningen muntligt i gruppen eller via loggbok.

Reflektionsfrågor

- Hur var det att använda färglapparna när du skulle tala? Lärde du dig något om dig själv, till exempel att du pratar lite eller mycket? Eller att du har svårt eller lätt för att lyssna på andra?
- När är det viktigt att kunna uttrycka sig muntligt?
- När är det viktigt att kunna lyssna på andra som talar?
- När passar det att använda färglapparna, tycker du?
- Bestäm några situationer då ni kan använda färglapparna i klassen. Det kan till exempel vara istället för att räcka upp handen eller prata rakt ut när du vill säga något?



DATE-dejta

Kompletera lektionen med att DATE-dejta Lovisa. Berättelsen i form av en radiointervju finns på www.date-larmaterial.se

För lärarhandledningen se sidan 157.

Munnen säger ett – kroppen något annat

SVENSKA, SVENSKA SOM ANDRASPRÅK

Hur hänger kroppsspråket och det talade ordet ihop? Behöver jag förstärka det jag säger med ansiktsuttryck och gester för att andra ska förstå mig? Om jag istället säger något positivt, men låter arg – hur blir det då?

Lektionen handlar om mimik och gester. Tanken är att leka med ord, språk och uttryckssätt på ett lite annorlunda sätt. När lektionen är klar, passar det bra att gå vidare med lektionerna När hela kroppen talar och Ser du vad jag säger?

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om kopplingen mellan språk, ord och känslouttryck samt hur olika det som sägs kan upplevas beroende på kroppsspråk och prosodi

Material och förberedelser

Kopiera upp och klipp ut textremsor med förbestämda meningar, till exempel:

- Jag tycker verkligen om dig. (säg det med ilska i blicken)
- Vad kul att du blev glad för presenten! (säg det med spända käkar)
- Tack, jag mår bra. (säg det med sur min)
- Du är dum, gå härifrån! (säg det med ett stort leende)

Hitta gärna på fler meningar. Inom gruppen ska eleverna ha olika meningar.

Genomförande

Låt eleverna jobba i smågrupper. Varje elev har fått en lapp med en mening som ska uttalas. Till varje mening anges också ett kroppsuttryck och en känsla som uttrycker något helt annat. Orden och känslouttrycket ska sedan kombineras.

1. När munnen och kroppen säger olika saker

- Eleverna får testa att säga sina meningar med de motsägelsefulla kroppsuttryck som anges. Överdriv gärna kroppsuttrycket.
- Prova också att säga meningen med kroppsuttryck och känsla som stämmer överens (alltså inte det som står i parentes).

2. Egna meningar

Låt eleverna hitta på egna liknande meningar och koppla till kroppsuttryck som säger något helt annat. Någon annan elev kan sedan testa kombinationen. Bedöm om det behövs riktlinjer inför momentet för att undvika meningar med kränkande ord och innehåll. Pröva sedan meningarna på samma sätt som i moment 1.

3. Reflektion

Utvärdera övningen muntligt i gruppen eller via loggbok.

Reflektionsfrågor

- Hur var det att säga orden och samtidigt ha ett kroppsuttryck som uttrycker något annat?
- Vad lyssnar du mest till – orden som sägs eller hur rösten låter?
- Vad händer när orden och rösten inte stämmer överens? Hur känns det?
- Är det viktigt att kroppsspråket, rösten och orden hänger ihop?
- Vad händer om man bara hör orden, men inte ser kroppsuttrycket?

Hörs kroppsspråket?

Blunda och låt en klasskamrat säga något med ett tvärtom-kroppsuttryck. Hörs det på rösten att ord och kropp inte säger samma sak? Testa och jämför – hur är upplevelsen när kroppsuttryck och ord hänger ihop?

När hela kroppen talar

SVENSKA, SVENSKA SOM ANDRASPRÅK

Hur kan du förstärka det du säger med hjälp av kroppsspråket?
Vilka gester är okej att använda? Gäller samma regler överallt
– i klassrummet, på rasten och på TV-nyheterna?

Den här lektionen följer på föregående lektion, Munnen säger ett – kroppen något annat. Nu utforskar eleverna området gester, ansiktsuttryck och kroppsspråk i samband med olika former av muntlig aktivitet och presentationer.

Eleverna reflekterar också kring rådande normer.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om variationer i ansiktsuttryck, gester och kroppsspråk och vad det betyder för social interaktion och tillgänglig kommunikation
- genom att träna ansiktsmimik, gester och kroppsspråk för ökad tillgänglighet i samband med muntlig framställning

Material och förberedelse

Använd dator och internet. Se filminslag enligt moment 1.

Börja med en liten uppvärmning

Inled gärna med några miniövningar. Arbeta i smågrupper eller helklass, beroende på klassens storlek.

Härma varandra. Gör grimaser och använd händer, armar och fötter – men inte ljud. En elev hittar på en rörelse eller en grimas och de andra härmar. Alla ska få pröva – det är viktigt. Det kan kännas mycket besvärande att andra härmar ens mimik eller kroppsrörelser. Här görs det inom ramen för en lek med syftet att öka medvetenheten om kroppsspråket och locka till stora kreativa rörelser.

Levande charader. Läraren tar fram några passande meningar. En elev iscensätter orden med kroppen, utan att tala. Resten av gruppen ska gissa orden. Genomför gärna leken som en tävling mellan två grupper.

Genomförande

Eleverna ska undersöka området ansiktsuttryck, gester och kroppsspråk genom att titta på personer på film eller TV.

1. Förbered filmavsnitt

Välj ut kortare avsnitt som till exempel innehåller

- nyhetssändning
- humorprogram
- musikframträdande
- teckenspråk.

2. Utforska kroppens sätt att tala

Utforska gester, ansiktsuttryck och kroppsspråk i filmavsnitten.

- Hur förstärks talet med armar och händer?
- Hur förstärks talet med ansiktsmimik?
- Hur förstärks talet med hela-kroppen-rörelser?

3. Reflektion

Utvärdera övningen muntligt i gruppen eller via loggbok.

Reflektionsfrågor

- Har de personer ni granskat använt gester och ansiktsmimik för att förstärka vad de säger på ett bra sätt? Hur?
- Har personerna använt gester och ansiktsmimik på ett mindre bra sätt? Hur?
- När är det viktigt med gester och ansiktsmimik i samband med att människor pratar? På vad sätt?

4. Praktisera

Träna att förstärka det du säger med kropputtryck och röst vid nästa tillfälle som klassen har redovisning, gruppdiskussioner eller liknande. Reflektera tillsammans över hur det går. Det kan gärna göras återkommande.

Ser du vad jag säger? Talavläsning

SVENSKA, SVENSKA SOM ANDRASPRÅK

Hur använder du läpparna när du pratar? Hur används tungan när du formar orden? Hur kan vi vara tydligare när vi talar?

Den här lektionen handlar om talavläsning – att läsa av tal med både hörsel och syn. Talavläsning används i bullriga miljöer och av personer med hörselnedsättningar. Lektionen passar bra att göra direkt efter Munnen säger ett – kroppen något annat.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om tydlighet i tal och språkljud och vad det betyder för en tillgänglig kommunikativ miljö
- genom att träna tydlig artikulation för ökad tillgänglighet i samband med muntlig framställning

Material och förberedelser

Penna, papper och sax. Hörselkåpor eller liknande.

Genomförande

1. Inledning

I vilka yrken är tydlig artikulation och god röst användning en nödvändighet? Låt eleverna spåna fritt. Gör eventuellt en lista tillsammans eller rita.

2. Hur låter alfabetet?

Låt eleverna arbeta i par eller smågrupper. Skriv ner alfabetet på lappar, en bokstav per lapp. Uppgiften är att ljuda bokstäverna och sedan gruppera dem som hör ihop.

Sortera bokstäverna utifrån om ljuden görs med

- tungan – på något sätt mot övre eller undre tandraden
- läpparna – sammanslutna
- läpparna – rundade
- tungan – tryckt mot gomseglet.

Det primära i uppgiften är att eleverna reflekterar tillsammans och utforskar läppar och tunga, alltså delar av röstorganet. Det behöver inte nödvändigtvis bli "rätt" svar. Övningen syftar också till att förbereda nästa moment.

3. Ser du vad jag säger?

Låt varje elev hitta på meningar om max 5 ord eller dela själv ut förutbestämda meningar. Låt alla elever få prova på hur det är att gissa sig fram till vad som sägs utan att höra. Använd hörselkåpa eller liknande.

Låt eleverna arbeta i smågrupper. En elev läser upp en mening, de andra har hörselkåpor och ska skriva ner på lapp vad de uppfattar av det som sägs genom att läsa på läpparna. Jämför i gruppen – likheter och olikheter.

4. Reflektion

Utvärdera övningen muntligt i gruppen eller via loggbok.

Reflektionsfrågor

- Hur kändes det att göra övningen Ser du vad jag säger?
- Hur var det att förstå genom att se, men inte höra? Vad var svårt? Vad var lätt?
- Är det några bokstäver eller ljud som är extra svåra att uppfatta?
- När är det viktigt att artikulera tydligt i skolan? I vilka situationer? Och vem gäller det? (lärare, elever, andra)

5. Praktisera

Träna tydlig artikulation vid nästa tillfälle klassen har redovisning, gruppdiskussioner eller liknande. Reflektera tillsammans över hur det går. Det kan gärna göras återkommande.

Talavläsning och artikulation

Tydlig artikulation är viktigt för att uppfatta vad som sägs, men det räcker inte alltid. I bullriga miljöer, när någon talar tyst eller i samband med hörselnedsättning behövs även tydliga mun- och läpprörelser. Den som lyssnar läser av talet med både hörsel och syn. Det kallas talavläsning.

Det är faktiskt bara en tredjedel av språkljuden som är synliga. Vokalerna är ganska lätta att se medan vissa konsonantljud bildas så långt in i munnen att de praktiskt taget är osynliga. Till exempel kan "k" i "kalla" lika lätt avläsas som "alla". Om man tittar i en spegel och säger bil, pil och mil ser man knappast någon skillnad. Ett annat exempel är "djurgårdsfärjan" som genom talavläsning blir: U_ Å_ Ä_ A.¹⁹

När jag inte hör – då blir det här bra

BIOLOGI, SVENSKA, SVENSKA SOM ANDRASPRÅK

Hur är vardagen med nedsatt hörsel? Vad behöver jag av min omgivning för att vara med?

Eleverna provar på en skoldag med begränsad hörsel och utforskar vad som behövs för en tillgänglig kommunikation.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om möjligheter att delta i den sociala och kommunikativa miljön
- genom att bli mer medvetna om tänkbara hinder i samspelet mellan den fysiska miljön och människan kopplat till olika funktionssätt avseende hörsel

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att påverka villkoren för lika möjligheter till delaktighet i den sociala och kommunikativa miljön

Material och förberedelse

Mp3-spelare med hörlurar, alternativt öronproppar och hörselkåpor. Ljudfil med brusljud till mp3-spelaren kan laddas ned på www.date-larmaterial.se.

Genomförande

Lektionen sträcker sig över en halvdag och kan löpa över olika lektionstimmar och aktiviteter. Genomför också gärna övningarna i olika delar av skolan.

Genomför lektionen så mycket som möjligt i helklass. Alla elever ska testa övningen. Ungefär en tredjedel eller hälften av klassen gör övningen samtidigt.

1. En dag med nedsatt hörsel

Instruera gruppen hur de ska använda de hörseldämpande hjälpmedlen. Eleverna ska ha på sig hjälpmedlen både på lektioner och raster.

Alla elever ska gå igenom det här första momentet innan ni går vidare.

2. Reflektion

Utvärdera övningen muntligt i gruppen eller via loggbok.

Reflektionsfrågor för elever som använt hörselkåpa

- Hur var mötet med dina kompisar när du hade hörselkåpa? Kunde du vara med på rasterna? Var det någon skillnad mot hur det brukar vara? Hängde du med i samtalen med kompisarna?
- Hur fungerade det på lektionerna? Kunde du hänga med i vad läraren sade? Hur gick det att arbeta med klasskompisarna? Var det någon skillnad mot hur det brukar vara?
- Var det något som var ovanligt eller svårt?
- Vilka positiva effekter upplevde du?
- Var det något i rummet som gjorde det lättare eller svårare att hänga med? (till exempel störande ljud)
- Vad behövde du för hjälp av de andra för att förstå information och kommunikation? Skriv ner en punktlista.

Reflektionsfråga för elever som inte haft hörselkåpa

- Vad kunde du göra för att kommunicera med dina kompisar som hade hörselkåpa? Kunde du hjälpa dem på något sätt? Skriv en lista.

3. Agera

- Upptäckte ni något som hindrade er att kommunicera när hörselkåpan var på?
- Vad kan förändras i klassrummet?

Utgå från listan som ni gjorde i reflektionsmomentet. Träna på de saker ni skrivit upp.

Ta hjälp av elevbladet [Vems ansvar](#) med tillhörande frågor.

Det finner du i det gröna temaområdet, avsnitt **Ansvar**, sidorna 110–111.

**DATE-dejta**

Komplettera lektionen med att DATE-dejta Lovisa och Tove. Berättelserna i form av en radiointervju och en kortfilm finns på www.date-larmaterial.se

För lärarhandledningarna se sidan 157 respektive 159.

Med andras ögon

BIOLOGI, SVENSKA, SVENSKA SOM ANDRASPRÅK

Hur kan jag beskriva klassrummet för någon som inte ser det? Och hur förmedlar jag vad som händer? Vad behövs av min omgivning om jag har svårt att se?

Eleverna provar på en skoldag med begränsad syn och utforskar vad som behövs för en tillgänglig kommunikation.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att bli mer medvetna om möjligheter att delta i den sociala och kommunikativa miljön
- genom att bli mer medvetna om tänkbara hinder i samspelet mellan den fysiska miljön och människan kopplat till olika funktionssätt avseende syn

Eleverna agerar för ökad tillgänglighet

- genom att påverka villkoren för lika möjligheter till delaktighet i den sociala och kommunikativa miljön

Material och förberedelse

Nedsatt syn kan simuleras på olika sätt:

- Sy egna ögonbindlar.
- Använd kasserade glasögon eller skidglasögon. Måla glasögonen med genomskinligt lim eller färg. Det ger begränsat synfält och simulerar en upplevelse av nedsatt syn.

Kopiera upp faktabladet [Syntolkning och ledsagning](#) på sidan 101.

Genomförande

Lektionen sträcker sig över en halvdag och kan löpa över olika lektioner och aktiviteter. Var också gärna i olika delar av skolan.

Genomför lektionen så mycket som möjligt i helklass. Alla elever ska testa övningen. Ungefär en tredjedel eller hälften av klassen gör övningen samtidigt.

Utse en elev som är ledsagare för varje elev som utför övningen. Ledsagarens uppgift är att finnas till hands för att ledsaga och syntolka.

1. Förberedande övningar

Vid behov: Förbered er genom att pröva enkel ledsagning och förflyttning kortare sträckor med förbundna ögon. Läs också om enkel ledsagning på sidan 80 i temaområdet Välkommen in.

2. Syntolkning och ledsagning

Gå igenom riktlinjerna för syntolkning och ledsagning i faktabladet Syntolkning och ledsagning på sidan 131.

3. En dag som ledsagare och syntolk

Bestäm vilken dag övningen ska göras och hur länge den ska pågå. Hjälpmedlet (ögonbindel eller annat) används både på lektioner och raster. Byt roller.

4. Reflektion

Utvärdera övningen muntligt i gruppen eller via loggbok.

Reflektionsfrågor för elever som haft ögonbindel

- Hur var mötet med dina kompisar när du hade svårt att se? Kunde du vara med på rasterna? Var det någon skillnad mot hur det brukar vara?
- Var samtalen med kompisarna annorlunda?
- Hur fungerade det på lektionerna? Kunde du hänga med i vad läraren sade? Hur gick det att arbeta med klasskompisarna? Var det någon skillnad mot hur det brukar vara?
- Var det något som var ovanligt eller svårt?
- Vilka positiva effekter upplevde du?
- Hur var det att få ledsagning och syntolkning?
- Vad behövde du för hjälp av de andra för att förstå information och kommunikation? Skriv en lista.

Reflektionsfrågor för elever som varit ledsagare och syntolk

- Hur var det att vara ledsagare och att syntolka?
- Vad kunde du göra för att kommunicera bättre med dina kompisar som hade ögonbindel? Skriv en lista.
- Var det skillnad på att prata med kompisarna när de hade svårt att se?

Reflektionsfrågor för elever som varken haft ögonbindel eller agerat ledsagare

- Vad kunde du göra för att kommunicera bra med klasskamraterna som hade ögonbindel? Skriv en lista.

5. Agera

Har ni hittat saker i klassrummet som hindrade er att delta i kommunikationen när ni hade ögonbindlar på? Vad kan ni förändra i rummet?

Utifrån listan ni gjort: Träna på de sakerna ni kom fram till. Ta hjälp av elevbladet [Vems ansvar](#) med tillhörande frågor. Det finner du i det gröna temaområdet, avsnitt Ansvar, sidorna 110–111.

Titta på syntolkad film och TV

Efter övningen kan ni titta på avsnitt som är syntolkade, till exempel DATE-dejtafilmerna. Det finns också allt fler syntolkade TV-program på nätet.

Titta på det utvalda programmet två gånger och låt eleverna blunda eller använda ögonbindel vid båda tillfällena. Första gången tittar ni utan syntolkning. Andra gången tittar ni med syntolkningen. Tycker eleverna att det var en bra genomförd syntolkning?



DATE-dejta

Komplettera lektionen med att DATE-dejta Lukas. Berättelsen i form av en kortfilm finns på www.date-larmaterial.se

För lärarhandledningen se sidan 158.

Syntolkning och ledsagning

Syntolkning

Syntolken beskriver miljöer och personer för någon som är synskadad. Man kan syntolka film teater, konserter, idrottsevenemang eller i skolan.

Den som syntolkar berättar hur saker och ting ser ut, till exempel kläder, ansiktsuttryck och uttryck för känslor. Den som syntolkar kan också berätta hur miljön ser ut – stolar, golv, dörröppningar, trösklar, trappor och annat.

Ledsagning

Några grundregler:

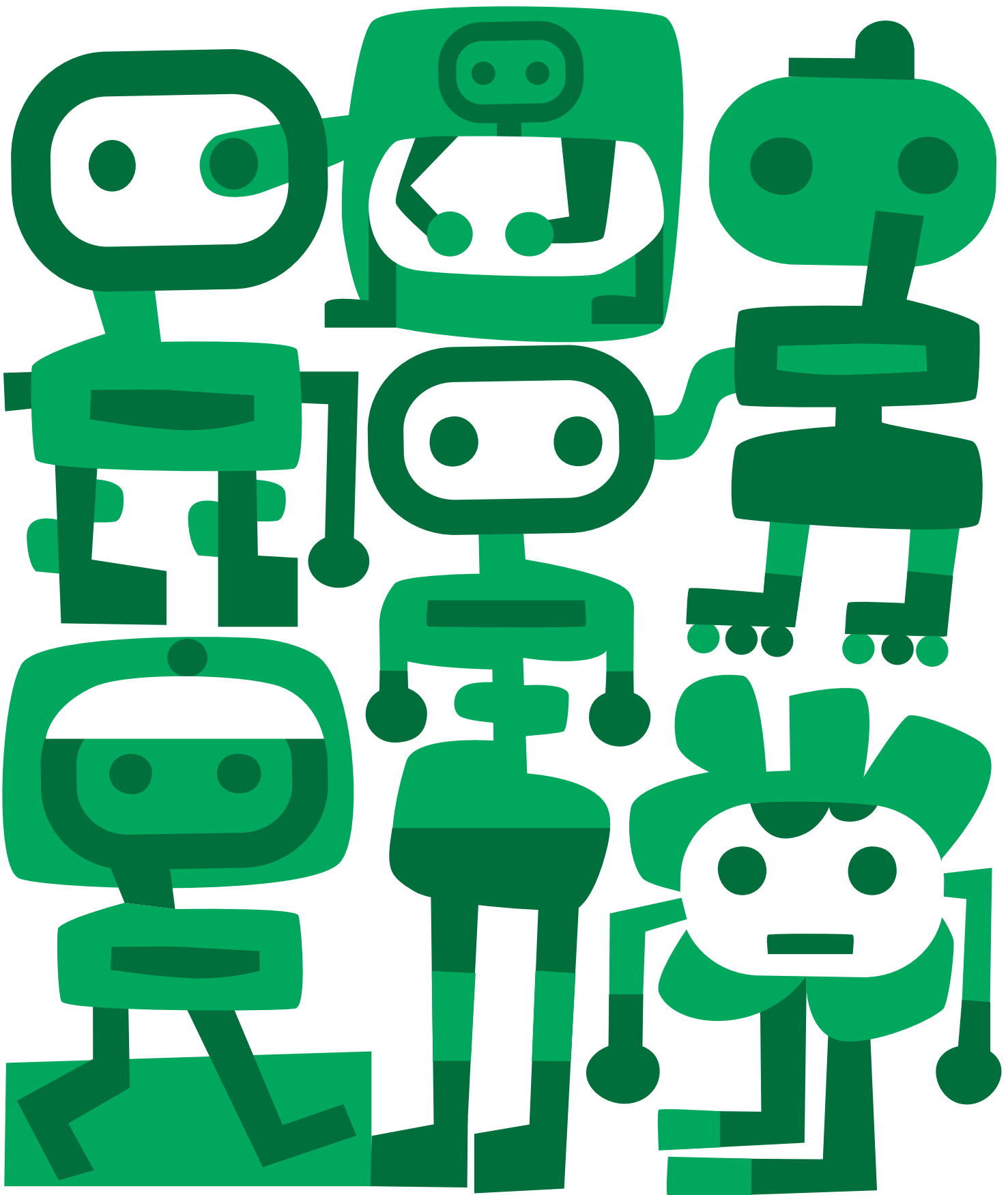
- Den som är synskadad håller sin hand på ledsagarens armbåge eller överarm och går ett halvt steg bakom.
- Tänk på takten och hastigheten. Prata med varandra – den som är synskadad bestämmer hur fort ni ska gå.
- Gå genom en dörr: Ledsagaren talar om att det kommer en dörr, lite i förväg. Ledsagaren berättar också åt vilket håll dörren öppnas, på vilken sida handtaget sitter och om det finns automatisk dörröppnare.
- Gå i trappor: Sakta ner farten innan ni börjar gå i trappan. Ledsagaren talar om att det kommer en trappa och berättar om ni ska gå uppför eller nedför.
- Visa något: Ledsagaren lägger den synskadade personens hand på saken (till exempel handtaget, ledstången, koppen, tallriken eller stolsryggen).
- Äta: Ledsagaren talar om vilken mat som serveras. Om den som är synskadad vill veta hur maten ligger på tallriken, så kan ledsagaren förklara. Jämför med en klocka: ”Ärtorna ligger på klockan tolv, köttet på klockan tre, potatisen på klockan sex och salladen på klockan nio.”

Vill du veta mer?

Du kan läsa mer om syntolkning och ledsagning på Synskadades Riksförbunds webbplats: www.srf.nu.

Tänk tillgänglighet –se olikheterna

Om attityder och hur vi möter varandra



TEMA

Tänk tillgänglighet – se olikheterna

Temat består av reflektionsövningar kring begrepp som på olika sätt knyter an till attityder och värderingar som hör till funktionsrättsområdet. Här presenteras diskussionsunderlag i form av filmer, bilder, berättelser, dilemman och spel.

Övriga teman har gett hela lektionsplaneringar. Det här temat ger istället ett antal övningar kring olika begrepp och uttryck som ni kan arbeta med i klassen. Övningarna kan till exempel utgöra en del av en lektion.

Begrepp och uttryck

- Ansvar (sidan 107)
- Rättvist eller orättvist (sidan 112)
- Tycka synd om (sidan 119)
- Identitet och annorlundaskap (sidan 121)
- Tillgänglighet – ett begrepp (sidan 130)

Ämnedanknytningar

Bild, biologi, geografi, religionskunskap, samhällskunskap, svenska, svenska som andraspråk, teknik

Ämnesord

Ansvar och skyldigheter, funktionshinder, lika värde, olikheter, identitet, livsfrågor, attityder, relationer, status och makt, etik, jämlikhet, mångfald, mänskliga rättigheter, föreställningar och fördomar, kroppen, sinnen, delaktighet och tillgänglighet

Introduktion till temat

Temat har fokus på hur vi möter varandra och lyfter attityder och förhållningssätt kopplat till olika funktionssätt. Det handlar om den fysiska, sociala och pedagogiska miljön och om tillgänglighet som begrepp, sammantaget.

Mitt ansvar och andras – var går gränsen?

” Jag tar faktiskt ansvar för att använda hårspray!

Elevens föreställning om att ta ansvar för sig själv och sitt handlande avviker kanske från det förväntade svaret. Ordet ansvar är intressant – vad betyder det egentligen?

Genom i stort sett alla DATE-lektioner får eleverna mycket konkret möjlighet att utforska sitt eget och andras ansvarstagande. De kommer att upptäcka att ansvaret ser olika ut för olika personer. En del är skyldiga att ta ansvar i särskilda frågor, exempelvis personalen i kommunen, skollädaingen, skolbispisningen och lokalvårdarna. Andra har möjlighet att ta ett personligt ansvar, såväl barn som vuxna i skolan.

I begreppsområdet Ansvar finns uppslag på övningar där eleverna får dyka ner i begreppet utan att koppla det till sig själva eller situationen i sin klass. Det ger eleverna möjlighet att reflektera mer fritt kring själva begreppet.

Kan det orättvisa vara rättvist?

” Det blev helt tyst i klassen. Läraren hade precis frågat om eleverna kunde nämna något som de upplevt rättvist i skolan.

Orättvisa är ett begrepp som elever ofta har starka uppfattningar om. Många barn i den åldersgrupp som DATE riktar sig till har starkt rättspatos – det ska vara rättvist! Skolan bidrar också till detta, det ska till exempel vara ”rättvisa betyg”. Men vad är rättvisa? Kan det orättvisa ibland vara det rättvisa?

I begreppsområdet Rättvist eller orättvist utforskar eleverna begreppen rättvisa och orättvisa i vardagliga företeelser. Eleverna kan upptäcka att rättvisan är relativ till olika behov och förutsättningar. Vad är det egentligen som ska vara rättvist?

Känns det bra att andra tycker synd om en?

” David säger att det är synd om Petter för att han är hörselskadad. Men är det verkligen så?

Läraren i årskurs 7 har just visat en kortfilm om en konflikt mellan två klasskamrater och haft en viktig och spännande diskussion med eleverna. De har fördjupat sig i uttrycket ”att tycka synd om”. När kan det kännas bra att andra tycker synd om en? När känns det inte alls bra? När riskerar ”tycka synd om” att förminska människor och bidra till att de blir betraktade som offer för något de själva inte kan påverka? Det kan till exempel vara när någon har en funktionsnedsättning, som i filmen klassen just har sett.

I det här temat utforskar eleverna bland annat uttrycket ”att tycka synd om”. Det är många elever med funktionsnedsättning som upplever att andra tycker synd om en. Det är ofta av välvilja, men inte bara av godo.

Miljöns inverkan på identiteten

” När dörröppnaren inte fungerar spelar det ingen roll att hon kan allt det där. Då är hon ju bara en blind.

Vad skapar min identitet? Vad skapar min föreställning av någon annans identitet? Vad gör att jag eller någon annan upplevs som annorlunda?

Det är många olika saker som bidrar till den egna identiteten. Identiteten sitter i självbilden, hos den som möter mig och i mitt möte med miljön.

I begreppsområdet ”Identitet och annorlundaskap” utforskar eleverna hur miljön bidrar till att skapa identitet och peka ut vad som är annorlunda, bland annat genom skolans läromedel. Hur kan vi tänka på ett annat sätt?

Tillgänglighet i sin helhet

Alla lektioner och övningar i DATE handlar i någon mening om tillgänglighet. I de flesta fall undersöks en begränsad del av begreppet och företeelsen. I begreppsområdet Tillgänglighet får eleverna tillfälle att se begreppet som helhet. Kan det betyda olika saker i skolan och utanför skolan? Vilka berörs av tillgänglighet?

Ansvar

BILD, RELIGIONSKUNSKAP, SAMHÄLLSKUNSKAP, SVENSKA, SVENSKA SOM ANDRASPRÅK

Vad betyder ordet ansvar? När är det skillnad på mitt ansvar och andras ansvar? Eleverna reflekterar kring den praktiska innebörden av begreppet.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att utforska innebörden av begreppet ”ansvar” särskilt kopplat till området funktionalitet
- genom att reflektera kring hur ansvar hör samman med skyldigheter
- genom att reflektera kring och argumentera för etiska och konkreta ställningstaganden kopplat till ansvar och skyldigheter

Ansvar – ordförståelse

Skriv ordet ”ansvar” på tavlan. I vilka sammanhang kan ordet användas och vad har det för innebörd? Låt eleverna spåna fritt. Inventera inkomna förslag.

Alternativ: Låt eleverna fundera över vissa uttryck och tänkbara betydelser, till exempel: Ansvarig utgivare, moraliskt ansvar, att ha ansvar jämfört med att ta ansvar, solidariskt ansvar och liknande.

Mitt, ditt eller någon annans ansvar?

Eleverna reflekterar kring begreppet ansvar – det egna personliga ansvaret, en skolas ansvar och ett kommunalt ansvar. Övningen utgår från tre situationsbeskrivningar med tillhörande frågor. Låt eleverna arbeta i smågrupper.

Ni kan ta hjälp av elevbladet [Vems ansvar](#) med tillhörande frågor. Det finner du på sidorna 110–111.

Situation 1: Min lillasyster

Du är hemma med din lillasyster som är 6 år. De andra i familjen är i skolan på din storebrors utvecklingsamtal. Du vet att din lillasyster är väldigt livlig och påhittig. Den här kvällen hittar hon några tuschpennor och börjat rita på väggen i hallen. Du har suttit vid datorn och inte sett vad som hänt. Förrän nu. Och det är för sent. Det är fullt av figurer och streck på väggen.

Vad tänker du kring ansvar i berättelsen?

- Din lillasyster har ansvar att inte rita på väggen.
- Du är hemma ensam med din lillasyster, så det är ditt ansvar att se till att hon inte gör något bus.
- Dina föräldrar har ansvaret att se till att din lillasyster inte gör något bus medan de är på utvecklingssamtal.
- Är det någon som har ett ansvar efter att din lillasyster har målat på väggen?
- Vad tycker du att ett sexårigt barn kan ta ansvar för själv? Kan man utkräva ansvar av ett litet barn?
- Nämn några områden där vuxna bör räkna med att personer i din ålder kan ta ansvar.
- Nämn några områden där vuxna inte bör räkna med att personer i din ålder kan ta ansvar.

Situation 2: Huvudvärken

På en skola här i närheten går Josefin. Hon får ont i huvudet – och ibland också andnöd – när andra elever har använt hårspray på morgonen eller efter idrotten. Josefin har varit tvungen att gå ifrån flera lektioner. Förut trodde hon att hon var förkyld, men för ett par dagar sedan fick hon veta att det är allergi. Hon ber därför sina klasskompisar att inte använda hårspray och parfym. Efter skolan går några av klasskompisarna hem och pratar om Josefin. De tycker att hon verkar ha det jobbigt, men tänker att de inte kan lösa problemen åt henne. De har egna problem som ingen annan löser åt dem. Dessutom är det viktigt att vara lite snygg i skolan – och då behövs ju hårspray.

Vad tänker du kring ansvar i berättelsen?

- Har Josefins klasskamrater ett ansvar för att Josefin ska kunna vara med på lektionerna? På vilket sätt?
- Vilket ansvar har Josefin för sin situation? Har hon något ansvar gentemot de andra i klassen? På vilket sätt?
- Är det någon annan som är ansvarig för att Josefin ska kunna delta på lektionerna? Vem är det? Vad kan den personen göra?

Situation 3: Komma för sent till lektionen

Jonas och Andreas är kompisar och är ofta med varandra på rasterna. De tycker om att vara utanför idrottshallen som är en bra bit bort från klassrummet. Jonas använder rullstol och eftersom rampen upp till ingången till klassrummet är brant så behöver han ibland hjälp för att ta sig upp, framför allt när det är lite isigt. Andreas tycker att det kan vara ganska tungt att hjälpa Jonas och det går väldigt långsamt när det är snö och is.

För en vecka sedan blev Jonas och Andreas arga på varandra. De hade varit utanför idrottshallen på rasten och glömde bort tiden så de fick bråttom in till lektionen. Det skulle vara prov och de visste att läraren skulle bli arg om

de kom för sent. De skyndade sig, men Jonas kom lite efter och när han var framme vid rampen rusade Andreas upp för trappan och in genom dörren. Andreas hann precis i tid, men inte Jonas.

Efter skolan var Jonas arg för att han blivit övergiven utanför. Andreas tyckte att han blev orättvist anklagad. De hade båda bråttom att hinna. Han hade säkert också kommit sent om han hjälpt till. Och han kan väl inte ta ansvar för att någon annan ska hinna i tid?

Vad tänker du kring ansvar och skyldigheter i berättelsen?

- Har Andreas ansvar för Jonas i den här situationen? På vilket sätt?
- Vilket ansvar har Jonas själv? På vilket sätt?
- Är någon annan ansvarig för att Jonas ska hinna i tid? Vem? Vad kan den personen göra?
- Har någon en skyldighet att ta ansvar för Jonas situation? Vad innebär det?

Vems ansvar – ett elevblad

DATE-materialet syftar bland annat till att eleverna ska bli delaktiga i påverkansarbetet för ökad tillgänglighet på den egna skolan. Momentet Agera avslutar därför de flesta DATE-lektioner.

Elevbladet [Vems ansvar](#) på följande sidor är framtaget att användas i Agera-momenten. Elevbladet kan mycket väl användas även vid andra tillfällen som reflektionsunderlag till frågor om ansvar och skyldigheter.

Vems ansvar?

Mitt ansvar

Klassens ansvar

Skolans ansvar

Någon annans
ansvar

Det här vill vi förändra:

JAG: Det här bestämmer jag över själv och det här kan jag ta ansvar för.

Vad kan jag göra för att lärmiljön ska bli mer tillgänglig?

Hur kan det gå till?

KLASSEN: Det här bestämmer vi över tillsammans i klassen och kan ta ansvar för.

Vad kan vi i klassen göra för att lärmiljön ska bli mer tillgänglig?

Hur kan det gå till?

SKOLAN: Det här bestämmer rektor, skolledning och lärare och är skyldiga att ta ansvar för.

Vad kan skolans ledning och personal göra för att lärmiljön ska bli mer tillgänglig?

Hur kan det gå till?

Vad behöver vi göra för att påverka dem?

NÅGON ANNAN: Det här bestämmer någon annan över och har ansvar för, till exempel kommunen eller ett företag.

Vad kan kommunen eller andra göra för att lärmiljön ska bli mer tillgänglig?

Hur kan det gå till?

Vad behöver vi göra för att påverka dem?

Rättvist eller orättvist

RELIGIONSKUNSKAP, SAMHÄLLSKUNSKAP, SVENSKA,
SVENSKA SOM ANDRASPRÅK

Vad är rättvisa? När kan något som först verkar orättvist egentligen vara rättvist? Och hur kan något rättvist egentligen vara orättvist?

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att utforska innebörden av begreppen ”rättvisa” och ”orättvisa” särskilt kopplat till området funktionalitet
- genom att reflektera kring och argumentera för konkreta ställningstaganden kopplat till rättvisa

Rättviseträdet

Låt eleverna arbeta i par eller smågrupper och fundera kring begreppet rättvisa med hjälp av elevbladet [Rättviseträdet](#) på sidan 116. När uppgiften är genomförd går ni tillsammans igenom svaren.

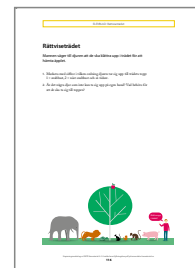
Inventera och fördela svaren i olika kategorier

Inventera sedan elevernas svar och kategorisera dem tillsammans utifrån

- förslag som handlar om att ge stöd och hjälp
- förslag som handlar om verktyg, hjälpmedel eller något annat som djuren kan använda
- förslag som handlar om att djuren måste förändra sig och ”bli någon annan”.

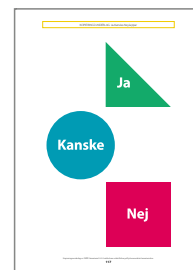
Diskutera

- Vilka lösningar tror ni djuren skulle tycka bäst om och själva välja?
- Utgå ifrån att de djur som inte kan klättra faktiskt inte vill förändra sig utan vill fortsätta vara som de är. Hur kan de ändå få tag i äpplet – vilket av klassens förslag kan då fungera?
- Mannen ger samma instruktion till alla djuren: Klättra upp i trädet! Det är knappast rättvist. Går det att ge alla djuren samma instruktion, så att inget djur känner sig utanför eller orättvist behandlat? Ge förslag på instruktioner som skulle fungera bättre. Antingen utformar ni ett gemensamt förslag eller några olika, så att det passar de olika djuren.



Snabba svar – vad tycker eleverna?

Läs upp några av de påståenden som listas nedan. De har formulerats av några elever i årskurs 4–9. Vad tycker dina elever om påståendena? Vad är rättvist och vad är orättvist? Svaren ska ges snabbt och spontant. Ni kan till exempel använda svarsplapparna enligt kopieringsunderlaget på sidan 117 (Ja-Kanske-Nej-lappar) och låta eleverna blunda när de svarar.



Är det här rättvist eller orättvist?

Läs upp meningarna en i taget. Fråga sedan eleverna ”Är detta rättvist?”.

- I vår klass har vi klassvärdar. En gång var det två klassvärdar som fick stanna kvar och tvätta bänkarna och alla andra fick slippa.
- Vår klass ska splittras nästa termin. Men det ska inte de andra klasserna.
- På Alla hjärtans dag är det bara några som får blommor, inte alla. Blommorna delas ut på rasten eller efter skolan.
- Ibland på lektionen får någon sitta i ett mindre rum, där det är tystare.
- På gympan får en del sitta och titta när de inte kan vara med i spelet.
- Ibland på gympan måste man springa ett helt varv runt fotbollsplanen, men de som inte orkar slipper springa hela varvet.
- En person får en dyr sak, en annan person får många saker som inte är dyra.
- Om någon sitter i rullstol så får de ta hissen istället för trappan.
- Det ska vara en springtävling och lärarna säger att det blir bullar efter tävlingen. Efteråt säger lärarna att vinnaren får två bullar för att den vann, medan övriga bara får en.
- Några får skriva på dator när de andra får skriva på papper.

Låt sedan eleverna diskutera påståendena tillsammans i smågrupper.

Likadant = rättvist?

Visa eleverna bilden i elevbladet Fotbollsmatchen på sidan 118. Låt eleverna diskutera bilden i små grupper.

- Vad tänker ni kring rättvisa och orättvisa i den här bilden?
- Vad är rättvist och vad är orättvist i bilden?
- Hur tror du att personerna på bilden tänker om rättvisa och orättvisa i de två situationerna?



När Matilda ville gå på konsert

Skriv upp orden ”rättvisa” och ”orättvisa” på tavlan. Diskutera dem utifrån Matildas upplevelse:

Matilda Persson är en tjej som gillar musik. En dag läste hon i en privat blogg om en tävling där det gick att vinna biljetter till en konsert. Hon anmälde sig till utlottningen. På tävlingsbloggen förklarade Matilda att hon skulle behöva två biljetter. En till sig själv och en till sin assistent. Matilda tänkte att det nog skulle bli svårt att ta sig runt själv i konsertlokalen eftersom hon använder rullstol. Hon vet av erfarenhet att många lokaler inte är tillgängliga för henne.

Låt eleverna diskutera: Rättvist eller orättvist?

- Om Matilda vinner tävlingen – ska hon få en extra biljett till sin assistent?
- Om Matilda vinner tävlingen och bara får en biljett, tycker du att det är rättvist? Vem ska betala för extrabiljetten, Matilda eller assistenten?
- Har Matilda rätt att kräva två gratisbiljetter?
- Har den som skriver bloggen ett ansvar att ge Matilda två biljetter?
- Den som skriver bloggen är ju en privatperson. Hade det varit annorlunda om det var ett företag som höll i tävlingen? Har ett företag annat ansvar och andra skyldigheter än privatpersoner?

Kompletterande uppgift efter diskussionen

- Skriv till ägarna av konsertlokalen och utgå ifrån att deras konsertlokal inte är tillgänglig. Vad vill du att de ska veta och göra, så det blir bra för Matilda?

Så här blev det i verkligheten

Efter att Matilda skrivit inlägget på bloggen och motiverat varför hon ville vinna två konsertbiljetter rasslade det in kommentarer. Många skrev uppmuntrande saker, men en del var också elaka. De flesta kommentarerna handlade om att Matilda försökte få bloggerskan att tycka synd om henne, ”Hon försöker vinna en extra biljett bara för att hon sitter i rullstol”. Matilda blev både ledsen och arg över de inläggen.

– Jag skrev att jag satt i rullstol och att jag ville vinna biljetterna och gå på konserten för att visa folk att ingenting är omöjligt, säger Matilda. Hon säger också att hon inte tänker vara mer försiktig när hon skriver om sin funktionsnedsättning i framtiden – snarare tvärtom.²⁰

Hur kan olika vara rättvist?

Visa följande text, väl synlig för alla:

*Rättvisa kan ibland vara att någon får mer än någon annan
eller
att någon slipper det andra måste.*

Låt eleverna arbeta i smågrupper. Vilka situationer kan texten handla om?
Låt eleverna komma på situationer i skolan då texten stämmer.



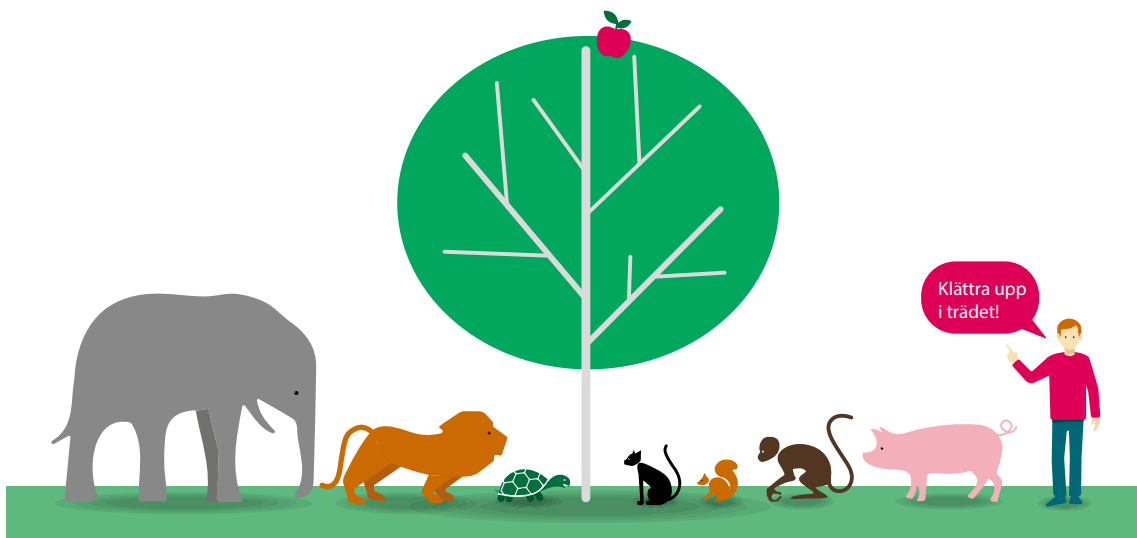
Prata bara om rättvisa – inte orättvisa

Tänk på att det är vanligt att elever kommer in på orättvisa istället för rättvisa. Se till att hålla den röda tråden i samtalet om rättvisa och olika-fördelning.

Rättviseträdet

Mannen säger till djuren att de ska klättra upp i trädet för att hämta äpplet.

1. Markera med siffror i vilken ordning djuren tar sig upp till trädets topp:
1 = snabbast, 2 = näst snabbast och så vidare.
2. Är det några djur som inte kan ta sig upp på egen hand? Vad behövs för att de ska ta sig till toppen?



A green right-angled triangle pointing downwards and to the right, with the word 'Ja' centered inside it in white text.

Ja

A teal circle with the word 'Kanske' centered inside it in white text.

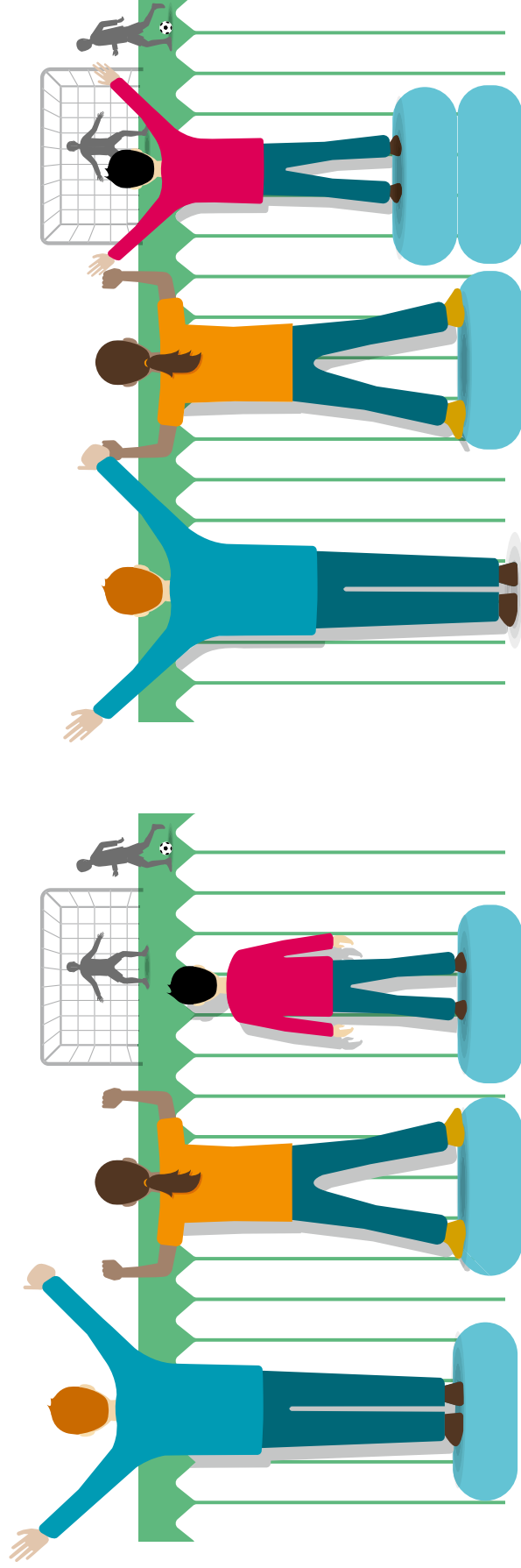
Kanske

A red square with the word 'Nej' centered inside it in white text.

Nej

Likadant = rättvist?

- Vad tänker ni kring rättvisa och orättvisa i den här bilden?
- Vad är rättvist och vad är orättvist i bilden?
- Hur tror du att personerna på bilden tänker om rättvisa och orättvisa i de två situationerna?



Tycka synd om

RELIGIONSKUNSKAP, SAMHÄLLSKUNSKAP, SVENSKA,
SVENSKA SOM ANDRASPRÅK

Vill jag att andra tycker synd om mig? Hur är jag mot någon som jag tycker synd om?

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att utforska innebörden av status och maktrelationer med utgångspunkt i möten särskilt kopplat till personer med funktionsnedsättningar

Tycka synd om

Utbildningsradions serie *Om du var jag* ingår i ett utbildningspaket om empati för barn i årskurs 3–5. En av filmerna, *David – om tolerans* ger ett bra underlag för att diskutera uttrycket ”tycka synd om”. Filmen finns på UR:s webbplats www.ur.se. Handling: När klassen konstruerar modellbyggen har Petter sönder Davids bygge medan läraren är borta. När läraren kommer tillbaka erkänner inte Petter vad han gjort, så David säger vad som hänt. Men läraren bara slätar över problemet. David får ett utbrott och skriker att Petter är en hörselskadad idiot. Då får han alla, läraren och hela klassen, emot sig.

I filmen påstås ”att alla tycker synd om Petter”. Är det ett väl valt uttryck i sammanhanget? Valet av uttryck går att problematisera. Vad tänker eleverna om detta efter att ha sett filmen?

Reflektion

Inled med att reflektera individuellt eller i smågrupper över frågeställningen:

Att andra tycker synd om en – när kan det kännas bra och när kan det kännas dåligt?

Skriv upp frågeställningen på tavlan. Samtala, skriv eller rita.

Se filmen om David och Petter

Läs upp följande för klassen innan du visar filmen:

Filmen handlar om David och Petter som går i samma klass. Först får vi ta del av Davids tankar, att ”det är synd om Petter”. Under tiden du tittar på filmen: Fundera på varför David tycker att det är synd om Petter. Håller du med om det? Är det synd om någon annan i klassen?

Avslutande reflektion

Samtala om filmen ni har sett.

- Är det synd om någon eller några i filmen?
- När är det synd om Petter? På vilket sätt?
- När är det synd om David? På vilket sätt?
- Petter har en hörselnedsättning. Finns det anledning att ”tycka synd om” honom för det, så som David tänker?
- Går det att tänka om Petter och hans hörselskada på något annat sätt än att det är synd om honom?
- Vad tycker ni om lärarens beteende? Borde han ha agerat på något annat sätt?
- Vem eller vilka i filmen tycker du att det finns anledning att bli arg på?
- Det sägs i filmen att Petter är arg. Varför tror du att Petter är arg?
- Hur kommer det sig att Petter förändras i slutet och slutar vara arg? David var ju arg på honom?
- Några tjejer i filmen säger att ”David är taskig”. Håller du med?
- Om du hade gått i klassen: Vad hade du gjort i situationen i klassrummet? Vad hade du kunnat göra? Hur tror du att det blivit?

Alternativ fortsättning: Forumspel

Har du som pedagog kunskap om forumspel? Använd det som en metod att pröva andra lösningar på situationen i klassrummet. Hur hade läraren kunnat agera annorlunda? Vad hade någon klasskompis kunnat eller velat göra? Målet är att söka en mer rättvis upplösning efter att Davids papperstorn blivit förstört.

Identitet och annorlundaskap

BILD, BIOLOGI, RELIGIONSKUNSKAP, SAMHÄLLSKUNSKAP, SVENSKA, SVENSKA SOM ANDRASPRÅK

Du har rätt att vara dig själv – men vad bestämmer du egentligen själv över? Hur påverkas din identitet av omgivningens syn på dig? Vilken påverkan har miljön du vistas i?

Att bli sedd, bekräftad och förstådd av sin omgivning bidrar till en positiv självbild. Det motsatta – att inte bli sedd, bekräftad och förstådd – kan leda till en känsla av utanförskap eller marginalisering och att vara negativt annorlunda, konstig eller besvärlig. Följande övningar lyfter upp temat identitet.

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att utforska begreppet ”identitet” i relation till sig själv och andra
- genom att utforska innebörden av begreppet ”identitet och annorlundaskap” särskilt kopplat till området funktionalitet
- genom att bli mer medvetna om hur omgivande fysisk eller social miljö påverkar vår identitet och hur vi bedömer ”annorlundaskap” kopplat till funktionalitet och tillgänglighet

Identitet – ordförståelse

Skriv ordet ”identitet” på tavlan. I vilka sammanhang kan ordet användas och vad har det för innebörd? Låt eleverna spåna fritt. Inventera inkomna förslag.

3 korta filmer med tvärtom-perspektiv

Myndigheten för delaktighet MFD (tidigare Handisam) har tagit fram tre kortfilmer som visar hur den fysiska eller sociala miljön kan påverka upplevelsen av att vara utanför på grund av en funktionsnedsättning. Filmerna är gjorda i ett tvärtom-perspektiv som kan väcka frågor och känslor kring begrepp som annorlundaskap och identitet. Filmerna är ett par minuter långa och finns på MFD:s webbplats: www.mfd.se.

Anställningen – en film. Handlar om en gående man som söker arbete på en arbetsplats med lågt i tak, där alla andra är använder rullstol.

Delaktighet – en film. Handlar om en hörande kvinna som sitter i ett sammanträde tillsammans med en grupp personer som kommunicerar via teckenspråk.

Ge pojken i rullstol ett namn

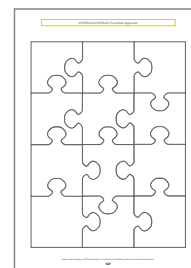
Pojken i rullstol är på väg till skolan som de andra barnen. Ge honom ett namn och hitta på några intressen för honom. Bestäm också vilken årskurs han går i och namnet på hans skola. Rita eller skriv ner en berättelse.

Jagpusslet

En människas identitet kan liknas vid ett pussel. Olika bitar – olika identiteter och tillhörigheter – bildar en helhet. Hur ser ditt pussel ut? Vilka bitar är ganska vanliga och kan finnas i andras pussel? Vilka bitar är du ganska ensam om?

Eleverna arbetar individuellt enligt arbetsgången nedan. De ska inledningsvis inte veta om att bilden de tar fram ska bli ett pussel. Samtidigt är det bra för eleverna att veta om att bilden kommer att visas för andra.

Material och förberedelser: Pennor och kriter, lim och Pusselmallen enligt kopieringsunderlaget på sidan 127. Dessutom: Gör ett elevblad av ett vitt A4-ark. Rita upp en ruta motsvarande storleken på pusslet, kopiera upp i klassuppsättning. Måtten måste stämma överens eftersom pusselmallen ska limmas på baksidan av bilder som eleverna ritat av sig själva, och sedan klippas ut.



1. Rita bilden om dig själv

Eleverna ska rita en bild som på olika sätt beskriver dem själva. Bilden kan bestå av teckenfigurer, symboler och ritade bilder i kombination med ord eller meningar. Var och en bestämmer själv. Punkterna nedan är vägledande. Eleverna väljer själva vilka områden de tar upp på bilden.

- Min hårfärg
- Mat jag helst äter
- Fritidsaktiviteter jag gillar
- Så här tar jag mig till skolan
- Min klädstil
- Djur jag tycker om
- Det här är min kropp bra på
- Det här är min hjärna bra på
- Favoritämnen

Om det behövs, tala om för eleverna att större delen av pappret och den markerade rutan ska användas. (Då blir det lättare att pussla sedan.)

2. Gör ett pussel

Nu invigs eleverna i hemligheten att bilden ska bli ett pussel. Klistra fast pusselmallen på baksidan av Bilden av mig själv. Klipp ut bitarna och Jag-pusslet är klart.

3. Ta reda på mer om varandra

Eleverna arbetar i par, lägger varandras pussel och ställer fördjupande frågor till varandras bilder, se elevbladet [Frågor till Jagpusslet](#) på sidan 128.

Andrea på väg till ett arbete – en film

I filmen [Andrea – på väg till ett arbete](#) får eleverna möjlighet att reflektera kring Andreas olika identiteter och kompetenser. Vad påverkar mest vardagen och mötet med andra människor? Filmen handlar om arbetslivet och frågan om mångfald och rekrytering, om hur chefer tänker kring att anställa personer med någon form av funktionsnedsättning.

Vi följer Andrea på väg till jobbet, men vi får framför allt en beskrivning av hennes olika kompetenser och egenskaper. Hon är väg- och vatteningenjör, utbildad på Kungliga tekniska högskolan, har internationell erfarenhet, är trespråkig, har CAD-kompetens och beskrivs som en bra projektledare och förhandlare med stort kontaktnät. Andrea är initiativkraftig, en inspiratör, innovatör och idékläckare och sammantaget en många-bollar-i-luften-typ. Filmen slutar med att Andrea inte kommer in genom entrédörren till arbetet. Då visas ordet ”blind” i text. Filmsekvensen visar hur någon ”blir” sin funktionsnedsättning – och att det händer när miljön är otillgänglig.

Filmen är cirka två minuter lång och kommer från Nordens Välfärdscenter, NVC: www.nordicwelfare.org. Se under Publikationer.

1. Första filmvisningen

Se först filmen en gång utan förberedelse.

Be sedan eleverna berätta om sitt intryck av Andrea: Beskriv henne med tre ord som du tycker stämmer bäst.

2. Andra filmvisningen

Se filmen igen.

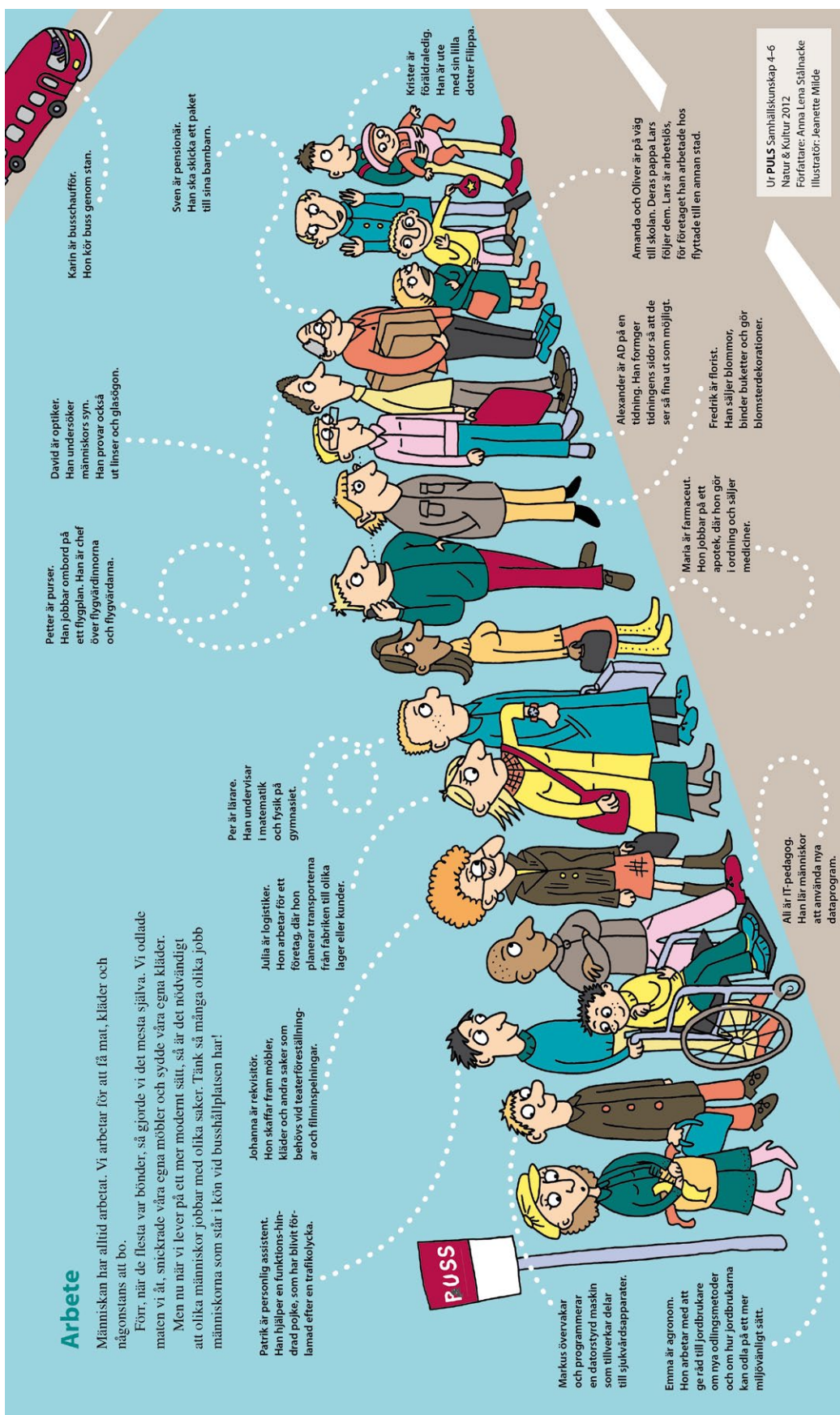
Varje elev antecknar hur Andrea beskrivs. Inventera svaren, skriv upp på tavlan.

3. Tredje filmvisningen

Se filmen en tredje gång.

Fråga eleverna:

- Hur tror du att de olika cheferna skulle uppleva och bemöta Andrea om hon kom och sökte jobb hos dem?
- Vilka tre egenskaper hos Andrea skulle påverka cheferna mest om de funderade på att anställa henne?



Arbete

Människan har alltid arbetat. Vi arbetar för att få mat, kläder och någonstans att bo.

Förr, när de flesta var bönder, så gjorde vi det mesta själva. Vi odlade maten vi åt, snickrade våra egna möbler och sydde våra egna kläder.

Men nu när vi lever på ett mer modernt sätt, så är det nödvändigt att olika människor jobbar med olika saker. Tänk så många olika jobb människorna som står i kön vid busshållplatsen har!

Patrik är personlig assistent.
Han hjälper en funktionshindrad pojke, som har blivit förlamad efter en trafikolycka.

Johanna är rekvizitör.
Hon skaffar fram möbler, kläder och andra saker som bebövs vid teaterföreställningar och filminspelningar.

Per är lärare.
Han undervisar i matematik och fysik på gymnasiet.

Julia är logistikör.
Hon arbetar för ett företag, där hon planerar transporter från fabriken till olika lager eller kunder.

Petter är purser.
Han jobbar ombord på ett flygplan. Han är chef över flygvärdinnorna och flygvärdarna.

David är optiker.
Han undersöker människors syn. Han provar också ut linser och glasögon.

Karin är busschaufför.
Hon kör buss genom stan.

Sven är pensionär.
Han ska skicka ett paket till sina barnbarn.

Krister är föräldraledig.
Han är ute med sin lilla dotter Filippa.

Markus övervakar och programmerar en datorstyrd maskin som tillverkar delar till sjukvårdsapparater.

Emma är agronom.
Hon arbetar med att ge råd till jordbrukare om nya odlingsmetoder och om hur jordbrukarna kan odla på ett mer miljövänligt sätt.

Maria är farmaceut.
Hon jobbar på ett apotek, där hon gör i ordning och säljer mediciner.

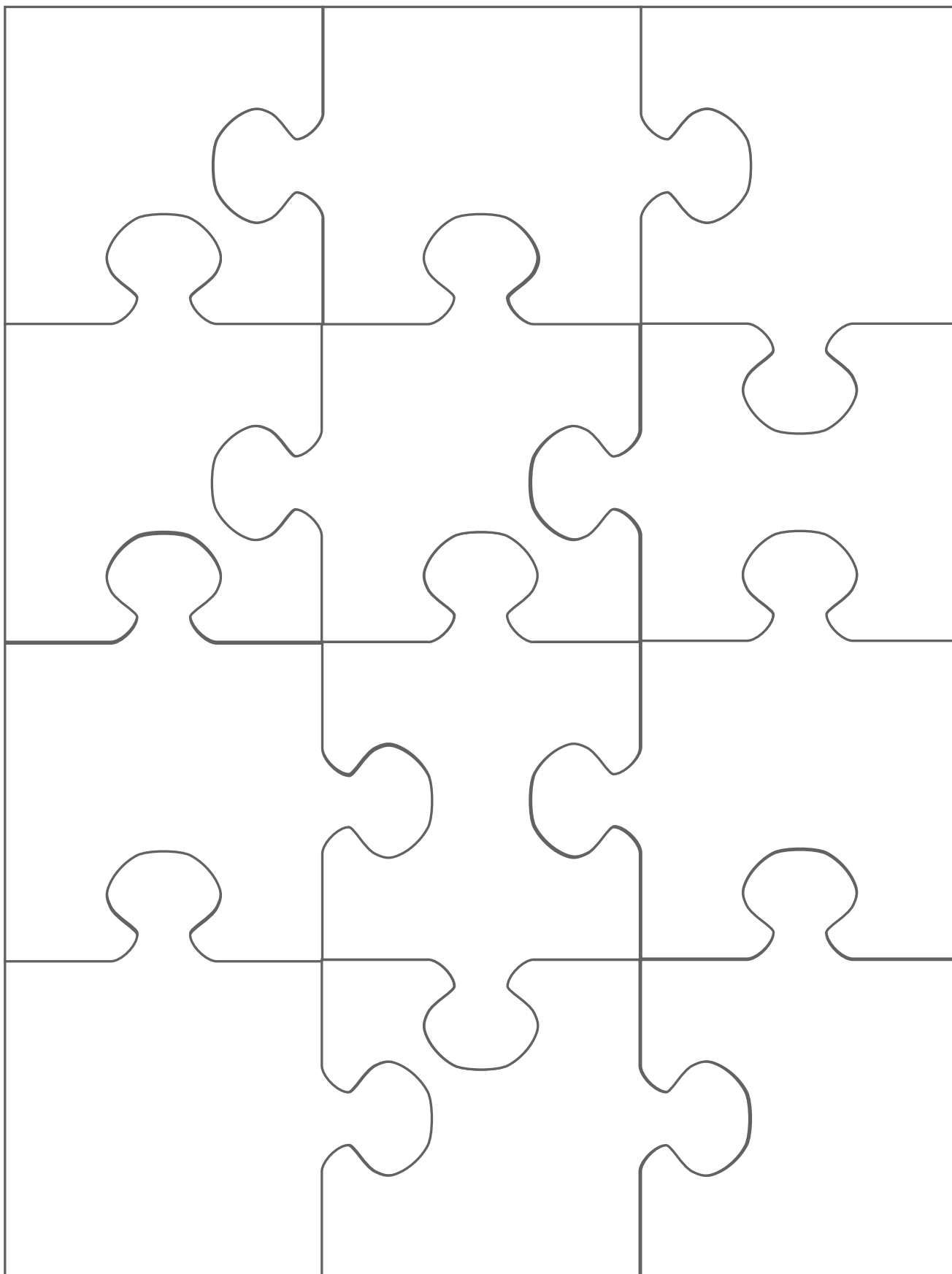
Alexander är AD på en tidning. Han formger tidningens sidor så att de ser så fina ut som möjligt.

Fredrik är florist.
Han säljer blommor, binder buketter och gör blomsterdekorationer.

Amanda och Oliver är på väg till skolan. Deras pappa Lars följer dem. Lars är arbetslös, för företaget han arbetade hos flyttade till en annan stad.

Alli är IT-pedagog.
Han lär människor att använda nya dataprogram.

Ur **PULS** Samhällskunskap 4–6
Natur & Kultur 2012
Författare: Anna Lena Sälhacke
Illustrator: Jeanette Milde



Frågor till Jagpusslet

3 frågor till en klasskamrat

- Nämn 2 saker på bilden som är särskilt viktiga för dig.
- Vad på bilden handlar om sådant du kan påverka själv? (som du själv har valt eller bestämt)
- Vad handlar om sådant du inte kan påverka själv? (som du inte har valt eller bestämt själv)

Fördjupande frågor

- Hårfärg** Är det din egen hårfärg eller har du färgat håret? Skulle du vilja färga eller tona håret någon gång i framtiden?
- Maträtt** Äter du vad som helst eller undviker du vissa saker? I så fall: Varför?
- Fritiden** Varför gör du det här på fritiden? Finns det något du drömmer om att lära dig i framtiden, att ha som fritidssysselsättning?
- Till skolan** Kan du ta dig till skolan på olika sätt? Vilket sätt föredrar du?
- Kläder** Har du haft någon annan klädstil när du var yngre? Tror du att din klädstil kommer att förändras? Hur då?
- Djur** Finns det andra djur du tycker om än djuret på bilden? Finns det djur som du inte alls gillar? I så fall: Varför?
- Kropp** Varför är din kropp bra på just det här? Hur har du användning av det
– i skolan, på fritiden?
- Hjärna** Varför är din hjärna bra på det här? Hur har du användning av det
– i skolan, på fritiden?
- Favoritämnen** Varför är detta dina favoritämnen?

Tillgänglighet – ett begrepp

BILD, GEOGRAFI, SAMHÄLLSKUNSKAP, SVENSKA,
SVENSKA SOM ANDRASPRÅK, TEKNIK

I hela DATE läromaterial utforskas vad tillgänglighet innebär genom olika övningar. Det här avsnittet har extra fokus på själva begreppet. Vad betyder tillgänglighet i relation till funktionshinder och funktionsnedsättningar?

Eleverna lär sig om och praktiserar tillgänglighet

- genom att utforska innebörden av begreppet ”tillgänglighet”, särskilt för personer med funktionsnedsättningar
- genom att utforska argumentation kring bristande tillgänglighet och påverkansarbete för ökad tillgänglighet i samhället

Tillgänglighet – ordförståelse

Begreppet tillgänglighet används i många olika sammanhang, till exempel att skolsystem är tillgänglig klockan 13.00, att affären ökar tillgängligheten när de förlänger öppettiden till 24.00 eller att museet (som bara har öppet två timmar per dag) har ökad tillgänglighet sedan rampen till huvudingången byggdes.

Vad betyder ordet tillgänglighet

Red ut olika betydelser av begreppet tillgänglighet

- Inventera. I vilka situationer kan begreppet tillgänglighet användas? Leta i till exempel dagstidningar, på internet eller i ordboken.
- Jämför olika betydelser av begreppet tillgänglighet.

Bristande tillgänglighet – vad är det?

Diskrimineringsformen bristande tillgänglighet skrevs in i diskrimineringslagen 2015. För fakta se sidan 14.

Låt eleverna i de högre åldersklasserna beskriva begreppets innebörd samt bakgrunden till att det skrevs in i diskrimineringslagen. Vilken kamp hade förts för att få in det i lagtexten? Leta efter information på nätet med hjälp av exempelvis sökorden Marschen för tillgänglighet eller Bortom fagert tal.

Spårvagnsockupationen – en film om bristande tillgänglighet

Hösten 2012 genomfördes en rullstolsaktion på spårvägen i Göteborg. Läs artikeln och se filminslaget på webbplatsen mittfunktionshinder.se. Filmen finns även på Youtube, sök på ”Spårvagnsockupationen”.

Reflektionsfrågor

- Vilka krav ställde spårvagnsockupanterna?
- Vad menas med bristande tillgänglighet enligt ockupanterna?
- Vad skulle vara en bra lösning på problemen i spårvagnarna – hur tänker du?

Ta reda på fler aktioner

Låt eleverna komma på andra tillgänglighetsaktioner. De aktionerna ska handla om en annan tillgänglighetsaspekt än rörelsehinder.

Tillgänglighetsspelet – går du i mål?

Pröva hur det är med tillgängligheten i lärmiljön genom [Tillgänglighetsspelet](#), som finns som kopieringsunderlag här intill. Går du i mål eller möter du för många hinder på vägen?

Spelplan: Kopiera upp spelplanen, gärna i A3-format och i färg. Använd tärningar och spelpjäser.

Spelregler: 2–6 spelare. Den som slår högst siffra med tärningen får börja. Sedan kastar spelarna tärningen i tur och ordning. Ni befinner er i skolan en vanlig skoldag – följ instruktionerna på spelplanen.

Reflektion

- Kan ni komma på fler saker som gör en skola tillgänglig för alla?

TILLGÄNGLIGHETSSPELET



START

Skolan du har kommit in på har tursamt redan ljuddämpning i taket. Det är ju nödvändigt för att du ska kunna delta på lektionerna. Tur! Annars hade du nog fått gå en annan skola än dina kompisar. Nu får ni se fram emot ett lugnare klassrum.
Slå ett extra slag och börja terminen!

Några i klassen blir arga för att du får lyssna på musik under lektionen. Orättvist! säger de. Läraren hör det och berättar för er att du behöver det för att alla kunna koncentrera dig. Rättvist! säger kompisarna då.
Ta ett steg tillbaka och två steg framåt!

Hissen är på andra sidan skolan. Otur! Du hinna inte rulla till vaktmästaren för att få hissnyckeln och sen ner till skolgården förrän rasten nästan är slut. Du får hänga med din assistent istället för klasskompisarna.
Ta två steg tillbaka!



Du berättar för klassen att du inte tål parfym och hårspray. Tillsammans klurar ni på vad man kan ha istället för att bli fina, men så att alla kan byta om efter idrotten utan att bli sjuka.
Slå ett extra slag!

Det har blivit mycket lättare för dig att följa med i redovisningarna fast du har svårt att se smartboarden. Klasskompisarna har blivit väldigt bra på att berätta hur bilder som de visar ser ut.
Ta två steg framåt!

Dörren in till skolan är tung och den saknar dörröppnare. Du får inte upp den och måste vänta på att någon kommer och hjälper dig. Vänta tills en annan spelare passerar dig. Följ då med den spelaren och fortsätt därifrån (alternativt stå över ett kast om ingen är efter dig).



Skolan har program på alla datorer som gör att man kan få texter upplästa. Perfekt för alla som ibland tycker att det är skönt eller måste få lyssna istället för läsa. **Alla spelare tar ett steg framåt!**

Tidigare fanns det bara trappa upp till scenen i skolans aula. Du och din klass pratade med rektorn om det. Nu har vaktmästaren byggt en bra ramp upp till scenen och nu kan även du rulla upp dit när du ska vara med i en teater eller hålla ett tal. Bra jobbat! **Alla spelare tar ett steg framåt!**

Ingen ork! Klasskompisarna tycker att din glutenfria mat ser äcklig ut, så du åter fl och sallad istället. Då slipper du deras kommentarer tänker du. Dessvärre får du i dig för lite lunch för att orka skoldagen.
Ta två steg tillbaka!

MÅL



ABC



DATE och läroplanen

Lektionerna och övningarna i DATE lärmaterial är kopplade till kursplanerna, ämnenas syfte och centrala innehåll. På följande sidor kan du se vilka mål i läroplanen du kan arbeta med genom DATE lärmaterial. För varje ämne listas tillhörande lektioner och övningar.

Tillägg om tillgänglighet och funktionalitet

Läroplansutdragen är direkta citat från LGR 11. Utdragen har kompletterats med tilläggs-text om tillgänglighet och funktionalitet, markerad med fet stil. Tilläggen ger exempel på hur en lärare kan inkludera funktionalitet i tolkningen av kursplanerna, eftersom detta område saknas i ämnenas syfte och centrala innehåll.

För alla ämnen

DATE lärmaterial innehåller lektioner och övningar som knyter an till alla ämnen enligt läroplanen. Detta gäller även för de ämnen som explicit inte är omnämnda i samband med lektionerna – se matrisen på sidan här intill. På sidorna framöver presenteras alla ämnena.

Ämnesförteckningarna

Bild (sidan 134)	Geografi (sidan 141)
Hem- och konsumentkunskap (sidan 135)	Historia (sidan 142)
Idrott och hälsa (sidan 136)	Religionskunskap (sidan 143)
Matematik (sidan 137)	Samhällskunskap (sidan 144)
Biologi (sidan 138)	Svenska/Svenska som andraspråk (sidan 146)
Fysik (sidan 139)	Teknik (sidan 148)
Kemi (sidan 140)	

Musik, Slöjd och Språk (sidan 149–150)

Ett urval av lektioner och övningar går att använda inom ämnena slöjd, musik och språk. På sidorna presenteras en del konkreta förslag på hur DATE lärmaterial kan användas i respektive ämne eller i samverkan med andra ämnen.

Översiktskartan nedan finns som löpande text under fliken Styrdokument på www.date-larmaterial.se

Välkommen in!	Bild	Hk	IdrHä	Ma	Bio	Fy	Ke	Ge	Re	Sh	Sv/Sva	Tk
Blomman och soptunnan					×		×					
Doftar och luktar, smakar och känns					×		×					
Festen – en måltid för alla		×										
Kim, Robin och Mika tar sig fram					×			×				×
Den öppna hinderbanan					×			×				
Högt och lågt, brett och snett				×				×		×		×
Idrottsaktiviteter för alla			×									

Koncentration och lärande	Bild	Hk	IdrHä	Ma	Bio	Fy	Ke	Ge	Re	Sh	Sv/Sva	Tk
Plantera ljud						×						
Ljud-jakten						×						
Det här är mitt klassrum								×				
Instruera mera					×						×	
Namn-patiensen					×							

Se och hör, prata och gör	Bild	Hk	IdrHä	Ma	Bio	Fy	Ke	Ge	Re	Sh	Sv/Sva	Tk
Färglapparna – en samtalsövning										×	×	
Munnen säger ett – kroppen något annat											×	
När hela kroppen talar											×	
Ser du vad jag säger? Talavläsning											×	
När jag inte hör – då blir det här bra					×						×	
Med andras ögon					×						×	

Tänk tillgänglighet – se olikheterna	Bild	Hk	IdrHä	Ma	Bio	Fy	Ke	Ge	Re	Sh	Sv/Sva	Tk
Ansvar	×								×	×	×	
Rättvist eller orättvist									×	×	×	
Tycka synd om									×	×	×	
Identitet och annorlundaskap	×				×				×	×	×	
Tillgänglighet – ett begrepp	×							×		×	×	×

Bild

DATE kan komma in i ämnet Bild på flera sätt. Eleverna får uttrycka sina upplevelser av övningarna och skapa bilder av hur en tillgänglig miljö kan se ut. DATE kan också komma in i ämnet genom att eleverna analyserar bilder med koppling till attityder om funktionshinder.

Så anknyter DATE till ämnet

Syfte

Eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att

- kommunicera med bilder för att uttrycka budskap.
- skapa bilder med digitala och hantverksmässiga tekniker och verktyg samt med olika material.
- undersöka och presentera olika ämnesområden med bilder.
- analysera historiska och samtida bilders uttryck, innehåll och funktioner.

Centralt innehåll för årskurs 4–6

- Framställning av berättande och informativa bilder.

Centralt innehåll för årskurs 7–9

- Framställning av berättande, informativa och samhällsorienterade bilder om egna erfarenheter, åsikter och upplevelser.
- Bildanalys av bilder som behandlar frågor om identitet, **funktionalitet**, sexualitet, etnicitet och maktrelationer och hur dessa perspektiv kan utformas och framställas.

DATE-lektioner

- Ansvar
- Identitet och annorlundaskap
- Tillgänglighet – ett begrepp

Text i fetstil är tillägg av oss författare av DATE lärmaterial. Förklaring: se sidan 132.

Hem- och konsumentkunskap

DATE kan komma in i ämnet Hem- och konsumentkunskap genom att eleverna får ta in aspekten allergi och matintolerans i måltider.

Så anknyter DATE till ämnet

Syfte

Eleverna ges förutsättningar att utveckla

- sin förmåga att planera och tillaga mat och måltider för olika situationer och sammanhang.
- medvetenhet om konsekvenser för hälsa och välbefinnande.

Centralt innehåll för årskurs 1–6

- Bakning och matlagning och olika metoder för detta **med hänsyn till funktionella olikheter och skillnader vad gäller att tåla mat och ämnen samt allas rätt till hälsa och välbefinnande.**
- Planering och organisering av arbetet vid tillagning av måltider och andra uppgifter i hemmet, **med hänsyn till funktionella olikheter.**
- Måltidens betydelse för gemenskap.
- Olika mattraditioner, till exempel **kopplat till funktionalitet, tros- och religionsuppfattning eller etiska ställningstaganden**, och firandet av högtider.

Centralt innehåll för årskurs 7–9

- Bakning och matlagning och olika metoder för detta **med hänsyn till funktionella olikheter och skillnader vad gäller att tåla mat och ämnen samt allas rätt till hälsa och välbefinnande.**
- Planering och organisering av arbetet vid matlagning och andra uppgifter i hemmet **med hänsyn till funktionella olikheter.**
- Individuella behov av energi och näring, till exempel vid idrottande **eller med anledning av funktionalitet och matintolerans**, samt hur måltider kan komponeras efter olika behov.
- Hur man kan arrangera måltider och måltidens betydelse för gemenskap **och välbefinnande och allas rätt till en tillgänglig måltidsgemenskap.**
- Olika mattraditioner, deras ursprung och betydelse **kopplat till funktionalitet, tros- och religionsuppfattning eller etiska ställningstaganden.**

DATE-lektion

- Festen – en måltid för alla

Text i fetstil är tillägg av oss författare av DATE lärmaterial. Förklaring: se sidan 132.

Idrott och hälsa

DATE-övningarna kan komma in i ämnet Idrott och hälsa genom att ta med funktionella olikheter som ett perspektiv i diskussioner kring kroppsuppfattning och kroppsideal. DATE passar också in i ämnets fokus på att alla har rätt att delta i skolans fysiska aktiviteter.

Så anknyter DATE till ämnet

Syfte

Eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att

- planera, praktiskt genomföra och värdera idrott och andra fysiska aktiviteter utifrån olika synsätt på hälsa, rörelse, livsstil **och funktionalitet**.

Centralt innehåll för årskurs 4–6

- Sammansatta grundformer i kombination med gymnastikredskap och andra redskap.
- Olika lekar, spel och idrotter och rörelser till musik.
- Takt och rytm i lekar, danser och rörelser till musik.

Centralt innehåll för årskurs 7–9

- Komplexa rörelser i lekar, spel och idrotter, inomhus och utomhus, samt danser och rörelser till musik.
- Styrketräning, konditionsträning, rörlighetsträning och mental träning. Hur dessa aktiviteter påverkar rörelseförmågan och hälsan.
- Traditionella och moderna danser samt rörelse- och träningsprogram till musik.

DATE-lektion

- Idrottsaktiviteter för alla

Text i fetstil är tillägg av oss författare av DATE lärmaterial. Förklaring: se sidan 132.

Matematik

DATE kan komma in i ämnet Matematik genom uppgifter och beräkningar som hör samman med tillgänglighet. Det kan handla om vardagliga situationer kopplade till den fysiska miljön, till exempel byggnader och lokaler. Matematiken kan även användas om eleverna vill skapa modeller för en bättre miljö.

Så anknyter DATE till ämnet

Syfte

Eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att

- formulera och lösa problem med hjälp av matematik samt värdera valda strategier och metoder.
- välja och använda lämpliga matematiska metoder för att göra beräkningar och lösa rutinuppgifter.

Centralt innehåll för årskurs 4–6

- Rimlighetsbedömning vid uppskattningar och beräkningar i vardagliga situationer.
- Jämförelse, uppskattning och mätning av längd, area [...] och vinkel med vanliga måttenheter [...]
- Strategier för problemlösning i vardagliga situationer.

Centralt innehåll för årskurs 7–9

- Rimlighetsbedömning vid uppskattningar och beräkningar i vardagliga och matematiska situationer och inom andra ämnesområden, **som till exempel tillgänglighet**.
- Avbildning och konstruktion av geometriska objekt. Skala vid förminskning och förstoring av två- och tredimensionella objekt.
- Strategier för problemlösning i vardagliga situationer och inom olika ämnesområden, **som till exempel tillgänglighet**, samt värdering av valda strategier och metoder.

DATE-lektion

- Högt och lågt, brett och snett

Text i fetstil är tillägg av oss författare av DATE lärmaterial. Förklaring: se sidan 132.

Biologi

DATE kan komma in i ämnet Biologi genom att eleverna lär sig om våra olika sätt att fungera på. Eleverna får också möjlighet att reflektera över frågor om identitet och attityder som hör samman med funktionella olikheter.

Så anknyter DATE till ämnet

Syfte

Eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att

- hantera praktiska, etiska och estetiska valsituationer som rör hälsa.

Centralt innehåll för årskurs 4–6

- Hur den psykiska och fysiska hälsan påverkas av sömn, kost, motion, sociala relationer, beroendeframkallande medel **och ämnen i vår omgivning**. [...]
- Människans organsystem. Organens namn, utseende, placering, funktion och samverkan **samt om funktionella olikheter**.
- Människans pubertet, sexualitet, reproduktion och **funktionalitet** samt frågor om identitet, jämställdhet, relationer och ansvar.

Centralt innehåll för årskurs 7–9

- Hur den psykiska och fysiska hälsan påverkas av sömn, kost, motion, sociala relationer, beroendeframkallande medel **och ämnen i vår omgivning**. [...]
- Kroppens celler, organ och organsystem och deras uppbyggnad, funktion och samverkan **samt om funktionella olikheter**.
- Människans sexualitet, reproduktion och **funktionalitet** samt frågor om identitet, jämställdhet, relationer och ansvar. [...]

DATE-lektioner

- Blomman och soptunnan
- Doftar och luktar, smakar och känns
- Kim, Robin och Mika tar sig fram
- Den öppna hinderbanan
- Instruera mera
- Namnpatiensen
- När jag inte hör – då blir det här bra
- Med andras ögon
- Identitet och annorlundaskap

Text i fetstil är tillägg av oss författare av DATE lärmaterial. Förklaring: se sidan 132.

Fysik

DATE kan komma in i ämnet Fysik genom att eleverna får en ökad förståelse av människors olika sätt att uppfatta ljud.

Så anknyter DATE till ämnet

Syfte

Eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att

- hantera praktiska, etiska och estetiska valsituationer som rör teknik, miljö och samhälle.

Centralt innehåll för årskurs 4–6

- Hur ljud uppstår, breder ut sig och uppfattas **på olika sätt** av örat **beroende på funktionssätt**.

Centralt innehåll för årskurs 7–9

- Hur ljud uppstår, breder ut sig och kan registreras på olika sätt **beroende på funktionssätt**. Ljudets egenskaper och ljudmiljöns påverkan på hälsan med utgångspunkt i **funktionella olikheter**.

DATE-lektioner

- Plantera ljud
- Ljudjakten

Text i fetstil är tillägg av oss författare av DATE lärmaterial. Förklaring: se sidan 132.

Kemi

DATE kan komma in i ämnet Kemi genom att eleverna får en ökad förståelse för människors olika tolerans för ämnen i mat, luft och material i hemmet och i samhället.

Så anknyter DATE till ämnet

Syfte

Eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att

- hantera praktiska, etiska och estetiska valsituationer som rör miljö, hälsa och samhälle.

Centralt innehåll för årskurs 4–6

- Vanliga kemikalier i hemmet och samhället. Deras användning och påverkan på hälsan, **till exempel utifrån funktionella olikheter**, och miljön samt hur de är märkta och bör hanteras.

I samarbete med Hem- och konsumentkunskapen kan man även arbeta med

- matens innehåll och näringsämnenas betydelse för hälsan, **till exempel utifrån funktionella olikheter**. [...]

Centralt innehåll för årskurs 7–9

- Vanliga kemikalier i hemmet och samhället, till exempel rengöringsprodukter, kosmetika, färger och bränslen samt hur de påverkar hälsan, **till exempel utifrån funktionella olikheter** och miljön.

I samarbete med Hem- och konsumentkunskapen kan man även arbeta med

- Innehållet i mat och drycker och dess betydelse för hälsan, **till exempel utifrån funktionella olikheter**. Kemiska processer i människokroppen, till exempel matspjälkning.

DATE-lektioner

- Blomman och soptunnan
- Doftar och luktar, smakar och känns

Text i fetstil är tillägg av oss författare av DATE lärmaterial. Förklaring: se sidan 132.

Geografi

DATE kan komma in i ämnet Geografi genom att eleverna undersöker samspelet mellan sin närmiljö och människan. Eleverna kan till exempel studera hur vi anpassar närmiljön utifrån funktionalitet och hur det skapar olika levnadsvillkor och möjligheter till utbildning.

Så anknyter DATE till ämnet

Syfte

Eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att

- utforska och analysera samspel mellan människa och samhälle.
- utveckla ett rumsligt medvetande och se världen ur ett helhetsperspektiv.

Centralt innehåll för årskurs 4–6

- Centrala ord och begrepp, **till exempel tillgänglighet**, som behövs för att kunna läsa, skriva och samtala om geografi **och samspelet mellan människa och miljö**.
- Ojämlika levnadsvillkor, till exempel olika tillgång till utbildning, hälsovård och naturresurser samt några bakomliggande orsaker till detta, **som till exempel tillgänglighet**. [...]

Centralt innehåll för årskurs 7–9

- Centrala ord och begrepp, **till exempel tillgänglighet**, som behövs för att kunna läsa, skriva och samtala om geografi **och samspelet mellan människa och miljö**.

DATE-lektioner

- Kim, Robin och Mika tar sig fram
- Den öppna hinderbanan
- Högt och lågt, brett och snett
- Det här är mitt klassrum
- Tillgänglighet – ett begrepp

Text i fetstil är tillägg av oss författare av DATE lärmaterial. Förklaring: se sidan 132.

Historia

DATE handlar om tillgänglighet och delaktighet med särskilt fokus på funktionshindersområdet. Inom ämnet historia kan valda delar av handikapphistorien lyftas upp. Eleverna kan till exempel lära sig om levnadsvillkor och synen på personer med funktionsnedsättningar samt om de folkrörelser som bildats. Det skapar en viktig historisk referensram och helhetsförståelse av funktionshindersrörelsens utveckling och arbete för ökad tillgänglighet och delaktighet.

Så anknyter DATE till ämnet

Syfte

Eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att

- använda en historisk referensram för att få en fördjupad förståelse för nutiden avseende attityder och utformning av samhället angående funktionsnedsättningar och tillgänglighet.

Centralt innehåll för årskurs 4–6

I anslutning till DATE-materialet kan man i historia även arbeta med

- Vad historiska källor [...] kan berätta om levnadsvillkor för barn, kvinnor och män **med funktionsnedsättning** jämfört med idag.

Centralt innehåll för årskurs 7–9

- Demokratiseringen i Sverige. Bildandet av politiska partier, nya folkrörelser, till exempel kvinnorörelsen och **funktionshindersrörelsen**, och kampen för rösträtt för kvinnor och män **och kampen för tillgänglighet och ett samhälle för alla**. Kontinuiteten och förändringen i synen på kön, jämställdhet, sexualitet och **funktionalitet och personer med funktionsnedsättning**.

Material

Fakta och referenser att använda i historieundervisningen finns bland annat i exempelvis häftena "Åratal – ur handikapphistorien" och "Allas Historia", utgivna av HandikappHistoriska Föreningen. Kan laddas ner på www.hhf.se.

Det ger ett komplement till ordinarie historieundervisningen och läromedel. Det handikapphistoriska perspektivet kan också komplettera DATE-övningar som görs inom andra skolämnen.

Text i fetstil är tillägg av oss författare av DATE lärmaterial. Förklaring: se sidan 132.

Religionskunskap

DATE kan komma in i ämnet Religionskunskap genom att perspektivet funktionalitet lyfts in i reflektionerna kring identitet, etik, moral och andra människors sätt att leva. Eleverna kan lära sig om hur olika religioner och livsåskådningar ser på frågor om funktionalitet och funktionsnedsättningar. Eleverna kan även få tillfälle att fördjupa de etiska och moraliska frågorna som tillgänglighetens villkor kan ställa på sin spets.

Så anknyter DATE till ämnet

Syfte

Eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att

- reflektera över livsfrågor och sin egen och andras identitet, **till exempel kopplat till funktionalitet**.
- resonera och argumentera kring moraliska frågeställningar och värderingar utifrån etiska begrepp och modeller.

Centralt innehåll för årskurs 4–6

- Några etiska begrepp, till exempel rätt och orätt, jämlikhet och solidaritet.
- Vardagliga moraliska frågor som rör flickors och pojkars identiteter och roller, jämställdhet, sexualitet, sexuell läggning, **funktionalitet** samt utanförskap och kränkning.

Centralt innehåll för årskurs 7–9

- Etiska begrepp som kan kopplas till frågor om hållbar utveckling, mänskliga rättigheter och demokratiska värderingar, till exempel frihet och ansvar.

DATE-lektioner

- Ansvar
- Rättvist eller orättvist
- Tycka synd om
- Identitet och annorlundaskap

Text i fetstil är tillägg av oss författare av DATE lärmaterial. Förklaring: se sidan 132.

Samhällskunskap

DATE anknyter i sin helhet till ämnet Samhällskunskap. Huvudsyftet med lärmaterialet är att eleverna ska kunna bli mer medvetna om tillgänglighet och delaktighet för elever med funktionsnedsättningar. Det är frågor som rör mänskliga rättigheter och samhällsfrågor. Därför står ämnet Samhällskunskap med som ämnesanknytning till ett flertal DATE-övningar, tillsammans med övriga ämnesförslag.

Det finns övningar i DATE som är direkt tänkta att användas i ämnet Samhällskunskap. Det är övningar som lyfter demokratiaspekter, begrepp och attityder inom området funktionshinder.

Dessutom ger ämnet Samhällskunskap en möjlighet att komplettera DATE-övningarna som genomförs i andra ämnen. Det arbetssättet bidrar till att ge eleverna en viktig helhetsförståelse av tillgänglighet sett ur ett rättighetsperspektiv och som en samhällsfråga utanför skolan.

Så anknyter DATE till ämnet

Syfte

Eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att

- reflektera över hur individer och samhällen formas, förändras och samverkar.
- analysera och kritiskt granska lokala, nationella och globala samhällsfrågor ur olika perspektiv.
- analysera samhällsstrukturer med hjälp av samhällsvetenskapliga begrepp och modeller.
- reflektera över mänskliga rättigheter samt demokratiska värden, principer, arbetssätt och beslutsprocesser.

Centralt innehåll för årskurs 4–6

- De mänskliga rättigheterna, deras innebörd och betydelse, inklusive barnets rättigheter i enlighet med Barnkonventionen **och konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.**
- Vad demokrati är och hur demokratiska beslut fattas. Det lokala beslutsfattandet, till exempel i elevråd och föreningar. Hur individer och grupper kan påverka beslut, **till exempel med tanke på funktionalitet.**

Centralt innehåll för årskurs 7–9

- Ungdomars identitet, livsstilar och välbefinnande och hur detta påverkas, till exempel av socioekonomisk bakgrund, kön, sexuell läggning **och funktionalitet.**
- Olika slags medier, deras uppbyggnad och innehåll, till exempel en dagstidnings olika delar. Nyhetsvärdering och hur den kan påverka människors bilder av omvärlden. Hur individer och grupper framställs, till exempel utifrån kön, etnicitet **och funktionalitet.**
- De mänskliga rättigheterna inklusive barnets rättigheter i enlighet med barnkonventionen **och konventionen för personer**

med funktionsnedsättning. Deras innebörd och betydelse samt diskrimineringsgrunderna i svensk lag.

- Rättssystemet i Sverige och principer för rättssäkerhet. Hur normuppfattning och lagstiftning påverkar varandra, som till exempel **lagstiftning kring byggnormer, diskrimineringskydd och skollag**. [...]
- Individens och gruppernas möjligheter att påverka beslut och samhällsutvecklingen, **till exempel med tanke på funktionalitet**, samt hur man inom ramen för den demokratiska processen kan påverka beslut.
- Demokratiska fri- och rättigheter samt skyldigheter för medborgare i demokratiska samhällen. Etiska och demokratiska dilemman som hänger samman med demokratiska rättigheter och skyldigheter.

DATE-lektioner

- Högt och lågt, brett och snett
- Färglapparna – en samtalsövning
- Ansvar
- Rättvist eller orättvist
- Tycka synd om
- Identitet och annorlundaskap
- Tillgänglighet – ett begrepp

Text i fetstil är tillägg av oss författare av DATE lärmaterial. Förklaring: se sidan 132.

Svenska/Svenska som andraspråk

DATE kan komma in i ämnet Svenska/Svenska som andraspråk genom att utforska, träna och reflektera kring hur kommunikation kan anpassas till olika sammanhang och mottagare med utgångspunkt i funktionalitet.

Så anknyter DATE till ämnet

Syfte

Eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att

- utveckla språket för att tänka, kommunicera och lära.
- anpassa språket efter olika syften, mottagare och sammanhang.

Centralt innehåll för årskurs 4–6

- Att argumentera i olika samtalssituationer och beslutsprocesser.
- Muntliga presentationer och muntligt berättande för olika mottagare, om ämnen hämtade från vardag och skola. Stödord, bilder och digitala medier som hjälpmedel för att planera och genomföra en muntlig presentation. Hur gester, kroppsspråk, **röst, hjälpmedel och anpassningar i miljö/rummet** kan påverka en presentation.
- Ord och begrepp som används för att uttrycka känslor, kunskaper och åsikter. Ords och begrepps nyanser och värdeladdning.
- Skillnader i språkanvändning beroende på i vilket sammanhang, med vem och med vilket syfte man kommunicerar, till exempel skillnaden mellan att skriva ett personligt sms och att skriva en faktatext **med tanke på mottagarens funktionalitet**.

Centralt innehåll för årskurs 7–9

- Att leda ett samtal, **till exempel med tanke på deltagarnas funktionalitet**, formulera och bemöta argument samt sammanfatta huvuddragen i vad som sägs.
- Muntliga presentationer och muntligt berättande för olika mottagare, om ämnen hämtade från skola och samhällsliv. Anpassning av språk, innehåll, disposition **och röst, hjälpmedel och anpassningar i miljö/rummet** till syfte och mottagare. Olika hjälpmedel, till exempel digitala verktyg, och **tekniker, till exempel syntolkning**, för att planera och genomföra muntliga presentationer.
- Språkliga strategier för att minnas och lära genom att identifiera nyckelord, föra anteckningar **och använda olika lärstilar**.
- Ord och begrepp som används för att uttrycka känslor, kunskaper och åsikter. Ords och begrepps nyanser och värdeladdning.
- Skillnader i språkanvändning beroende på i vilket sammanhang, med vem och med vilket syfte man kommunicerar.

DATE-lektioner

- Instruera mera
- Färglapparna – en samtalsövning
- Munnen säger ett – kroppen något annat
- När hela kroppen talar
- Ser du vad jag säger? Talavläsning
- När jag inte hör – då blir det här bra
- Med andras ögon
- Ansvar
- Rättvist eller orättvist
- Tycka synd om
- Identitet och annorlundaskap
- Tillgänglighet – ett begrepp

Text i fetstil är tillägg av oss författare av DATE lärmaterial. Förklaring: se sidan 132.

Teknik

DATE kan komma in i ämnet Teknik genom att undersöka hur våra funktionella olikheter styr utformning av teknik. Eleverna kan också fundera över hur tekniska lösningar kan göra miljöer och föremål tillgängliga för fler.

Så anknyter DATE till ämnet

Syfte

Eleverna ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att

- identifiera och analysera tekniska lösningar utifrån ändamålsenlighet och funktion.
- identifiera problem och behov som kan lösas med teknik och utarbeta förslag till lösningar.
- använda teknikområdets begrepp och uttrycksformer.
- värdera konsekvenser av olika teknikval för individ, samhälle och miljö.

Centralt innehåll för årskurs 4–6

- Ord och begrepp, som **hjälpmedel, användbarhet och tillgänglighet kopplat till funktionshinder**, för att benämna och samtala om tekniska lösningar.
- Teknikutvecklingsarbetets olika faser: Identifiering av behov, undersökning, förslag till lösningar, konstruktion och utprovning.
- Konsekvenser av teknikval, till exempel för- och nackdelar med olika tekniska lösningar.

Centralt innehåll för årskurs 7–9

- Ord och begrepp, som **hjälpmedel, användbarhet och tillgänglighet kopplat till funktionshinder**, för att benämna och samtala om tekniska lösningar.
- Teknikutvecklingsarbetets olika faser: Identifiering av behov, undersökning, förslag till lösningar, konstruktion och utprovning. Hur faserna i arbetsprocessen samverkar.
- Konsekvenser av teknikval utifrån ekologiska, ekonomiska etiska och sociala aspekter, till exempel i fråga om utveckling och användning av biobränslen, krigsmateriel och **tillgänglighet**.

DATE-lektioner

- Kim, Robin och Mika tar sig fram
- Högt och lågt, brett och snett
- Tillgänglighet – ett begrepp

Text i fetstil är tillägg av oss författare av DATE lärmaterial. Förklaring: se sidan 132.

Musik, Slöjd och Språk

Här ges förslag på hur valda delar ur DATE lärmaterial kan användas i ämnena musik, slöjd och språk (engelska, moderna språk, modersmål):

Musik

- Lektionerna Plantera ljud och Ljudjakten på sidorna 65 respektive 68 är rekommenderade till ämnet fysik. Eleverna får genom övningarna utforska området ljud. Fysik- och musiklektörer kan samverka och dela upp de lektionerna mellan sig.
- Reflektionsövningen När Matilda ville gå på konsert, sidan 114, väcker frågan om tillgängliga konsertlokaler. Med utgångspunkt i övningen går det att granska skolans lokaler där musikframträdande äger rum. Är lokalerna tillgängliga? Är kommunens konsertlokaler och scener tillgängliga? För rullstolar, för de med nedsatt synförmåga? Finns fungerande ljudanordning? Finns det hörselslingor?

Lektionen om byggnaders utformning – Högt och lågt, brett och snett – på sidan 55 kan användas i samma syfte.

- Lektionen Ser du vad jag säger, sidan 74, berör tal och röst. I musikämnet centrala innehåll omnämns röst och röst användande som en del av undervisningen.

Slöjd

- Lektionen Doftar och luktar, smakar och känns på sidan 39 knyter an till frågor om tillgänglighet kopplat till känslighet och intolerans för olika material. Vad kan ge allergiska reaktioner eller vad kan upplevas fränstötande att vidröra? Behöver lokalerna tillgängliggöras med tanke på aktuell elevgrupp?
- Det finns vissa lokaler i skolan som är extra utsatta vad gäller damm. Exempelvis lokaler där det finns mycket utrustning: instrument, sladdar, materialförråd, med mera. Behövs en rensning eller städning för att få bort smuts och damm? Undersök det med hjälp av elevbladet Vems ansvar på sidorna 110–111.

Gemensamt för slöjd och musik

- I musik- och slöjdsalar kan det finnas anledning att se över tillgängligheten när det kommer till fria ytor. Hur ser framkomligheten ut? Undersök det med hjälp av lektionerna i det röda temaområdet Våkammen in, se sidan 32 för en översikt.

Språk – engelska, moderna språk, modersmål

- Från det gröna temaområdet Tänk tillgänglighet – se olikheterna är följande begrepp hämtade, att översätta till aktuellt språk:
 - Ansvar
 - Rättvist eller orättvist

- ”Tycka synd om”
- Identitet och Annorlundaskap
- Tillgänglighet
- Översätt orden funktionalitet, funktionssätt, funktionsnedsättning, funktionshinder till aktuellt språk. Se sidan 16 för begreppsförklaringarna.

DATE-dejta – barn och unga berättar

Detta är DATE-dejta

Som komplement till lektionerna i DATE lärmaterial finns avsnittet DATE-dejta. Här berättar barn och ungdomar om sina upplevelser av tillgänglighet eller otillgänglighet i skolan. DATE-dejta består av åtta berättelser:

- DATE-dejta Camilla – en skriven berättelse
- DATE-dejta Dennis – en film
- DATE-dejta Freja – en bild och en dikt
- DATE-dejta Gabriel – en film
- DATE-dejta Issac – en film
- DATE-dejta Lovisa – en radiointervju
- DATE-dejta Lukas – en film
- DATE-dejta Tove – en film



DATE-dejta-berättelserna hittar du på www.date-larmaterial.se

Lärarhandledningar

Lärarhandledningar återfinns på nästkommande sidor. De innehåller uppgifter om passande DATE-lektioner till respektive berättelse och förslag på reflektionsfrågor. Frågorna får fritt anpassas till aktuell åldersgrupp.

Fokus i berättelserna

Hur kan lärmiljön upplevas mot bakgrund av en funktionsnedsättning?

DATE-dejta är personliga berättelser som ger läsaren, betraktaren och lyssnaren en fördjupad förståelse för vad en tillgänglig lärmiljö kan betyda. Syftet är att lyfta fram hur funktionshinder – hur bristande tillgänglighet – kan ta sig uttryck i miljön framför att beskriva individuella funktionsnedsättningar.

Sett i ett normkritiskt perspektiv är det viktigt att efterföljande samtal handlar om funktionshinder i miljön. Samtalen ska också inspirera till aktioner och hitta lösningar för en tillgänglig lärmiljö.

DATE-dejta Camilla – lärarhandledning

99 Ett skåp kan göra stor skillnad!

Den skrivna berättelsen ingår som en del av DATE lärmaterial för elever och lärare i år 4–9 och handlar om en tillgänglig lärmiljö. Att DATE-dejta Camilla passar bra som komplement till exempelvis lektionerna/övningarna:

- Kim, Robin och Mika tar sig fram
- Högt och lågt, brett och snett
- Rättvist eller orättvist
- Identitet och annorlundaskap
- Tillgänglighet – ett begrepp

DATE-dejta berättelsen hittar du på www.date-larmaterial.se.

Nedan följer frågeställningar och reflektionsunderlag till Camillas skrivna berättelse.

Förberedande frågor:

- Vad är hyckleri?
- Vad är det för skillnad på rektor/skolledare och skolchef? Vilka olika ansvarsområden har de?
- Vem är er rektor? Vem är kommunens skolchef?
- Vad betyder det att vara delaktig i något? Ge några exempel på hur elever kan vara delaktiga i skolan?

Efter läst berättelse:

- Det tog hela två månader för Camilla att få ett skåp i skolan som fungerade bra för henne. Vad var det för problem med det skåp hon först fick?
- Skolchefen såg till att problemet löstes till slut. Vad hände som gjorde att det blev bra?
 - Spela gärna upp händelsen i ett rollspel med tänkta aktörer: skolchefen, rektorn, vaktmästaren, mentorerna. Camilla behöver inte vara med i rollspelet. Rollspelet ska innehålla en problemformulering – aktörerna ska prata om vad som är problemet – samt vägen fram till en lösning. Låt rollspelet sluta med att de visar upp för Camilla hur problemet med skåpet nu blivit löst.

Hur fungerar det på er skola med skåpen? Har alla elever tillgång till fungerande skåp? Tänk på olika saker såsom nivåplacering, låsfunktion, skåpsstorlek, trygghet kring skåpen, med mera? Låt eleverna reflektera kring ansvarsfrågan med hjälp av elevbladet [Vems ansvar?](#) på sidorna 110–111.

DATE-dejta Dennis – lärarhandledning

TID: 5:54 MINUTER

99 Dom kan ju fixa det

Filmen med Dennis ingår som en del av DATE lärmaterial för elever och lärare i år 4–9 och handlar om en tillgänglig lärmiljö. Att DATE-dejta Dennis passar bra som komplement till exempelvis lektionerna/övningarna:

- Kim, Robin och Mika tar sig fram
- Högt och lågt, brett och snett
- Idrottsaktiviteter för alla
- Rättvist eller orättvist
- Tillgänglighet – ett begrepp

DATE-dejta berättelsen hittar du på www.date-larmaterial.se.

Nedan följer frågeställningar och reflektionsunderlag till filmen om Dennis

- Finns det något i filmen som påminner om det ni utforskat i DATE-övningen? (Utgå ifrån aktuell lektion.)
- Berätta om Dennis som person; fritidsintressen? framtidsdrömmar?
- Dennis berättar om sådant som fungerar bra i skolan, vad nämner han då?
- Dennis berättar om sådant som inte fungerar så bra i skolan eller på skolgården, om hinder i miljön. Vilka då?
- Vad betyder ordet tillgänglig?
- Vad betyder ordet anpassa? Kan utforma vara ett bättre ord?
- Dennis skriver ett brev till Sundbybergs kommun; ta reda på vem (vilken typ av tjänsteman) i kommunen som kan tänkas vara mottagare av brevet?
- Föreställ dig att du är personen som får brevet Dennis skrivit.
 - Skriv ett svar till Dennis och berätta hur du/ni på kommunen ska lösa problemet. Hur det ska gå till och när det ska det ske?
 - Gör ett rollspel istället: spela upp en situation där du/ni träffar Dennis för att ge svaret. Gör upp ett manus, spela sedan rollspelet.
- Vilka hinder tror du Dennis skulle uppleva på er skola?

För att gå vidare med granskningen på den egna skolan använd er av det avslutande Agera-momentet i ovan nämnda lektioner. Alternativt använd elevbladet [Vems ansvar?](#) på sidorna 110–111.

DATE-dejta Freja – lärarhandledning

” Jag hade inget val, det var nödvändigt för att klara resten av dagen

Bilden och texten av Freja ingår som en del av DATE lärmaterial för elever och lärare i år 4–9 och handlar om en tillgänglig lärmiljö. Att DATE-dejta Freja passar bra som komplement till exempelvis lektionerna/övningarna:

- Blomman och soptunnan
- Doftar och luktar, smakar och känns
- Rättvist eller orättvist
- Identitet och annorlundaskap
- Tillgänglighet – ett begrepp

DATE-dejta berättelsen hittar du på www.date-larmaterial.se.

Nedan följer frågeställningar och reflektionsunderlag till text och bild av Freja.

Hur kan lärmiljön göras tillgänglig så att Freja och alla andra i hennes skola kan ha tillgång till idrottsundervisningen med tillhörande omklädningsrum?

- Låt eleverna reflektera kring ansvarsfrågan utifrån bilden och textavsnittet med hjälp av elevbladet [Vems ansvar?](#) på sidorna 110–111.
- Vilka hinder tror du Freja skulle uppleva på er skola? Utforska skolan på samma sätt med hjälp av elevbladet.

DATE-dejta Gabriel – lärarhandledning

TID: 5:39 MINUTER

99 Ungefär som när man är kär, fast på ett dåligt sätt”

Filmen med Gabriel ingår som en del av DATE lärmaterial för elever och lärare i år 4–9 och handlar om en tillgänglig lärmiljö. Att DATE-dejta Gabriel passar bra som komplement till exempelvis lektionerna/övningarna:

- Plantera ljud
- Ljudjakten
- Instruera mera
- Rättvist eller orättvist
- Identitet och annorlundaskap
- Tillgänglighet – ett begrepp

DATE-dejta berättelsen hittar du på www.date-larmaterial.se.

Nedan följer frågeställningar och reflektionsunderlag till filmen om Gabriel

- Finns det något i filmen som påminner om det ni utforskat i DATE-övningen? (Utgå ifrån aktuell lektion)
- Berätta om Gabriel som person; fritidsintressen? skolämnen han gillar?
- Gabriel berättar om sådant som fungerar bra i skolan, vad är det?
- Gabriel berättar om sådant som inte fungerar så bra i skolan, om hinder i miljön. Vilka då?
- Gabriel berättar om en särskild form av energi som han kan känna ibland. När han känner att den där extra energin kommer – ”som när man är kär fast på ett dåligt sätt” – vad gör han då?
- Gabriel berättar om ”ramar, struktur och tydlighet” för att det ska fungera i skolan – vad menar han då?
- Vad betyder ordet tillgänglig?
- Vad betyder ordet anpassa? Kan utforma vara ett bättre ord?
- Vad är ljudkänslighet?
- Vilka hinder tror du Gabriel skulle uppleva på er skola?

För att gå vidare med granskningen på den egna skolan använd er av det avslutande Agera-momentet i ovan nämnda lektioner. Alternativt använd elevbladet [Vems ansvar?](#) på sidorna 110–111.

DATE-dejta Isaac – lärarhandledning

TID: 5:52 MINUTER

” Min mage har ingen väntetid

Filmen med Isaac ingår som en del av DATE lärmaterial för elever och lärare i år 4–9 och handlar om en tillgänglig lärmiljö. Att DATE-dejta Isaac passar bra som komplement till exempelvis lektionerna/övningarna:

- Ansvar
- Rättvist eller orättvist
- Identitet och annorlundaskap
- Tillgänglighet – ett begrepp

DATE-dejta berättelsen hittar du på www.date-larmaterial.se.

Nedan följer frågeställningar och reflektionsunderlag till filmen om Isaac

- Berätta om Isaac som person; fritidsintressen? skolämnen han gillar?
- IBS, Irritated Bowel Syndrom, är en mag- och tarmsjukdom. Isaac har berättat för sin klass om sin IBS och säger att det först var ganska jobbigt men skönt efteråt. Vad tror du Isaac menar med det, att det var svårt att berätta men samtidigt bra? Efter att Isaac hade berättat om sin IBS, vad hände med klasskamraterna efter det?
- Isaac berättar om sådant som fungerar bra i skolan, vad är det?
- Isaac berättar om sådant som inte fungerar så bra i skolan, om hinder i miljön. Vilka då?
- Föreställ dig att du är rektorn på Isaacs skola.
 - Skriv ett svar till Isaac och berätta hur du ska lösa problemet med toaletterna. Hur det ska gå till och när det ska det ske?
 - Gör ett rollspel istället: spela upp en situation där du träffar Isaac för att ge svaret. Gör upp ett manus, spela sedan rollspelet.
- Vilka hinder tror du Isaac skulle uppleva på er skola?

DATE-dejta Lovisa – lärarhandledning

TID: 8:46 MINUTER

Radioprogrammet med Lovisa ingår som en del av DATE lärmaterial för elever och lärare i år 4–9 och handlar om en tillgänglig lärmiljö. Att DATE-dejta Lovisa passar bra som komplement till exempelvis lektionerna/övningarna:

- Plantera ljud
- Ljudjakten
- Instruera mera
- Munnen säger ett – kroppen någon annat
- När hela kroppen talar
- Ser du vad jag säger? Talavläsning
- När jag inte hör – då blir det här bra
- Tycka synd om
- Identitet och annorlundaskap
- Tillgänglighet – ett begrepp

DATE-dejta berättelsen hittar du på www.date-larmaterial.se.

Nedan följer frågeställningar och reflektionsunderlag till radioprogrammet med Lovisa

- Finns det något av det Lovisa berättar om som påminner om det ni utforskat i DATE-övningen? (Utgå ifrån aktuell lektion.)
- Vad berättar Lovisa om sin grundskoletid; vad fungerade bra, vad fungerade inte bra?
- Vad berättar Lovisa om sin gymnasietid; vad fungerade bra, vad fungerade inte bra?
- Vad berättar Lovisa om sina betyg? Hur såg det ut på högstadiet, hur såg det ut i gymnasieskolan? Vad tänker du om det hon berättar?
- Lovisa berättar om en övning hennes lärare genomförde i klassen. Testa gärna den i din klass.
- Föreställ er att ni är rektor eller lärare på Lovisas 7–9-skola. Personalen vet om hur Lovisa upplever skolan och lärmiljön. De har också lärt sig mer om hörselnedsättningar, vilket Lovisa har önskat. För att lösa de problem som finns i lärmiljön har de nu en del förslag att presentera för eleverna/klassen. Det är ju viktigt alla elever på skolan ska få ha både kompisar och tid för skolarbete. Vilka är förslagen? Skriv ner eller rita förslagen.

För att gå vidare med granskningen på den egna skolan använd er av det avslutande Agera-momentet i ovan nämnda lektioner. Alternativt använd elevbladet [Vems ansvar?](#) på sidorna 110–111.

DATE-dejta Lukas – lärarhandledning

TID: 5:00 MINUTER

99 Varför skulle det vara ett problem och sätta upp lite tejp i trappan? Det förstår jag inte”

Filmen med Lukas ingår som en del av DATE lärmaterial för elever och lärare i år 4–9 och handlar om en tillgänglig lärmiljö. Att DATE-dejta Lukas passar bra som komplement till exempelvis lektionerna/övningarna:

- Kim, Robin och Mika tar sig fram
- Högt och lågt, brett och snett
- Den öppna hinderbanan
- Idrottsaktiviteter för alla
- Med andras ögon
- Identitet och annorlundaskap
- Tillgänglighet – ett begrepp

DATE-dejta berättelsen hittar du på www.date-larmaterial.se.

Nedan följer frågeställningar och reflektionsunderlag till filmen om Lukas

- Finns det något i filmen som påminner om det ni utforskat i DATE-övningen? (Utgå ifrån aktuell lektion.)
- Berätta om Lukas som person; fritidsintressen? framtidsdrömmar?
- Lukas berättar om sådant som fungerar bra i skolan, vad är det?
- Lukas berättar om sådant som inte fungerar så bra i skolan, om hinder i miljön. Vilka då?
- Vad betyder ordet tillgänglig?
- Vad betyder ordet anpassa?
- Vad är kontrastmarkeringar?
- Vilka hinder tror du Lukas skulle uppleva på er skola?

För att gå vidare med granskningen på den egna skolan använd er av det avslutande Agera-momentet i ovan nämnda lektioner. Alternativt använd elevbladet [Vems ansvar?](#) på sidorna 110–111.

DATE-dejta Tove – lärarhandledning

TID: 9:30 MINUTER

99 Jag skäms inte alls. Det här är väldigt naturligt för mig.

Filmen med Tove ingår som en del av DATE lärmaterial för elever och lärare i år 4–9 och handlar om en tillgänglig lärmiljö. Att DATE-dejta Tove rekommenderas särskilt till år 7–9 och passar bra som komplement till exempelvis lektionerna/övningarna:

- Plantera ljud
- Ljudjakten
- Instruera mera
- Munnen säger ett – kroppen någon annat
- När hela kroppen talar
- Ser du vad jag säger? Talavläsning
- När jag inte hör – då blir det här bra
- Tycka synd om
- Identitet och annorlundaskap
- Tillgänglighet – ett begrepp

DATE-dejta berättelsen hittar du på www.date-larmaterial.se.

Nedan följer frågeställningar och reflektionsunderlag till filmen om Tove

- Finns det något i filmen som påminner om det ni utforskat i DATE-övningen? (Utgå ifrån aktuell lektion.)
- Berätta om Tove som person; fritidsintressen? skolämnen hon gillar? framtidsdrömmar?
- Tove berättar om sådant som fungerar bra i skolan, vad nämner hon då?
- Tove berättar om sådant som inte fungerar så bra i skolan, om hinder i miljön. Vilka då?
- Tove fick komplettera och läsa upp sina betyg på en folkhögskola efter gymnasiet? Vad var det i lärmiljön som gjorde att hon inte kunde fullfölja gymnasiet som de flesta andra?
- Tove menar att andra kan ”förminska hennes hörselskada, för att det ska bli lättare för dem”; vad tror du hon tänker på?
- Tove skulle kunna använda hörapparat. Vad mer än det skulle hjälpa henne att bättre ta del av vad andra säger?
- Vad är att läsa på läpparna?
- Föreställ dig att du är rektorn på Toves gymnasieskola. Rektorn ska nu berätta för Tove hur de ska lösa situationen så att hon får möjlighet att koncentrera sig bättre i skolan;

- Gör ett rollspel: spela upp en situation där rektorn träffar Tove för att berätta hur de ska göra skolsituationen bättre för henne. Låt också Tove vara tveksam till att rektorn menar allvar. Då blir rektorn tvungen att vara konkret. Tove och rektorn ska mötas i samförstånd till slut.
- Gör upp ett manus, spela sedan rollspelet.
- Vilka hinder tror du Tove skulle uppleva på er skola?

För att gå vidare med granskningen på den egna skolan använd er av det avslutande Agera-momentet i ovan nämnda lektioner. Alternativt använd elevbladet Vems ansvar? på sidorna 110–111.

Noter

1. Specialpedagogiska skolmyndigheten SPSM: Värderingsverktyg för tillgänglig utbildning.
2. Skolinspektionen: Skolans arbete med extra anpassningar
3. Diskrimineringslagen: 3kap 1§
4. Skollagen: 3 kap 3 §
5. Skolverket: Stödinsatser i utbildningen – om ledning och stimulans, extra anpassningar och särskilt stöd
6. Skolinspektionen: Skolans arbete med extra anpassningar
7. Skolverket: Funktionshinder – för likvärdighet mot hinder, film
8. Diskrimineringslagen: 1 kap §4.3
9. Barnombudsmannen: Respekt – barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd
10. Heidegren: Räcker det med tolerans?, artikel, Pedagogiska Magasinet 2/13
11. Skolverket: Funktionshinderns (o)synlighet i skolans läromedel
12. Natur & Kultur: Biologi – för grundskolans år 7–9
13. Natur & Kultur: Samhällskunskap – grundbok år 4–6
14. Specialpedagogiska skolmyndigheten SPSM: Delaktighet – ett arbetssätt i skolan
15. HandikappHistoriska Föreningen: Åratal – ur handikapphistorien, www.hhf.se
16. Myndigheten för delaktighet: ur Riv hindren – riktlinjer för tillgänglighet, www.mfd.se
17. Klingberg, Natur & Kultur: Den lärande hjärnan – om barns minne och utveckling
18. Myndigheten för delaktighet, www.mfd.se
19. www.horselboken.se
20. Ur tidningen Föräldrakraft, 2012, www.hejaolika.se

Referenser

- Backström Lindeberg, S. (2016). Med ljudet som omvärld. Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Barnombudsmannen (2016). Respekt. Barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd. Stockholm: Barnombudsmannen.
- Brodin, A. (2011). Tillgänglig utbildning – en mänsklig rättighet – även för barn med funktionsnedsättning!? En kunskapsöversikt inom området med förslag på framtida angreppssätt. Stiftelsen Karin och Ernst August Bångs minne.
- Bromseth, J. & Darj, F. (red.). (2010). Normkritisk pedagogik. Makt, lärande och strategier för förändring. Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Diskrimineringsbyrån i Uppsala (2011). PRALIN – praktiskt likabehandlingsarbete i skolan.
- Diskrimineringsombudsmannen (2012). Lika rättigheter i skolan – handledning. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen.
- Elmeroth, E. (red.). (2012). Normkritiska perspektiv i skolans likabehandlingsarbete. Lund: Studentlitteratur.
- FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (2011). Stockholm: Kulturdepartementet.
- FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2009). Stockholm: Socialdepartementet.
- Hammar, L. och Johansson, I. (2013). Visst kan ALLA vara med!: I idrott, lek och spel. Varsam, Örebro.
- Nordenmark, L och Rosén, M (2008). Lika värde, lika villkor? Arbete mot diskriminering i förskola och skola. Stockholm: Liber.
- Persson Bergvall, I. & Sjöberg, M. (2012). Åratal ur handikapphistorien. Johanneshov: HandikappHistoriska Föreningen.
- SFS 2008:567. Diskrimineringslagen. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- SFS 2010:800. Skollagen. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SFS 2014:958. Lag om ändring i diskrimineringslagen (2008:567). Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- Skolinspektionen (2012). ”Inte enligt mallen” – om skolsituationen för elever i grundskolan med diagnos inom autismspektrumtillstånd.
- Skolverket (2007). Funktionshinders (o)synlighet i skolans läromedel. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2009). Diskriminerad, trakasserad, kränkt? Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2011). Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011. Stockholm: Skolverket.

- Skolverket (2016). Tillgängliga lärmiljöer? En nationell studie av skolhuvudmännens arbete för grundskoleelever med funktionsnedsättning. Stockholm: Skolverket.
- Skolverkets stödmaterial (2014). Främja, förebygga, upptäcka och åtgärda. Hur skolan kan arbeta mot trakasserier och kränkningar. Stockholm: Skolverket.
- Skolverkets stödmaterial (2014). Stödinsatser i utbildningen – om ledning och stimulans, extra anpassningar och särskilt stöd. Stockholm: Skolverket
- Socialstyrelsen: Frågor och svar om funktionsnedsättning och funktionshinder.
www.socialstyrelsen.se
- Specialpedagogiska skolmyndigheten (2015). Delaktighet – ett arbetssätt i skolan.
Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten (2016). Värderingsverktyg för tillgänglig utbildning.
Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Szönyi, K. och Söderqvist Dunkers, T. (2012) Där man söker får man svar. Delaktighet i teori och praktik för elever med funktionsnedsättning. Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Ungdomsstyrelsen (2012). FOKUS12 – Levnadsvillkor för unga med funktionsnedsättning.
Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Funktionsrätt Sverige hette tidigare Handikappförbunden.
Funktionsrätt betyder att personer med funktionsnedsättning
har rätt till full delaktighet.

Läs mer på www.funktionsratt.se

Likabehandling när elever är så olika – hur gör vi då?

Vi gör lärmiljöerna tillgängliga. För alla elever.

Alla elever har rätt till kunskap, delaktighet och utveckling. Men fungerar lärmiljöerna i skola och på fritids för alla elever? Hur kan elever och pedagoger tillsammans utveckla lärmiljöerna så att de fungerar för fler?

DATE lärmaterial ger skolan och fritidshemmet verktyg att arbeta för en fysiskt, pedagogiskt och socialt mer tillgänglig lärmiljö. Kreativa och lustfyllda övningar hjälper elever och lärare att tillsammans undersöka sin lärmiljö, ta ställning – och agera.

DATE utmanar också föreställningarna om våra olika sätt att fungera. Signalerar lärmiljöerna att det finns ett ”normalt” sätt att fungera, lära sig eller kommunicera i skolan?

Tillgänglighet är en del av skolornas arbete med likabehandling. Lärmiljöer som möter alla elever oavsett funktionalitet förebygger diskriminering och skapar likvärdiga förutsättningar för delaktighet, lärande och utveckling.

Med DATE får eleverna

- undersöka lärmiljön och upptäcka eventuella hinder
- komma på lösningar som gör skolan mer tillgänglig
- ökad medvetenhet om att människor fungerar på olika sätt
- förståelse för att miljön måste utformas för att fungera för att alla

Pedagoger och skolan får

- färdiga lektionsplaneringar och andra övningar
- kompetensutveckling
- stöd i likabehandlingsarbetet

ISBN: 978-91-983819-6-2 (tryckt)
978-91-983819-7-9 (pdf)
Best.nr SPSM: 00526

Funktionsrätt
Sverige



Specialpedagogiska
skolmyndigheten